

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

BIBLIOTHEEK
SNELLAERT.

m. pl. Misdaad en vergelding. 1844.

44* Cicero Officia leerende wat yeghelijk in allen staten behoort
doen vert. door D. Coornhert. Haerl. J. v. Zuren. 1561. 120.
perg. *Fraai exemplaar.*

Belangrijk wegens de getuigenis omtrent de uitvinding der boekdrukunst
te Haarlem in de opdracht. In auctie Enschedé werd een ex. verkocht voor f 105,—.

Luybrechts

Aug. 3. L. 5381

K GENT

[Faint, illegible handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

Officia Ciceronis,

Cl. 712 (1)

Leerende wat yeghelijck

in allen staten behoort te doen, bescreuen
int Latijn door den alder welsprekensten

Orator *Marcum Tullium Ciceronem*, ende

ny eerst vertaelt in nederlantscher

spraken door Dierick

Coornhert,

Labora et ora

Tot Haerlem,

By Ian van Zuren.

1561,

Met Gratie ende Priuilegie.

Octroy.

DE Co. Ma. heeft toeghelaten Jan van Zuren gesworē Boecprinter binnē der stede vā Haerlem alleene te mogen printen, venten ende distribueren in eñ ouer alle zijne Ma. landen eñ heerlicheyden vā herwaerts ouere de Officia Ciceronis nieu vertaelt wt en Latijne in nederlantscher spraken, verbiēdende allen anderen tselfde niet nae te doen binnen ses eerstcomēde iaren, opte verbuerte begrepen in de acte hier af gegeuē te Bruessel den seuētiensten dach Iulij, int Iaer duysent vijf hondert een ende tsestich.

OnderteeKent de Lange.

DE Co. Ma. als Hertoge van Brabant heeft toeghelaten als boucn met verbof van tselfde niet na te doene binnen den voorsyden tijde op pene als voren-ooc blyckende by acte daer af ghegheuen te Bruessele int Iaer ende opten dach voorschreuen.

OnderteeKent de Lange.

Den Burghermeeſteren,

Schepenen en Rade der ſtede van Haerlem, wenscht D. V. Coornhert, als zijne eerwaerdighe ende ghebedende Heeren, ſalicheyt aen ſiele ende aen lijue.

Y is menichmael in goedetrouwen gheſeydt Eerſame, wiſe en voorsichtige Heeren dat de nutte conſte vā Boecprinten alder eerſt alhier binnen Haerlem gheuonden is, hoe wel nochtans in een ſeer rujde maniere, ſoot lichter valt het genonden te beteren dan nieu te vindens welke conſte namaels van een onghetrouwe knecht ghevoert zijnde tot Mens alſoo ſeerſ aldaer verbetert is, en daer door ooc die ſtadt ouermidts het eerſte verſpreyden, in ſulcken name van d' eerſte vindinge dier conſten ghebracht heeft, dat onſe medeburgheren ſo luttel gheloofs hebben wanneer ſy deſe eere den rechten vinder toe ſcrijuen, als dit wel door onwederſprekelijcke kenniſſe alhier van velen ghelooft en onder de ghemeene oude burgherije ontwijfelijcken gheweten werdt. Ooc

*

2

en 16

en is my niet verborghen dat dese fame van
Mens door onser voorouderē roeckeloose on-
achtsaemheyte so diep in elck mans opinie ghe-
wortelt is: dat gheen bewijs, hoe blyckelijck,
hoe claer, ende hoe onstrafbaer het oock wesen
mochte, macht soude hebben om desen verou-
den wane wt des volcx herten te doen ruy-
men. Maer want waerheyt te minder gheen
waerheyt en is, al is E so dat die van Wey-
nich volcx geweten werdt, en ick het voor-
schreuen oock vastelijck gheloue door tghel-
loofwaerdighe ghetuyghenisse van seer oude
statige ende graeuwe hoofden, die my niet al-
leenlijck tgheslachte vanden inuentoor alhier
maer oock diens name ende toename die wils
ghenoemt, d' eerste groue maniere van druc-
ken vertelt, en des alder eerste printers woo-
ninghe metten vingheren eertijts ghewesen
hebben: en hebbe ick niet connen laten sulcx,
niet als een benijder vā eēs anders eere, maer
als een beminner der waerheyt, tot voorde-
ringhe vā de welverdiende eere deser steden
int corte maer te roeren: welke behoorlijcke
ende rechtuaerdighe eerghiericheyt ooc oor-
sake schijnt gheweest te zijn, dat dese druc-
kerijs

kerije alhier (als een spruyte wt de wortel vā
een oude hōme) van nieuws weder opghecomēn
ende begonnen is. Vvant het is dic wils ghe-
buert dat de burgeren hier af by gheualle on-
derlinghen sprekende hun beclaechden dat an-
deren dese eere tonrecht genoten: en̄ dat noch
(soo sy seyden) sonder yemants wederseggen,
ouermidts dese hanteringhe van niemant in
dese stede ghepleecht en werdt. Door dese da-
ghelijcxē clap is̄ gheuallen dat mijn mede-
ghesellen ende ick (die oyt eerlijcke oeffenin-
ghe bouen ledicheyt bemindē) van sinne zijn
gheworden een druckerijs op te stellen bin-
nen Haerlem: om de stede te eeren, yeghelijk
nut te zijn, ende profijt buyten yemants sca-
de te beia ghen. Dit ons voornemen en is van
v mijn Heeren (wiens vlijtighe goetwillic-
heyt d' eere ende den oorbaer deser stedē altijt
voor oogen heeft) niet alleen niet behindert,
maer daer teghen so mildelijck gevoordert,
dat sulck danighe verstandige weldaet allen
anderen regenten een onuerganckelijck exem-
pel van bescheyden liefde tot het ghemeena-
welvaren verstrecken sal. Maer want ic so
wel als een burger ende ledeken deser steden,

als' oock mede' als een gheselle inden drucke-
rije zijnde sulcx int ghemeen en' oock voor
my selfs deelachtich ben: heeft mi de natuer-
lijke redene ghedronghen eenich teeken van
dancbaerheyt te bewijzen: en' dat met d' eer-
ste vruchte (soot wel behoort) soo wel van
mijnen eersten arbeyt, als van de Haerlem-
sche druckerije. Hier toe dan hebbe ick ver-
coren de drie boecxkens door dē hoochwijssen
Philosophe ende alder welsprekenste Orator
M. T. Ciceronem vanden Officien beschre-
uen: als die daghelijcx mijnder heeren le-
uen, wandel ende daet den burgeren het self-
de sie voorbeelden, dat dese boecxkens met
beylsame en' lieflijke woorden leerende zijns
te weten duecht en' eere. Aengaende de ghe-
meene maniere vādē vertaelders int prijsen
der materien die van hueren Autor ghehan-
delt werdt, hebbe ick met voordacht ouerge-
slaghen: alsoo ick wel verstont dat sulcx van
my gheensins nae tbehoren ghedaen en moch-
te werden: ghemerēt ooc de welsprekenste ge-
leerde mannen lichtelic met allen vele, maer
nemmermeer ghenoech lofs van de lustighe
orbaerlijckheyt deser boecxkens segghen en

comen.

comen. Mijn Heeren sullen dese mijnen cley-
nen arbeyt dan ontfanghen (soo ick gantselijc
betrouwe) met soo ionstighe gheneghenthey-
t, als die benaersticht is met vlijtighe goet wil-
licheyt: die ick noch met grooter en meerder
bediensticheyt verhope te doë blijcken in toe-
comende tijden, is dat my de almachtighe
God wil sparen: wiens goeder tierenheyt ick
bertelijcken bidde mijn Heeren in langhe
veluarende ghesontheyt te bewaren
tot zijnder eeren, ooc tot wel-
varen vander steden.
Amen.

De hochgeleerde Eras- mus van Rotterdam dit boecxken le- fende seyt ghedacht te heb- ben by hem seluen aldus.

*S*chrijft een Heyden dese dingen tot Hey-
denen, een werelts mensche tot wereltsche
menschen? maer welcke rechtuaerdicheyt ofte
billicheyt is in dese leeringē om wel te leuē?
Welckē heylicheyt, welckē louterheyt, welc-
ken waerheyt? hoe comt alle dit metter na-
turen ouer een? hoe ongovalscht, hoē wacker
ist al? hoedanigen herte eyscht hy hier van
dē regenten? wat wonderlijcker en minlijc-
ker gedaente vā duechden stelt hy hier voor
ooghen? hoe vele dingen, hos heylichlijck, is
hoe goddelijc leert hy hier boemen alle men-
schen om niet helpē sal, der sielen onsterflijc-
heyt, ende den dinghen te versmaden om de
welcke de ghemeenen hoop &c.

¶ Dit voorgaende is ghenomen wt eenen
brief van Erasmo gescreuen aen een pen-
sionaris van Antwerpen genaemt Iacob
Tutor: aenden welckē de selfde noch int
laetste van eenen anderen brief vāt selfde
boeck schrijft in deser wijsen,

Darom-

DAeromme vermane ick v mijn waerde
 Iacobe dit daggeken altijt inder hant te
 dragen. Het is wel cort, maer sudanich, dat-
 men met de Vulcanische wapenen, die de Ho-
 meriaensche Achilles oft de Virgiliaensche
 Aeneas droeghen, niet beter versorcht en is:
 want het meer vroomheyt is tegens de son-
 den dan teghens de menschen te strijden: also
 een Grieck wel ghescreuen heeft, dat de men-
 schen met gheen gheweer bat ghewapent en
 werden dan metter duecht. Ende alhoe wel
 ghy inde ruyme ackeren der bescreuen rech-
 ten weeldige vruchtē maeyt: so salt v noch-
 tans dit ackertgen alleen, hoe wel het seer
 cleyn is, al tsamen oueruloedelijc voortbren-
 ghen: is maer dat ghijt naerstelijcken bou-
 wet. Hier muechdy de cruydē pluckē die so
 crächtich zijn vā sope, dat ghi daer mede mid-
 den door de monstren tottē gulden Vliese sult
 moghen gheraken. Nergkens en suldy ooc an-
 ders vinden het Homerische cruyt Moly ge-
 naemt: t welck soo seer quaet om vinden, ooc
 een ghereede raet tegens alle Circes touerijen
 is. Hier muechdy mede plucken het gulden
 spruytkē oft t gulden tacckē, dat alle v aen-

slaghen soo wel sal doen ghelucken, dat ghy
ooc veylich inder hellen soudet mogen gaen.
Dits de Godlike fonteyne van oerbaerheyt,
die haer in vier stromen verspreyt: welcke
dranck v niet alleen luydtrufstich (soot met
Aonio ghinc) maer oock mede onsterflijck sal
maken: ghy sult oock, als een tweede Achil-
les teghens alle tgheschut der fortuynen
onquet selijck werden, is dat ghy
v dick wils badet in dese
vloeden, &c.

De

De vertaelder totten

Leser,

Oe groote naersticheit, moey-
te, arbeydt ende coste byden
hoochduytschen gedaë wert,
vriëdelike Leser, om henluy-
der tale te verbeteren, is wel
vã vele geleerde verstanden (die den grooten
porbaer verstaë vã s herten meninge met ey-
gentlijke woordē te vertolcken) gemerct en
ghepresen, dies sy ons oock met goede redene
straffen ende lasteren als roeckeloose versuy-
mers der begrauen rijkdommen onser neder-
lantischer talen: maer dat sulcke inden han-
den (somen seyt) spouwen ende wercx begin-
nen souden om onse sprake te beteren, van
vresme woorden te reynighen, van verdor-
uene te ghenesen, ende met haren eyghen na-
tuerlijcken aert te eeren doort afschuymen,
wtmonsteren en wech bannen vande Latijn-
sche, walsche ende vreemde woorden: dat sy
oock daer teghens vlijte souden doen om door
henluyder grooten name van gheleertheyt
het oude vergeten en versleten nederlantse
duytsch

duytsch weder int ghebruyck te brenghen, is
soo verde te soecken dat sulcke oock meest de
verderuers ende misbruyckers onser talen
zijn. Vvant selden werden eenighe boecken
vertaelt oft gheschreuen vanden onghelcer-
den, maer veel al vanden geloerden, de wel-
ke het latijn meest al leeren eer sy hun moe-
ders tale connen: dies hunlieden int dichten
oft verduytschen der boecken oock dick wils
duytsch, om hueren sinne wel wt te beelden,
ontbreken moet, ende behelpen sich dan stucx
om tghemack, met Latijn, walsch oft met an-
der talen die hun bat condit zijn: daer dā ooc
nootsakelijck een mengsel van spraken ende
een rechte Babilonische vermerringe wt ge-
boren werdt. Dit heeft onse nederlantsche
sprake binnen veertich iaren herwaerts alsoo
verkeert ende gheraetbraect: dat sy meer ge-
meenschappe heeft metten Latijnen en Fran-
choysen, dan metten hoochduytschen, daer sy
wt ghesproten is: dies sy oock vanden slechten
borgheren ende huysluyden, die Latijn noch
walsch en connen, nauwelijcx half verstaen
en werdt. Doet dit die nederlantsche tonghe
niet schandelijck stameren? De Prince laet
zijn

Zijn Maiesteyts geboden metter clockē slach
int openbare vercondighen om dat die van
elck man ghe weten souden werdē: men roept
int eynde ghemeynlijck elck segghet den an-
deren voort, op dat yeghelijck voor schaden
ghe waerschou wet mach zijn: maer hoe sullen
sy hun voort ouertreden wachten, die s hee-
ren gheboden niet en verstaen? hoe sal een ne-
derlandder, sonder walsch oft Latijn te con-
nen, verstaen moghen den sinne van dese ende
deser ghelijcke woorden. Ten eynden dat nie-
māt en pretendere actie vā ignorantie: waert
hier so swaer om seggen, op dat hem niemant
en ontschuldige met onwetenheyt der saken?
bet is wel so dat ons sprake door onser voor-
ouderen onachtsaembeyt in desen al met eeni-
ghe wonden ende ghebreken verleemt ende in
sommighe leden by nae ongheneselijck is: soo
dat men al woordē vint als nature, conscien-
tie, glorie ende dier gelijcken diemen qualijc
alsoo verduytschen can dat se recht verstaen
souden werdē: maer salmen dā om dese leem-
ten te verschoonen de gesonde leden ooc mede
noch verleemdē? Tis nu also verde gecomen
dat veel ionge scrijvers een woort Frāchoys
oft

oft Latijns verstaende sulcdanighe vreemde
lappen voor een welstant en beuallijcke chie-
raet opten mantel onser spraken broddē, recht
oft een heerlijcke en rijckelijcke sake waer
sonder noot vreemt behulp te bedelen: welck
oorsake is dat menich sijn burgher ende boer
het vonnisse zijre saken aenhorende, ra oock
selfs lesende sulcx soo luttel verstaet, dat hy
dan noch niet en merct oft hem mede oft tegē
gaet, maer als een onduytsche noch wel een
verduytscher tot dit duytsch (God wouts)
behoeft te huerē. De scbade vā dit misbruyck
is met verstandighe ooghen te recht ingesien
vanden edelen Heere, Heer Ian vāder wer-
ue: die met zijn tresoor der duytscher talē be-
staē heeft als een eenige Hercules desen drie-
hoofdighen Cerberum eerst te bestrijden: en
heeft my ooc verstout (die mede ons tale eens
gaerne verchiert sage in haer selfs pluymen)
teghens tghemeene misbruyck te ghebruyck-
ken sommige woorden als al gemeen voor ge-
nerael, verlijkinghe voor comparatie: gesel-
licheyt voor societas, &c. die n v om d' onge-
woonte wat hardt schijnen: alsoo nochtans
dat ick veel oude woordē, die wel goet, maer
out

out duytsch zijn, als zège voor victorie, by-
spel voor exēpel, gront vest voor fondamēt,
grootachtbaerheydt voor authorityt met
meer dier gelijcken achter ghelaten hebbe, op
dat dese Ciceronisce soeticheydt door de hart-
beyt haerder ongewoonte niet ghequetst en
soude werden: boe wel ic die noch metter tijt
al dencke te gebruycken, ist dat my de Hee-
re spaert, en mijn arbeydts luste verwackert
werdt door v goetwillicheyt ionstighe leser.
Beroerende het nauolgen van des schrijuers
meyninghe, die hebbe ick, na mijn cranc ver-
moghen, vlijtelijc en getrouwelijc geuolcht:
boe wel my de verscheydēheydt vande latijn-
sche druccxelen oft boecken dicwils int nauol-
ghen van d' een oft d' ander twijfelachtich ge-
maect hebben. Is hier inne dan eenichsins ghe-
dooft, dat wilt goetlijc int goede beduyden,
en dencken dat dolen menschelic is, en dat ic
om v dienste te doen het lasteren, straffen, en
verachten vanden berissers soo willich ghe-
troost ben: als ick dit gaerne met dienstwil-
lighet herten ter eeren Godes ende tot
uwen oorbaer verduyscht
hebbe. Vaert wel.

Het Boeck spreekt.

GHy edel bykens spoet v hier by
Trect, suycht en swelcht na lusten vry
Den honich wt my
Door v keelkens reyn, suyuer en soet.
Maer wech ghy venijnighe buycken
Die gal wt mijn soetheyt comt suycken:
Door v misbruycken
Verkeert mijn dou' in bittere roet:
Want ick ben den quaden venijn int bloet
En den goeden goet.

M. T. CICERONIS

eerste boeck vanden

Officien.

*Voorreden vant eerste boeck der
officien van M. T. C. gheschreuen
aen sinen sone Marcus Cicero.*

Alhoewel ghy (lieue zoon
Marce) ny eeniaer lanck v
meester Cratippu gehoort
hebt, en dat noch binnen
Athenen, dies ghy met Phi
losophische onderwijngē
ende leeringen oueruloedelijk voorsien
behoort te wesen: soo door de groote ghe
leertheit ws meesters, die v geleerder mach
maken, als door des stadts vermaertheit,
wiens exempelen v verbeteren moghen:
heuet my nochtans goet gedocht, dat ghy
ook mede v naerticheyt doet om ghelije
te werden in beyde spraken: als ick, die al
tijt tot mijnen profijte beneuēs het Latijn
het Griecx oock ghebruyct hebbe, en dat
niet alleen inde Philosophie, maer oock in
mijn oeffeninghe van wel segghen. Daer
toe ick (so t'schijnt) den onsen geen cleyn
behulp gheweest en ben: so dat niet alleen

A de on-

M. T. Ciceronis j. boeck

de ongheleerden inder Griekser spraken,
maer oock de gheleerden hun daer door
yet wat om wel segghen ende te oordeelen
vercreghen wanen. Aldus sult ghy leeren
vande ghene die nu ter tijt de Prince der
Philosophen is: ende leert soo langhe als
ghy wilt, maer soo langhe behoort ghy te
willen, als ghy v het vorderen uwer leerin-
ghen niet en beclaecht. Maer ghy sult int
lesen van dese mijne dinghen, die niet vele
vande Peripateticis en verschillen (want
ick soo wel een Socraticus als een Platon-
icus zijn wil) v selfs oordeel vande saken
ghebruycken, dat ick v niet en verbiede.
Ghy sult v Latijnsche tale, int lesen van
desen rijcker maken: twelck ick niet en
wil dat men vermetelijck achte gesproken
te zijn. Vwant hoe wel ic anderen het ver-
stant om te Philosopheren toe geue: so en
schijne ick my nochtans niet met onrecht
toe te schrijuen, tgheen dat de rechte ey-
ghenscappe is van een welsprekende, te
weten bequamelijck, bescheydentlijck en
chierlijck te connen segghen: want ick in
die leeringe al mijn tijt ouergebracht heb-
be. Daerom ick v (mijn Cicero) hertelijc-
ken vermane, dat ghy neerstelijcken wilt
lesen, niet alleene mijn Orationes, maer
ooc dese boeckjes van Philosophie, welc
by die (vol na) te gelijkken zijn. Die Ora-
toren

tien zijn wel wat crachtiger, maer dese ge-
 matichde maniere van segghen en is niet
 te verachten, ende dat, ouermits ic niet en
 sie datter oyt Griecke in beyde dese ma-
 nieren van segghen ghearbeyt heeft: alsoo
 datter nyemant soo wel dees stille rustighe
 maniere van spreken gehanteert en heeft,
 als die twistighe orationes ter vierscharen.
 Ten ware dat Demetrius Phalereus onder
 dit ghetal mach gerekent zijn: twelck wel
 een subtyl, maer gheen crachtich orator
 ofte welspreker is: nochtans soet, soo dat-
 mer een iongher Theophrasti in kennen
 mach. Ick heb beyde dese manieren van
 segghen gheoeffent: hoe veel ick in beyde
 ghevordert hebbe, sullen anderen oordee-
 len. Ick vermoede oock, indien Plato dese
 maniere van wel segghen voor recht had-
 den willen bestaē, dat hijt alder treffelijcx-
 ste en oueruloedichste soude hebben con-
 nen doen: oock mede indien Demostenes
 tgene hem van Platone gheleert was, wel
 onthouden ende hem onderwonden had-
 de te handelen, dat hijt chierlijck en clær-
 lijcken gedaen soude hebben. Tselfde hou-
 de ick mede van Aristotele ende Isocrate:
 de welcke elcx hem verlustighende intzij-
 ne, dander maniere versmaden. Maer als ic
 voorghenomen hadde op dese tijt wat, en
 noch veel dinge nanaels, tot v te scrijuen,

M. T. Ciceronis j.boeck

foo hebick met sulcx willen beghinnen: dat v ioncheyt alder bequaemste, en voor mijné persone alder eerlijcxste ware. Vvát onder vele treffelijcke ende nutte saken inde Philosophie, die naerstelijc en rijckelijc vande Philosophen gedisputeert zijn: foo duncken my, die door henluyden van d' officien bescreuen en gheleert zijn, alder breedste te strecké: wát geen deel leués en mach het officie ontberen, noch ghemeen saken, noch eyghen saken, noch gherechts saken, noch huyslijcke saké, weder oft ghy met v selfs oft met anderen handelt: ende in t' onderhouden van dien is alle eerbaerheyt des leuens, maer int versuymen alle schande gheleghen. Oock mede is dit, een ghemeen materie geweest van alle Philosophen. Vvant wie soude hem seluen een Philosophú derren noemen, als hy gheen leeringhe van d' officien voort en brachte? Maer men vint leeringhen van sommighe die eenderhande goet en quaet voorttelende alle Officium verkeren. Vvant die t'opperste goet scheyt vander duecht, die dat in eyghen bate ende niet inde eere en stelt: dese (indien hy eens ghesint blijft, en niet somtijts door goetheyt der natueren verwonnen en werdt) en mach nyemants vrient zijn: noch en sal oock gheen rechtuaerdicheyt noch miltheyt moghen hanteren.

Hy roert de Epicu-reen, die in de wellust salicheyt stellen.

teren. Vvant seker nyemát, die pijnē voor
tmeeste quaet acht, sterck en mach wesen:
soo en mach ooc die ghene, die de wellust
t'opperste goet waent, gheensins matich
zijn. Het welcke (niet teghenstaende der
saken claerheyt gheen bewijsinghe en be-
hoeft) nochtans elders van my ghedispu-
teert is. Dese leeraers dan, en moghen niet
met allen spreken van d'officien: ist dat si
haer selfs ghelijck willen bliuen. So en mo-
ghen oock gheen leeringhen van eenighe
officien voortgebracht werden, die seker,
vast en metter natueren ouer een dragen:
dan vanden genen die daer leeren datmen
d'eerbaerheyt alleen, oft die leeren, dat-
mense boué al om haer selfs wiltē behoort
te begheeren. Dit is eyghentlijck de leerin-
ghe vanden Stoycienen, vanden Acade-
myenen en vanden Peripateticienen: wát
de meeninghe van Aristone, van Pyrrho-
ne ende van Herillo al ouer lange verwor-
pen is. Die nochtans met recht van d'offi-
cien wel souden hebben moghen dispute-
ren: hadden si eenighe verkiefsinghe der
dinghen achterghelaten: tot eenen wech
ende toeganck vande vindinghe der offi-
cien. Alsoo sal ick voor dese tijt, ende in
dese materie, aldermeest de Stoicos na vol-
ghen: niet als een vertaelder, maer sal (soo
ic plach) na mijn goetduncké en belieuen

wt henluyden fonteyné scheppen, so veel
alst my goetduncken sal.

Beschrijvinghe vant Officie.

Het eerste Capit.

ENde want alle mijn disputatie vant offi-
cie sal zijn: so wil ic eerst beschrijue wat
officium is: twelc my verwondert van Pa-
netio achter gelaten te wesen. Vvant alle
voornemen dat met reden van eenige sa-
ke bestaen werdt, behoort wt die beschrij-
uinghe des dings te spruyten: op datmen
verstaen mach, wat dat sy, daermen af dis-
puteren wil.

Deylinghe der Officien.

Het ij. Capit.

MEn vint tweederley officien, waer af
het eene strect tot het eynde van alle
goedé: het ander bestaet in leeringē, door
welcke sleuens gebruyck aen allen canten
wel geschiet werdt. Het eerste is van deser
aert, te weten oft alle officien volcomen
zijn: oft het eene officie niet meerder en
is dan het ander: en dierghelijcken. Maer
de ander officien, daermen leeringhen af
schrijft, reycken ooc tot het eynde va alle
goeden: hoe wel men sulcx minder merct,
ouermits dese meer tot onderwijninge des
gemeenen leuens schijnen te streckē: van-
den

den welcken ic in dese boeckxkens handelen wil. Daer is ooc noch een ander deylinge der officien: want men noemt het eene middelbaer, en tander volmaect. Het volmaecte (meyn ic) heeten wy oprecht: het ander ghemeen. En dit beschrijft men also, dat het geen dat recht is, een volmaect officie is: maer tmiddelbaer officie, seyt mē dat te zijn, daermen goede bewijselijcke redene af mach gheuen, waeromme dattet ghedaen is.

Vāt beraet int verkieſen der dingē.

Het iij. Capit.

PAnetius seyt dattet versinnen oft ouerwegē vant beraden, drierley is. Vāt mentwijfelt, oft tgene daermen hem inne beraet eerlijck is om ghedaen te werden, dan oft schandelijck is: In welck ouerweghen, tghemoet dicmael in contrarie meyninge getrocken wert. Ooc mede ondersoect en beraet men hem of tgeen dat men bestaen wil, ooc bequaem is om dē orbaer en vrolicheyt te vermeerderē: oft tot rijkdom, macht en name mach vorderen: om hem selfs en zijn vriendē te mogē helpen. Vvelcke beradinge al tzamē int ouerleggē vandē orbaer staet. De derde maniere vantwijfele is, als tgene dat nut schijnt, teghend' eerbaerheyt scijnt te vechte, Vāt als de

M. T. Ciceronis j. boeck

profijte aen deen zijde schijnt te trecken, en d'eerbaerheyte aen dander zijde schijnt te roepen, soo wert het ghemoet int bera- den ghedeylt: en is forchvoudich int twij- felachtighe ouerlegghen. In dese deylinge (hoe wel dattet een groot ghebreck is, yet int deylen ouer te slaen) zijn twee dingen verghieten . Vvant men placht niet alleen te ouerlegghen , welck eerlijck oft schan- delijck is: maer ooc welck van twee voor- ghestelde eerlijcke saken, het eerlijcste is: soo mede welck van twee voor ghehoude nutte saken, het nutste is. Alsoo vintmen datmen tgene hy aen drien achtet gedeylt te werden , aen vijuen behoort te deylen. Daeromme staet eerst te ouerlegghen van d'eerbaerheydt, en dat op twee manieren: daer na (op gelijcker wijsen) vanden oor- baer: ten laetsten de verghelijckinge vant eene teghens het ander.

Vande gauen der naturen.

Het iij. Capit.

IN den eersten is alle dieren vander na- turen ingeplant, dat si vleuen en lichame beschermen, ende vlieden alle tghene dat hun schadelijc schijnt te wesen: ooc mede dat elck tghene hem nootdrustich is, weet te soecken ende te vercrijgen: als voetsel, wooninghe, ende diergelijcken. Nu is ooc
de

de gheneghentheyt van vereeniginghe, om voort te teelen gemeen in alle dieren: van ghelijcken de besorghinge en opvoedinghe van de geteelde dierkens. Dan tusschen den mensche en een beest is dit grote onderscheyt, dat een beest (soo vele alst door tghenueelen beweecht wert) hem alleenlijc voecht tot het gene dat voor oogen en tegenwoordich is, luttel bewegens hebbende vā tvoorledene oft toecomende: maer de mensche, ouermidts hy redelijck is, het veruolch der dingen aenmerct, der dingen oorsaken met haren voortgange fiet, als ooc (want hem tvoorleden niet verborghen en is) dat met ghelijckenissen teghens malcander hout, ende tghene dat toecomende is, aen het teghenwoordighe voecht ende schict: soo verstaet hy lichtelijck den gheheelen loop des teuens, en bereyt alle dat hem nootdrustich is, om dat wel te leyden. Die selfde nature maect ooc door crachte vande redelijckheyt, vrientschappe tusschen den menschen, diese metter spraken ende leuen verselt: ende baert eerst inden menschen een sonderlinge liefde tot die vā haer gewonnen zijn: si drijfter oock toe datle met malcanderen vergaderen, ende deen dander onderlinghen eere en ghehoorsaemheyt bewijsen: waer door si ooc naerstich zijn om colt en cleedt

M. T. Ciceronis j. boeck

te besorghen. niet alleen voor hun selfs,
maer voor wijf, kint, vrienden, en die on-
der hun bescherminge staē. Vvelcke sorch
vuldicheyt de hertē verweēt, ooc yromer
maect om haer saken te doen. Ende in son-
derheyt soo is de onderfoeckinghe ende
het nasporen vander waerheyt, den rech-
ten aert ende eyghenschap des menschen.
Daeromme als wy vrij zijn van nootlijc-
ke sorchvuldicheyt, so begheeren vvy yet
te sien, te hooren, oft te leeren. ende ach-
ten de kennisse der verborghen oft won-
derlijcke sakē, noodtruytich om salichlijc-
ken te leuen. Vvaer wt te mercken is, dat
alsoo wat waerachtich eenvuldich en lou-
ter is, ooc alder bequaemste is, voor smen-
schē nature. By dese begeerte om de waer-
heyt te kennen is gheuoecht eenrehande
gheneghentheyt totter heerschappien: al-
soo dat een wel geschiet gemoet niemant
en wil ghehoorsamen, dan den ghenen die
na den orbaer rechtelijck ende wettelijck
beueelt, leert oft gebiet: waer wte dā voort
coemt de grootmoedicheyt des herten, en
de versinadinghe der aertscher dinghen.
Het en is oock seker gheen cleyne cracht
der natueren ende vande redene, dat dit
dier alleene verstaet wat de ordene is, wat
betamelijck is, ende wat de rechte mate is
in woorden ende wercken. Also en merct
oock

*Onderfoe-
kinghe des
waerheyt
is den na-
tuurlijcken
aert der
menschen.*

oock gheen ander dier de schoonheyt, be-
 quaemheyt, en gheschictheyt vanden din-
 gen die in tghesichte verschijnen. Als dan
 de nature en redene de gelijckenisse deser
 dinghen vanden vterlijcke ooghen bren-
 gen inden ooghen des gemoets, so acht hy
 noch veel te meer op de scoonheyt, stant-
 uasticheyt en goede ordeninge in alle zijn
 raet en daet: en hoedt hem dat hy in alle
 sine meyningen en wercken, niet onbeta-
 melijcx, schandtlijcx, noch verachtelijcx
 en dect ofte doet. Vvaer wte dá onspringt
 en geboren werdt het gene dat ic soecke,
 te weten d'eerbaerheyt. Het welcke (al en
 waert niet vermaert) nochtans eerlijcheyt
 is: dat oock lofwaardich is, al en waert van
 niemandt gheprelen, ende dat wt zijn selfs
 nature. Aldus siedy hier (o soon Marce) de
 ghedaente van d'eerbaerheyt: de welcke
 (indien sy metten ooghen mochte aen-
 schout werden) een vvonderlijcke liefde
 (soo Plato seyt) tot der wijsheyt in ons
 soude verwecken.

Vande vier hoofduechden.

Het v. Capit.

MAer alle dat eerlijck is, spruyt wt een
 van dese vier deelen: want het is ghe-
 legghen in die clare kennisse der vvaerheyt
 en cloecheyt: oft inde bescherminghe van
 tmen-

M. T. Ciceronis j.boeck

menschelijcke geselschappe en̄ ghemeen vrede, een yghelijck tzijne gheuende, en̄ in ghetrouwicheyt der beloften : oft in grootmoedicheydt ende onverwinlijcke vroomherticheyt: oft in goede mate ende ordeninge van alle datmen seyt oft doet, daer de manierlijcheyt en̄ maticheynt inne begrepen zijn. Ende alhoe wel dese viere groote gemeenschap met malcander hebben en̄ onderlingen seer in een geknoopt zijn: so vlieten nochtans wt elc van dese, sekere manieren van officien. Alsoo is int deel dat eerst beschreuen is (daer inne ick de wijsheyt stelle) nasporinghe en̄ vindin ghe vander waerheyt: twelck het eyghen ende behoorlijck werck is van dier duechden: ghelijck die ghene met recht alderwijnste ende verstandichste gheacht wert, die alder best de nauste waerheyt in alle saken doorsiet, ende diese scherpsste en̄ snellicste mercken, verstaen, en die redene daer af verclaren can. Also is waerheyt de materie, die vande wijsheyt gehandelt werdt, daer inne wijsheyt begrepen is en̄ bestaet. Dander drie duechden, sien op de dinghen diemen in dit leuen behoef: omme die te vercrijghen, ende tvercregen te beschermē: op dat d'eendracht en̄ vrient-schappe byden menschen mach onderhouden werden. De grootmoedicheynt ende vroom-

vroomherticheyt, openbarem hun so int vermeerderen ende couveringe van rijkdommen voor hē selfs en voor den sinen: als ooc (maer hier aldermeest) in tverachten deser dinghen. Maer de ordeninghe; stantvasticheyt, bescheydenheyt ende deser ghelijcken, zijn so van aert, datse inde beweghinghe des ghemoets niet alleen bestaen en moghen: maer moeten een werkinge met haer hebben. Ghebruycken wy dan mate in onsen wercken, soo leuen wy ordentlijck, eerlijck ende betamelijck.

*Vander wijsheyt.**Het vj. Capit.*

Onder dese vier deelen, in welke ick voor de nature en crachte van d'eerbaerheyt ghedeylt hebbe, betreft de eerste aldermeest de menschelijcke nature: de welke in kennisse der waerheyt bestaet, want wy al slamen getrocken ende geleyt werden totter begheerlicheyt van kennisse ende wetenheyt: ende achtent heerlijck dat wy anderen in verstant te bouen gaen: maer missen, dolen, niet weten, en bedrogen te vverden, houde vvy voor quaet, oock voor schandelijck. In de natuerlijcke ende eerlijcke aert van dese duechden, zijn tvvee gebreke te vermijden: het eene is dat vvy gheen onbekende dingen voor bekende

M. T. Ciceronis j. boeck

bekende en aenuaerden en die roeckeloos
toe vallen. Die dese faute ~~is~~ vliede (twelc
wy alle tesamen behoren te vwillen) moe-
ter vvel tijt toe nemen ende naersticheyt
ghebruycken, om de saken vvel te aen-
mercken. Het ander is, als yemandt te leer
grote naersticheyt ende moeyte hanghet
aen dinge die duylter, lyvaer, en ~~on-
druttich~~ sijn. Dese ghebreken gheschout
zijnde, prijstmen sulckdanighe arbeydt te
recht, die tot eerlijcke saken en vvetehet
(die sorghe ende moeyte vvaerdich is) be-
steet vverdt. Alsoo heb ick C. Sulpitium
lofvvaerdich te vvesen ghehoort in Astro-
logia: Sextum Pompeium selfs gekent in
de Geometria: veel anderen in Dialectica:
noch veel meer in de rechté. Alle vvelcke
consten bestaen int ondersoecken vander
vvaerheit: maer is nochtans onbehoorlijc
ende tegens officie, te laten (doort te naer-
stich aenleuen deser consten) tghene dat
men anders te doene heeft. Vvant alle het
lof der duechden bestaet inde vverckin-
ghe: yvaer af men nochtans dicmael rust,
ende vvy hebben veel vvederkeringhen
totter consten: cock mach ons des ghe-
moets bevveghinghe, dat nemmermeer
en rust, in d'oeffeninghe onser ghedach-
ten sonder onsen arbeydt onderhouden.
Vvant alle bedenckinghe ende bevvegin-
ghe

ghe des ghemoets becommert hem in tberaden van eerlijcke ende behoerlijcke saken, om vvel ende salichlijcken te leuen: oft in oeffeningen van consten ende vvetenheyt. Dit sy dan gheseyt van d'eerste fonteyne der officien.

*Van rechtuaerdicheyt.**Het vij. Capit.*

Onder dander drie streckt dese alderbreetste, door vvelcke de eendrachticheyt by den menschen, als vol nae in een ghemeenschap van leuen onderhouden vverdt: ende heeft tvvee deelē. Het een is rechtuaerdicheydt, in haer hebbende den heerlijcsten glants der duechde, daer door men de menschen goet noemt: dese heeft goetdadicheyt tot een gesellinne, diemen ooc goedertierenheyt ofte miltheyt mach noemen. Voor al betaet de rechtuaerdicheyt, dat si niemant en beschadighe: ten vvaer si door ghevvelvt veroorsaect vware. Daer nae dat si ghemeene dingen geniete als gemeene, en eygene als eygen. Doch en isser geen dinc vā naturen yemants eygē: maer het vvert gheeygent, oft doort innemē der ouders, die voormaels in ledige onbevyoonde landē quamen: oft door victorie, als diet met rijchrecht besittē: oft door wet, verlijckinge, voorwaerde, oft lotinge.

Alloo

M. T. Ciceronis j. boeck

Alfoo comet datmen den acker Arpinas noemt der Arpinaten acker, ende Tusculanus der Tusculaners: van ghelijcken ist met de beschrijuinghe van yeghelijcx besittinghe. Aldus, in een yeghelijc vvat eyghens heeftaen den dingē, die eerst vvernatueren ghemeen vwaren: so sal elck, dat hem toe gheuallen is, behouden. Hieromme soo vvie meer dan tzijne begheert, die breect het recht vande menschelijcke eendrachticheyt oft gesellicheyt. Maer vvant vvy (soo Plato suyerlijck gheschreuen heeft) niet alleen voor ons seluen geboren en vverden, maer ons vaderlant een deel rechts tot ons heeft, ons ouders een deel, oock ons vrienden een deel: ende (soo de Stoycienē seggen) alle dingen opteraerden tot menschen ghebruyck voortcomen, maer dat de menschen alleen om der menschen vwillen gheborn vverden, op datse onderlinghen deen dander souden nut zijn: soo behooren vvy de nature als ons leydtman te volghen, ende gemeene nutheyden met vvisselinghe van officien al gheuende ende ontfanghende int gemeen te brenghen: om soo met consten, so met vlijte, soo met ghelt, de ghemeensame gesellicheyt der menschen onder de menschen te beuestighen.

Van

Van gheloue oft ghetrouweyt.

Het viij. Capit.

GHetrouweyt is het fundament vander rechtuaerdicheyt : dat is een bestandighe waerheyt van vvoorden ende vvoorvaerden. Ende hoe veel dat hardt luydt voor de sommighen, sal ick nochtans de Stoiciens volgende derren onderfoecken van vvaen de vvoorden ghecomen zijn, daer doort ooc gheloofheet, als daermen gheeft datmen looft.

Van tweederley aert van onrechtuaerdicheyt.

Het ix. Capit.

DAer zijn tweederley manieren van ongerechtigheyt. D'een is als men yemant onrecht doet: d'ander als men macht heeft d'onschuldige te verlossen, van t'ghewelt dat hem geschiet en men dat niet en doet. Vvant die door toren oft ander verstorin- ghe ontfteken zijnde yemandt onrechte- lijcken oueruult, schijnt gheveldich de hant te slaen aen sinen gheselle : maer dies macht hebbende den veronghelijcke niet en beschermt, noch het gevelt en weder- staet, is alsoo schuldich, als oft hy zijn va- derlandt, zijn ouders oft zijn ghesellen ter moot verliet. Maer ongerechticheden oft

B booshe

boofheden die met voordachten moede yemant om te beschadighen ghedaen werdē, spruyten veel maels wt vreesen: so dat die gheen, die een ander wil beschadigen, socht, indie hijs niet en dede, dat hem yet quaets opcomen soude. Maer dē meesten hoop doen anderen onrecht, op dat si tgene si begheerden verweruen moghen. In welck ghebreck te ghieficheydt haer seer openbaert: De rijckdommen vverden eenideels tot den noodtruyt des leuens eenideels om tgheniet der vvellusten begheert: maer de begheerlijcheyt van rijckdommen der gheenre die wat grooter van moede zijn, strect om weldaet te moghen verghelden ende anderen haer miltheyt te betoonen. Alsoo leyde onlancks Marcus Crassus dat hi niet rijck ghenoech was een ouerste der Romeynen te zijn: diens incomiten niet genoech en ware het Roomsche crijchvolc te voeden. Vvat de heerlijcke toerustinghen verlustighen niet die chierlijcke oueruloedicheyt in spijsse ende eledinghe: wt welcke dinghen d'oneyntlijcke gheltghiericheydt gheboren is. Die verbeteringhe van zijns selfs goet is niet te lasteren, als die niemant schadelijck en is: maer t'onrecht moet altijt vermijst zijn. Doch daelt elck meest ter ongherechtigheyt als de begeerten van glorie ende cere

in haer

Oorsake
van ghie-
richeyt.

In haer rijfen. Ennius seyt de regeringe en heeft gheen oprechte vrouwe noch gesellicheyt, twelc wat meerder in heeft. V vant alle wat foodanich is, datter niet vele tsefensen moghen wghesondert ende heerlijck in schijnen, baert soo vele twifts, dat in sulcke saken niet swaerdens om doen en valt, dan vriendelijcke ghesellicheyt te lijdē. Het welck de yermetelheyt van C. Cesare onlax wel te recht bewelen heeft: die om alleen te regeren (soo hem zijn verdoelde wane voor ghebeelt hadde) alle Godlijcke en menschelycke rechten schende ende verkeerde. Het is verdrietich in dese dingen, dat gemeenlic d' alder grootmoedichste herten ende doorluchtichste gheesten vol begheerlichkeiten steken van glorie, eers, macht ende regeringhe. Dies men hem te meer behoort te wachten om hier inne niet te sondighen.

Dat d' een ongherechtigheyt meerder is dan de ander.

Het x. Capit.

MAer daer is groot onderscheyt in alle ongherechtigheyt, oft si door eenderhande verstoornisse comt ende en gheduert niet langhe; dan vvt voorraet ende puere moettvillicheyt. Die vvt eenighe

M. T. Ciceronis j. boeck

haestighe beveghinghe gheschieden, zijn
lichter dan die met voordachticheyt ghe-
daen vverden. Maer dit sy nu ghenoech
van onrecht te doen.

*Vā d'ander ongerechticheyt, te we-
ten als men den veronghelijcke
niet en helpt.*

Het xj. Capit.

DAer plaghen veel oorsaken te vvesen,
vvaer door men t'beschermen der be-
dructē ende zijn officie verlaet. Vvant oft
si ontsien yemants vyantschappe : oft den
arbeyt: oft de costen : oft het coemt door
haer versuymelheyt, door haer traecheyt,
oft door haer ongheschieptheyt: ofte si zijn
soo seere becommert met haer eyghen sa-
ken oft consten, datse de ghene verlaten,
die si behooren te beschermen. Hierom-
me staet te besien dat Plato vanden Philo-
sophen seyt : te vveten datse soo naerstich
zijn int naesporen vander vvaerheyt, datse
oock die dinghen (daer al de vverelt om
tvvift ende strijdet) voor niet achten ende
vermaden: oft oock ghenoech is dat hijse
daeromme rechtuaerdich noemt. Aenge-
sien dese d'eene maniere van ongherech-
ticheyt vermijddende, so datse niemant on-
recht aen en doen noch en beschadigen, in
dander

ander ongerechticheyt vallen. Vvant als
 si becommert zijn metter leeringhen, ver-
 laten si die ghene die si mochten ende be-
 hoorden te helpen. Also achten si datmen
 tot ghenen state en behoort te gaen, dan
 daer toe ghedvonghen zijnde: hoe vvel
 dat beter vryvvillich soude gheschieden.
 Vvant het ghene dat vvel gheschiet, is dan
 rechtuaerdich, alst willich gheschiet. Men
 vint ooc die (oft om den orbaer vā haer
 selfshuys, oft door eenderhande haet tot
 den volcke) segghen, datse haer eyghen sa-
 ken doen, op datse niemant en soudē schij-
 nen te veronghelijcken: de vvelcke als si
 hun van d'een ongerechticheyt vvyachten
 in d'ander comē. Vvant si verlaten de ge-
 meenschap des leuens: so dat niemant eeni-
 ghe hulpe, bystant, oft weldaet van sulcke
 en gheniet. Ghemerēt hier dan die tvvee-
 derley aert van ongerechticheyt, met haer
 beyder oorfaken verclaert zijn: ende ooc
 hier voor gheseyt is, waer inne d'onrecht-
 uaerdicheyt bestaet: soo mach elck lichte-
 lijck mercken (indien zijn eyghen liefde
 hem niet en bedriecht) vvat tot allen tijdē
 zijn officie is. Tis vvel soo dattet lastich is
 ander luyden saken te besorghen: hoe wel
 de Terentiaensche Chremes gheen men-
 schelijcke saken (soo hy selfs een mensche
 was) vreemt vā hem en achte, maer noch-

*Daerōme
 noemt mē's
 rechtuaer-
 dich, dats
 vaerdich
 tot het
 recht.*

M. T. Ciceronis j. boeck

tans ouermits onse dinghen, die ons selfs vorderlijck oft schadelijck zijn, meer ter herten gaen, dan dat ander luyden nut oft hinder is, als dat wy van verre aenschouwen: soo oordeelen vvy anders van anderen dan van ons selfs. Daeromme ghebie- den si rechtelijcken ~~het~~ verbieden te doen, vvaer inne ~~men~~ noch tvvijfelt oft recht oft onrecht. De gherechticheyt is claer van haer selfs: maer alle twijfele be- teekent ende gheeft te kennen, datter ghe- dachten zijn van ongherechticheyt.

*Vanden toeuallen die dicmael d'of-
ficien doen veranderen.*

Het xij. Capit.

NV gheualt het dicmael, dat die dingen die eenen rechtuaerdighen man beta- men, door den tijt verkeren ende gheheel int contrarie veranderen: ghelijck als men tghéen datmen in bevvaernisse ontfangen heeft, vveder behoort te gheuen. Maer salmen dat oock vervvoede menschen weder gheuen? soo mede, het beloofde te volbrenghen ende de dinghen die vvaer- heyt ende trouwe aengaen onder wijlen te versaecken ende niet te volbrenghen, is somtijts oprechte rechtuaerdicheydt.

Hier

Hier inne behoortmen hem te schicken
 nae tghene ick voor gestelt hebbe in fon-
 dament van rechtuaerdicheyt. Eerst dat
 niemandt belchadicht en werde: daer nae
 dattet totten ghemeen oorbaer strecke.
 Als dese dingen door den tijt veranderen,
 sood verandert, oock het officie: ende en
 is niet altijt alleeps., ouermits dat gheual-
 len mach dat beloften ende tyvorsproken
 te houden schadelijck sy voor den ghenen
 dien dat belooft is, oft voor den belouer.
 Vvant indien Neptunus (soo die Poeten
 segghen) tghene dat Theseo van hem be-
 looft was, niet ghedaen en hadde: The-
 seus en soude sinen sone Hyppolitus niet
 verloren hebben. Vvant dat was (soomen
 seyt) de derde wensche die hy vergramt
 zijnde (door zijn soons doot) wenschte,
 door welcks verweruen, hy in duysterste
 droefheyt quam. Hierom en behoortmen
 sulckdanighe beloften niet te volbrengen
 die den ontfangher onnut zijn: noch ooc
 niet, die de doender schadelijcker dan pro-
 fitelijck zijn, voor dien, diese toegeseyt wa-
 ren. Tis teghens t' officie en behooren dat
 men tminste boue tmeeste stelt. Recht oft
 ghy belooft hadde yemandts woort voor
 den rechter te doen, ende v lone daeren
 tusschen in dootlijcke sieckte viel, soo en
 soudy v. belofte brekende nyet teghens

B 4

behoor.

M. T. Ciceronis j. boeck

behoorlicheyd doen : maer hy doet onbe-
hoorlijcker indien hy (in fulcken gheual-
le) hem beclaecht van v verlaten te zijn.
Voorts wie en merct niet licht, datmen be-
loften die wt dwanck, wt vreesen, oft be-
drogen zijnde belooft zijn, niet schuldich
en is te houden? de welcke meest door den
macht vanden rechter, ooc sommige door
de wetten te niet ghedaen werden.

*Datmen inden rechte op de gerech-
ticheyt meest mercken sal, ende
niet aen de woorden
hanghen.*

Het xij. Capit.

DAer gheschiet oock dickwils onrecht
door schalcke en listighe beschuldigin-
ge, ende dat met valsche beduydinge van
de rechtē. Daer wt men seyt dattet scherp-
ste recht, dicwils t grootste onrecht is. Hier
inne werdt veeltijts inden ghemeen regi-
mente ghelondicht : ghelijck als men seyt
van eenen die dertich daghen langhe met
zijn vianden bestandt ghemaect hebben-
de, by nachte der vianden lant beroofde:
om dattet bestant van dertich dagen, maer
niet van dertich nachten ghesloten was.
Noch de onse en is oock niet te verschoo-
nen, itt

nen, ist anders waer (want icks maer van horen seggen hebbe) datmen vā Q. Fabio Labeone seyt. Die welcke vanden Roomschen raet den Nolaners en Neapolitaners (die onderlingen twist om haer palen hadden) tot een scheydtman gegeven zijnde, elck van beyde partijen (als hy ter plaetsen gecomen was) op hē selfs alleen met schoone woorden vermaende, datse doch niet al te begheerlijck en soudē zijn, maer lieuer haer palen wat innewaerts wilden trecken, dan verder wtwært strecken: twelc si beyde alsoo deden: vvaer door noch een plecke lants tusschen beyden bleefleggē: en heeft hy alsoo henluyder palen (soo sy dat selfs hadden verwillicht) wtgesproken en gheoordeelt: ende heuet gene dat tusschen beyden ghelaten was, den Romeynschen volcke toe gheeyghent. Dat is bedrieghen ende niet oordeelen. Hieromme salmen in alle saken sulcke arghelisticheyt vlieden. Sommige officien vintmen noch diemen oock behoort te ghebruycken, teghen den ghenen die ons misdaen hebben. Vvānt de wrake en straffinge hebbē mede haer sekere mate. Ick en verstaē oock niet wel oft genoeg is dat de misdoender leetwesen hebbe van zijn misdaet: op dat hijs niet meer en plege, en anderen wt vreesen wat tragher zijn tot quaet doen.

M. T. Ciceronis j. boeck
Van twee manieren van
oorloghe.

Het xiiij. Capit.

MAer men moet bouē al de krijchfrechten inden ghemeen regimente onderhouden. Vvant soo daer tweederley manieren van oorloge zijn, te weten een met vvoorden voortgherecht, het ander met crachte: en het rechten menschelijc, maer tvechten beestelijck is: so en behoortmen het laetste niet te aenuaerden, dan als men t eerste niet en mach ghebruycken. Daeromme salmen alleenlijck oorloghen, om vry van ghewelt in vreden te leuen. Na de vercreghen victorie, behoortmen de sulckete te sparen, die niet onmenschelijck noch wreedt in d oorloghe en zijn geweest. Also hebben ons voor ouders de verwonnen Tusculaners, de Equensers, de Volscēfers, de Sabinen en de Hernicēfers in huer stadt ontfanghen, als si de Carthaginensers met de Numantyners grondelijck vernielden ende wtroeyden: oock mede de stadt Corinthen (dat ick wel gaerne anders saghe) twelck ick gheschiet achte, op dat hamaels de welgheleghentheydt der plaetien hennieden niet weder ten oorloghe en soude verwecken. Nae mijn oordeel behoortmen

men altijt de vrede soo te voorsien ende beuestighen, datse van alle heymelijcke laghen (die haer soudēn mogen opcomen) mach bevrijt zijn. Hadmen my in desen gewolcht, men soude ymmers eenighe (al waert scoon tbeste niet) gemeen weluaert hebben ghehadt, daer wijs nu niet met allen en hebbē. Aldus salmen, die met macht verwonnen zijn, in genaden nemen: ende ooc mede der geenre goedertierlic ontfermen, die (al hadden si al een storm afgeslaghen) de wapenen aflegghende, hun noch in des Princen genade begeuen. In welcke saken soodanige rechtuaerdicheyt byden onsen ghebruyct is, dat oock die capiteynen de steden oft lantschappen als voorstanders beschermde, die si met gheweldigher hant bedwonghen ende onder haren macht ghebrocht hadden. Oock is het recht vanden oorloge alder onuerbrekelijckste inde wetten vāden herauten des Romeynschen volcx beschreuen. Daer wt men verstaen mach, datmen geen oorloch rechtelijckē en voert, als men het sine niet eerst weder gheeyfcht heeft, ende de vianden niet opentlijcken ontseyt en zijn.

Pompilius veldtbeer zijnde hadde een landtschappe onder hem, in vyiens heyrlegher de sone van Catho als een ionckcrijchman te strijde lach. Als het daer nae

Pom.

M. T. Ciceronis j. boeck

Pompilio goet dochte een Legioen af te dancken: soo heeft hy de legioen, waer onder de sone van Catho was, verlaten. De welcke nochtans door de begheerte die hi totter strijdt droech, int legher bleef: waer door zijn vader Catho aen Pompilium geschreuen heeft, indien hy zijn sone toe liet by hem int legher te blijuen, dat hy hem van nieuw weder soude eeden: also hy vanden eerst ghedaen eede ontslagen zijnde, metten vianden niet strijden en mochte: soo seer treffelijcken ende ernstelijcken ghebruyck hadden si voormaels int aenuaerden vander oorloghen. Daer is noch een brief vanden ouden Marco Catho aen sinen sone Marcú: daer inne hi schrijft ghehoort te hebben dat zijn sone in Macedonien int Persische orloge krijchsman zijnde, door den burgemeester af gedaent ende ontslaghen was: ende vermaent hem daeromme niet te strijden: want hy seyt dat sulck een teghen den vianden niet en mach strijden, die gheen krijchsman en is. Ooc mede vermercke ick, dat de gene die der Romeynen viant was, niet perduellis, (dats viant) maer hostis (twelc een vreemdelinck beduyt) vanden onsen ghenaeamt wert. Hoe mochtense meerder goedertierenheyt bewijsen: die hun viant daer tegē oorlochden, met soo goetlijcken name noemden?

noemden? Maer als men om de heerschappie ende ouerheydt strijdt, soo dat men de glorie soect door het oorloghen: dan moztender die selue oorsaken vā oorloge (die ick voor rechtuaerdich gheseyt hebbe te zijn) al mede wesen. Doch en mach men sulcdanighe oorlogen, die alleen strecken tot de glorie vāder heerschappien, so wreedelijck niet voeren, ghelijck als men doet in burgerlijcke twisten: daer handelen wy anders met ons viandt, dan met een mede solliciteur oft met begheerder van eender faken. Vvant met dese kijuen wy om staten en officien van eeren: als wy metter anderen om goet, bloet, en name twisten. Alsoo oorloochden wy met de Celtiberis ende Cimbris, als met onse vyanden: niet wie van ons heerschappen souden, maer oft wy wtgeroeyt souden werden, dan si: maer teghen de Latiners, Sabinen, Samnites, Carthaginensers ende Pirrhum wērdt ghestreden om de heerschappie. De Carthaginensers hielden gheen verbont, Anibal was wreet, maer dander waren redelijcker, onder welcken vā Pirrho (als men de gheuanghen wilde lossen) dese edele spruecke ghehoort is.

Ick strijde niet om eenich ghele oft gout.

Vry sijn crijsluide, acht os geerouers gierich.

T ghele

M. T. Ciceronis j. boeck

Tgelt sal ons niet scheidē, maer onse sijn vaerden stout.

Men sal sien, vviens vroomheyt fortun onbestierich.

Des anders heere maect. Hoort mi noch verclaren.

Spaert het gheluck yemandts stoutheyt goedertierich,

Alst God soo vvil, ick vvil haer vrybeyt oock sparen.

Neemt se vry vvech, sonder ghelt, oft eenich besvaren.

Dat was seker een Conincklijcke sententie, die het gheslachte van Achilles wel betaemde.

Datmen den vianden oock behoort gbeloue te houden.

Het xv. Capir.

Oock mede, ist dat yemandt (door den tijt genootsaect) sinen viandē yet wat belooft: dat behoortmen ghetrouwelijck te volbrengen. Ghelijck als Regulus int eerste oorlogheteghen die van Carthago (van henlieden ghevanghen zijnde) nae Roomen

Roomen ghesent werdt onder eedt van wederkeren, om de gheuanghen ouer weer zijden teghens malscanderen te laten wt gaen: ende hy selfs inden raet comende daer teghens riet, dies hi van zijn vrienden en maghen die hem baden om te bliuen ghehouden vverdt: soo wilde hy nochtans lieuer in zijn doot gaen, dan zijn trouwe breken. Daer nae int tweede oorloch nae den strijdt tot Cannas soo heeft Hannibal thien gheuanghens ghesent tot Roomen (mede ghesworen hebbende weder te keeren, indien si de verlossingbe vanden sinen niet en mochten verweruen) de welcke hun beloften niet en hielden: daer door si vanden ouerheyt als eerlose meynedigen ghestrafst werden: oock mede die thiende, die door zijn liste meynde van sinen eedt ghevrijt te zijn. Dese wten legē ghescheyden zijnde met sine gesellen om nae Roomen te gaen. keerde weder int legher, ende veynsde hem yet wat vergeten te hebben: daer door hi doen wten legher zijnde van zijn belofte waende ontslagen te wesen: twelck oock so was, na de woorden: maer niet nae de meyninghe ende sake self. Men moet inde beloften ende ghetrouheydt altijt mercken watter ghe-meent, ende niet watter geseyt wert. Vanden viant gheloue te houden hebben ons ouders

ouders ons een heerlijk exempel achter
ghelaten: als de Senaet ende C. Fabricius
een oueruluchtighe vanden Coninck Pir
rho, die quam aanbieden dat hy sinen Co
ninck vergheuen ende dooden wilde, we
deromme in S' coninx handen deden le
ueren: ende en hebben alsoo geenssins ver
willicht inden onrechten doot van eenen
moghenden viandt, die henlieden sonder
sake quam bestrijden. Hier mede achte ick
ghenoech vande officien der oorloghen
ghesproken.

*Datmen oock recht moet handelen
teghen luyden van cley
nen state.*

Het xvj. Capit.

WY moeten ooc weten datmen recht
behoort te doen teghen den alder
minstē. Maer der slauen state is d' alder ne
derste ende ellendichste, die welcke niet
qualijck ghebruyckt en werden, wanneer
men die als huerlinghen (soo eenighe wel
leeren) ghebruyct inden arbeyt en dienst,
ende henlieden gheeft dat recht is. Maer
want alle dat onrecht is, in twee manieren
gheschiet: datste weten door ghewelt oft
door bedroch: en t'bedriegen den vassen,
maer tghewelt den Leeuwen betaemt: so
behoren

Behoren dese beyde van alle menschen ver-
re verscheyden te zijn : Doch soo is be-
droch het hatelicxste. Maer onder alle on-
gherechtigheyt en vintmen gheen schade-
lijcker, dan der gheenre, die quaet zijnde,
tvolck bedrieghen onder een schijn van
goede oprechte mannen. Daer mede wil ic
nu metten eersten deele van rechtuaerdic-
heyt ophouden : ende comen tot het an-
der, twelck miltheyt is.

*Vander miltheyt, het ander deel
van rechtuaerdicheyt.*

Het xvij. Capit.

VOort staet my nu te segghen, so tvoor-
ghenomen was, vander weldaet ende
miltheyt: de alder edelste ende bequaem-
ste duechden voor de menschelijcke na-
tuere. Maer si behoeuen groote ende seer
scherpe hoede. Daeromme moetmen eerst
wel gade slaen, oft de miltheyt niemant
hinderen en mach, iae oock den ghenen
niet, dien si ghedaen wert. Ten tweeden,
dat de miltheyt niet grooter en sy dan
tvermoghden: ten derden moetmer op let-
ten dat yeghelijck nae zijn waerde ghege-
uen werde. Vvant dit is den gront deser ge-
rechticheyt, daerment al nae stieren moet,
Aenghemerckt die luyden, die een ander

*Hoemans
behoort te
geuen, hoe
vele ende
wien.*

C

(dien

M. T. Ciceronis j. boeck

(dien si willen schijnen diēst te doen) yet tot sinen schade te gheualle doen, gheen weldaders noch milden, maer schadelijcke pluymstrijckers gheoordeelt werden: soo zijn ooc die den eenen beschadicht om teghens d'ander milt te wesen, euen soo onrechtuaerdich, als oft si eens anders goet tot haren profijte trockē. Sulcke vintmen feker veel, die wt begeerte van fame ende eere d'een benemen, datse dander gheuen. Dese hopen milt gheacht te werden tegen haer vrienden, indien si die (God gheef met wat middel het sy) rijc ende machtich maken: dit is soo verre vant rechte behoren ende officium, datter geen dinck meer contrarie ende tegen is. Hieromme moeten acht slaen dat wy sulcke milttheyt ghebruycken, die den vrienden profitelijck sy ende niemant schadelijck. Aldus en mach tgeuen van Sylla noch van Cæsar (die tghelt vanden rechtuaerdigen heeren namen, en gauen dat vreemden) gheen milttheyt gheacht werden: want wat onrechtuaerdich is, en mach niet liberael zijn. D'ander sake, die goet opsicht behoeft, is dat de milttheyt niet grooter en behoort te wesen dan tvermoghē: soo dat die milder zijn willen dan tgoetgen lijdē mach, misdoen alder eerst daerinne, datse teghens hun naesten ongerechtich zijn: want si do
goeden

goeden, daer mede si huer vrienden beho-
ren te onderhoudé ende hun behoorden
achter te laten, den vreemden geuē. Sul-
cke miltheydt is meest verselt met een be-
gheerte om een ander tzijn te berouen oft
te ghecrijghen met onrecht: op dat si ghe-
noech soudē hebben om wech te schenc-
ken. Men sieter oock vele die niet soo seer
milt en zyn van naturen, als si vvel van
glorie gheloc̄t werden om door veel wel-
daden milt vernaemt te werden: vvelcke
meer wt een eerghierighe roem, dan wt
goede wille spruyten: ende sulckdanighe
veynsinghe heeft meer gemeenschaps met
loghen ende lichtuaerdicheydt, dan met
miltheydt oft eerbaerheyt. Het derde on-
derscheydt was, datmen int vveldoen de
waerdicheydt vanden ontfanger aenmerc-
ken sal: wiēs zeden men behoort te door-
sien, oock mede op zyn ionste tot on-
waert, op zyn ghemeenschap, gheselschap,
ende omme ganck met ons, oock op zyn
diensten die hy voormaels ons ende t'on-
sen oorbaer gedaen heeft: alle welcke din-
ghen, indien si in eenen mensche ouer een
comen mochten, ware wel te wenschen:
oft neen, soo behooren de meeste saken
ende de treffelijcxste oock meest te ont-
fanghen.

C 2

Date

M. T. Ciceronis j. boeck
Datmen de zeeden der gheenre die-
men weldaet bewijfen wil, eerst
wel aenmercken sal.

Het xviii. Capit.

DOch, ouermidts men hier niet en leeft onder volmaecte menschen noch volcomene wijfen, maer met alsulcke daert al feer vvel mede te vvercke gaet, als si maer eenen goeden schijn der duechde in hueren wandel draghen: soo staet ooc te aenmercken, datmen gheensins yemandt (in welcken eenigen spoor van duecht beuonden wert) en behoort te versuymen. Also is een yeghelijc die met dese sachte en goedertierne duechden, als bescheydenheydt en maticheydt, verchiert is, alder meest in eeren te houden, oock met de gherechticheydt daer nu veel af gheseyt is: want een vrome ende grooten moet is veel tijts ooc wel wat vierigher in eenen man die noch niet volcomen noch geheel wijs en is. Die voorschreuen duechden schijnen eenen goeden man meer aen te gaen: Maer dees dinghen aenmerctmen inde zeden.

Hoemen eens anders gonste t' on-
waerts aenmercken sal.

Het xix. Capit.

Van

VAn de goetwillicheydt die andere tot ons draghen, is dat rechte betamelijckheit dat wy den ghenen daer af wy meest bemint werden, oock de meeste duechde bewijsen. Doch en oordeele ick de ionste niet nae der ionghelinghen maniere, als wt een viericheyt van minne: maer na een gestadicheyt ende stantuafticheyt.

Hoe wy onse weldaders behoren te dancken.

Het xx. Capit.

Indien daer yemant aen ons wel verdient is, soo dat wy gheen danck begaen, maer danckaer verghelden sullen: so moet men wat forchvuldlijcker handelen. Vvant men vint niet dat nootlijcker betaët, dan weldaet danckaer te verghelden. Seker indien Hesiodus de dinghen met vermeerderinghe en woeker (indien men mach) beueelt weder te gheuen, die yemandt om gebruycken te leen heeft ontfangen: wat salmen doen door vriendelijcke weldaet veroorsaect ende gheport zijnde? Sullen wy de vruchtbare ackers, die vele meer geuen dan si ontfanghen niet nauolghen? Daeromme indien wy niet en schroemen den ghenen daer wy profijt af hopen weldaet te doen: hoe behooren wy ons dan te

*Danckaer-
heydt is
nootlijck.*

*Wweldaet
salme met
woeker
weder ghe-
uen.*

M. T. Ciceronis j. boeck

dragen totten ghenen, die ons nu al nut
en profijtelijcken gheweest zijn: want so
daer tweederley miltheyden zijn, waer af
d'eene vveldaet doet, d'ander verghelt oft
danckbaer is: soo staet het in ons belieuen
(al hebben vvy dies macht) oft wy geuen
vvillen dan houden: maer vveldaet niet
te verghelden, en betaemt een goet man
niet: als hy dat sonder yemandt te veron-
ghelijcken doen mach. Maer men moet
oock groot onderscheyt hebben in d'ont-
fangen weldaden: noch men twijfelt niet,
oft men is inde grootste vveldaet, oock
meest ghehouden. Vvaer inne nochtans
eerst wel te ouerweghen staet, wt wat her-
te, met vvat lust, ende ionste die vveldaet
ghedaen is. Vvant vele vintmer, die vele
weldaden roeckeloos sonder oordeel on-
bescheydentlijck eenen yeghelijcken be-
wijfen, als beweecht zijnde met een schie-
like wint oft druysticheyt haers gemoets:
welcke weldaden niet soo hooghe te ach-
ten en zijn, als die met oordeel, bedachte-
lijck en ghestadelijcken ghedaen werden.
Maer indien al dese dinghen ghelijc waren
ende ouer een quamen: so betamet alder-
meest soo int besteden als in t' verghelden
der weldadé, dat de behoefstichste de mee-
ste duechde geschiede. Twelc vandé mee-
sten recht ter contrarien ghepleecht wert:
die

*Ondacbaer
heyt en be-
saet gheen
wijs man.*

*Vvellaet
salmen nu
des doen-
ders herte
ofi ionste
oordeelen.*

*Men sal
niet geuen
om weder-
te ontfan-
ghen, maer
om den
vriendt nut
te zijn.*

die de ghenen (al behoefden si des gantsch niet) aldermeest gheuen, daer si den meesten woecker af vervvachten.

*Van de maniere van leuen, elck
nae sinen state.*

Het xxj. Capit.

DE ghemeenschap ende eendracht der menschen werdt alderbest onderhouden, als elck zijn meeste weldaden bewijst aen den ghenen daer hy meest mede verreenicht is. Maer hier staet vvat breeder te verclaren, vvелcke de beginselen zijn van de ghemeensaemheyt der naturen en van tgheselschappe des menschelikē geslachts. Het alder eerst dan datmen vint, is tghene datmen siet inde ghemeenschap oft geselschappe van t'geheele gheslacht der menschen. De bant van desen is redene ende de sprake, die vvелcke al voorts leerende, selfs leerende, raetslaende, arguerende ende al oordelende de menschen onderlingē verreenicht en t'samē voecht met eenrehande natuerlijk geselschappe. Noch vvyn zijn ooc door geen ander sake verder vanden vvilde dieren verscheydē, inde vvелcke ic dicmael geseyt hebbe ooc stercheyt te wesen, als in Paerdē en Leeuven: maer menscrijft dē dierē geē rechtuaerdicheit, billicheit noch goetheit toe: wát si deruē redene

M. T. Ciceronis j. boeck.

ende sprake. Maer dees verwtghespreyde
geselschap hebben de menschen onder hun
seluen, iae alle menschen tot alle menschen.
In welcke de ghemeenschappe alder din-
ghen, die de nature tot een ghemeyn ghe-
bruyc der menschen voort heeft gebracht
te onderhouden staet. Maer dat yegelijcx
eyghen is oft door de wetten, oft door de
ghewoonte en rechtelijc gebruyc, salmen
nochtans alsoo onderhouden: doch nae
tgriecxsche sprecwoort, dat vriede geen
verscheyden goet en hebben. Maer tgene
dat onder den menschen al ghemeyn is, is
foodanich als de Poete Ennius gheseydt
heeft van een sake, die nochtans in veel-
derley andere mach verspreyt werden.

*Die een verdoolde den vvech vvijs, vverde
gheleken*

*By die eens anders licht aen tzijne laet ont-
steken,*

*T'vvelck anderen licht, en doet hem tzijne
niet ontbreken.*

*Watmen
elckerlijck
sonder on-
derscheydt
behoort me
de te dee-
len.*

Met vvelcke eenighe ghelijckenisse hy
ghenoechsaem leert datmen t'voordeel
datmen anderen buyten eygē schade doen
mach, oock een vreemde ende onbekende
behoort te doen. So heeftmen water ende
vier al gemeen, ende raden de wijzen d'on-
uerstandi-

uerftandigen ten beften : welcke fakē den ontfanghers nut zijn, ende den geuers niet moeyelijck oft schadelijc. Daeromme behoortmen dese dinghen ghemeen te ghebruycken: ende betaemt elck den gemeenen oorbaer ergens inne nut te zijn. Maer want derijcdommen cleyn ende by weynighen zijn: daer teghens de menichte der behoefstighen oneyntlijcken groot is: soo moetmen de ghemeene miltheyt strecken nae dees meyninghe van Ennio, *En doet hem tziyne niet ontbreken*: op datter oock vermoghen blijue, om milt tegen ons naestten te wesen.

Van de graden des menschelijcke vrientschaps oft ghemeeenheyt.

Het xxij. Capit.

NV zijnder veel graden vande ghesellicheyt der menschen. Vvant als men gaet van die ghemeene ghemeynschappe (daer voor af geseyt is) dat alle menschen door redene en sprake metten anderē hebben: soo is die grade wat naerder datmen lantsman is van eenderley volck, natie en tale, soo die menschen aldermeest door de tale vereenicht werden: noch wat naerder

M. T. Ciceronis j.boeck

ist in een stadt gheboren te wesen: want de borgheren hebben onderlinghen veel dinghen ghemeen, als kercken, marcten, wandelplaetsen, straten, wetten, rechten, vier-schaer, stemmen om te kiezen, zeeden, daghelijcx geselschap, en onderlingen handel oft comescappe. Noch is de bant vā maechschappe een veel naerder gemeenschappe, om dat dese van die wter maten grote gemeenheyt vā alle t menschelijcke geslachte besloten werdt. Vvant soo alderley aert van dieren een ghenegen luste hebben om voort te teelen: soo is in desen d' alder opperste ghemeenschappe oft ghesellicheyt inden huwelijcken state, daer na tottē kinderen, ten laetsten totten huysē oft huysghesinde, die alle dinghen met malcanderen ghemeen hebben: ende dit is t beghinsele vander stadt, als een saet vanden ghemeenen regimente. Daer na volgē de vereenigingen der gebroederen, der susterlingen, en der achterkinderen, de welcke als si dantē menichuuldich zijn om in een huys te bliuen, in ander huysen gaē wonen: daer wt volghen dan de huwelijcken met hare swagherschappen, daer oock veel maechschaps wt spruyt: welcken voortganck en gheslachte den oorspronck is van de gemeenen regimenten. Vvant den bandt vant bloetende van vrientschappe coppelt de menschen

menschen onderlinghen met liefde: soot een groote sake is, der voorouders fame, huer grauen ende Godsdiensten met malsander ghemeen te hebben. Maer onder alle gheselschappe en vintmen geen edelder noch vastter: dan als duechdelike mannen (ghelijck zijnde van zeden) in vrientschappen vereenicht zijn. Vvant die eerlicheyt (daer ic dicmael af vermaent hebbe) is van sulcker aert: datse ons beweecht en trect, als wy die in een ander sien: ende maect ons metten luyden, daer wijse in vermoedē, vriendē. Alhoe wel ooc alle duechde onstot haer loct, en ons haer dienaers doet beminnen: soo vermach dit nochtans aldermeest de rechtuaerdicheydt en mildheyt: wāt men vint niet lieffelijckers, noch dat meer vereenicht: dan ghelijcheyt van goede zeeden. Vvant die van eenen voornemen ende sinne zijn, hebben ooc eenen wille: soo dat hem elck soo seer inden ander vermaect oft verlusticht, als in hem selfs. Daer wt dan spruyt dat Pithagoras de vrientschappe toe schrijft, te weten datse wt veel herten, een maect. Het is oock een groote ghemeenschappe die daer ontspringt vvt onderlinghe vveldaden ouer weder zijden ghedaen ende ghenoten: de vvелcke soo sy met vervvisselinghe aenghenaem zijn, tusschen den ghenen daer si zijn:

*Gelijcheyt
van zeden
is oorfake
vā vrient-
schappe.*

*Vrietscap-
pe maect
wt vele
hertē een.*

M. T. Ciceronis j. boeck

si zijn: werden die met een vaste ghesellie-
heyt ende vrientschappe t' samen verbond-
den. Maer als men alle dinghen wel door-
siet met verstant ende redene, soo en vint-
men geen aengenamer, waerder noch hoo-
ger ionst oft liefde: dan die wy alle dragen
tot het gemeen weluaren. Vvy beminnen
ons ouders, ons kinderen, ons vrienden en
maghen: maer d' eenighe liefde tot ons va-
derlant, behelst al der anderen ionste in
haer. Soude oock een goet man vreesen
voor zijn vaderlandt, indient daer nut af
mocht genieten, inden doot te gaen? daer
doorde onmenschelijcke booftheyt meer
te veruloecken staet, vanden ghenen die
met alder moordadicheynt haer vaderlant
van een verschueren ende alle vlijte doen
ende gedaen hebben omme dat indē gront
te vernielen. Maer valter swaricheydt wie
dat men de meeste dienst bewijfen sal: soo
sal men het vaderlant ende d' ouders (dien
wy oock meest zijn verbonden) d' eersten
laten zijn: daer nae de kinderen ende t' ghe-
heele huysghesinde, die alleen onder ons
toesicht staen ende geen ander toevlucht
en hebben: daer nae ons maghen wel met
ons ouer een draghende, metten welcken
wy ooc ons meeste weluaert gemeen heb-
ben. Aldus is men die noodtruffige onder-
houdinghen ende bystant des leuens alder
meest

meest schuldich, den ghenen die ick voor verhaelt hebbe. Voort al ons leuen, gemeen voetsel, beradinghe, vermaninghe, vertroostinghe, oock somtijts bescheldinghe ghebruycken wy aldermeest met ons vrienden. Maer dat is de ghenoechlijckste vrientschappe, die wt gelijcheyt van seden geboren is.

*Hoemen hem metter miltheyt behoort te schicken nae ghele-
gentheyt der saken.*

Het xxiiij. Capit.

MAer men moet in tgebruycken deser weldaden aenmercken wat yemandt meest van noode is, en vvat elck door ons oft oock sonder ons vercrijghen mach oft niet. Doch en houden dese ordeninghen die voor vande maechscappe ende vrientschappe gheseyt zijn altijt gheen streeck: maer moeten hem somtijts schickē na den tijt. Vvant daer zijn bedienstlijchedē diemen den eenen meer schuldich is, dan den anderen: ghelijcmen een nagebuere voor een broeder oft vrient helpen sal, int thuys halen vā coren, hoy oft anders. Maer twistmen voort recht: daer staet een broeder oft vriēt voor een buerman te beschermē. Dese dinghen dan ende deser ghelijcken
moetmen

M. T. Ciceronis j. boeck

moetmen in alle weldaden wel omsichtich
aenmercken : ende behooren onste ghe-
wennen ende oeffenen (op dat wy goede
ouerlegghers der weldaden moghen wer-
den) om toevoeghende ende afreckende
te connen mercken wat resten noch ouer-
blijue : daer wt men dan lichtelijc verstaen
mach, hoe vele wi noch in een yegelijcken
ghehouden en aen verbonden zijn. Maer
gelijc geen Medecijnen, Capiteynen, noch
Aduocaten (al hadden si de leringen haer-
der consten noch soo vast in t'hoofst) yet
wat loofwaerdichs bedrijuen en mogē son-
der besochtheyt en oeffeninge : also scrijft-
men leeringen en geboden vāde betame-
lijcke werckē, op dat wy die selfde onder-
houden en metter daet volbrengen soudē:
want ooc de treffentlicheynt deser saken de
oeffeninge en hanteringe vā dien, nootli-
ken behoeft. Aldus is hier genoech geset,
vandē dingē, diet recht vande mēschelike
gemeensaemheynt betreffen, in wat manie-
ren dat selfde, daer wt de betamelijckheynt
ghesproten is, eerlijck werdt gheacht,

*Niet lof-
waerdichs
en cannen
sonder oef-
feninghe
doen.*

*Van sterckheynt ende groot-
moedicheyt.*

Het xxiiij. Capit.

Alfoo hier voor ghestelt zijn vierderley
duechden, wt welcke d'eerbaerheynt en
het

het betamelijcke werck vlieten : so moeten ooc dat voort edelste betamelijc feyt verstaen : dat wt eenen heerlijcken moet ghedaen werdt, twelck groothertelijc alle aertsche dinghen verachten can. Daeromme ist niet alleen verachtelijck en snoode, daer af men segghen mach.

*Ghy mans schijnt v'vrijuen, n'v ghy dus blo-
delijck mert,
Daer dees v'vrijuen mans zijn, toonēde man-
lijck hert.*

*v'v' Ennde
als de bur-
gemeester
doort exem-
pel van
Cloëlia de
bloheit der
crijchsluy-
de besche-
de.*

Ter contrarien gaet het in t'prijsen, Daer wy de daden, wt eenen heerlijcken grootmoedicheyt vromelijckē ende dapperlijcken volbracht, met volle monden niet volprijsen noch wtspreken en connē. Hier wt comet dat de veltslaghen van Marathone, van Salamine, v' Plateis, van Thermophylis, van Leuctris, so looflijc vanden gheleerden beschreuen zijn. Hier door is onse Cocles, onse Decy, onse Cneus, en Publius Scipiones, onse Marcus Marcellus en ontallijcke veel anderen, maer aldermeest het Romeynsche volck (alle anderen met grootmoedicheyt te bouē gaēde) so doorluchteliken in eeren vermaert. De begeerte ons volcx tot de ridderlike gloriē, wert oock verclaert door de eeren beelden der vrome

*qui us orbi
di. pari eueg
fouit a ure
ad e. e. u. f.*

M. T. Ciceronis j. boeck
vrome mannen, die wi meest met harnasch
verchiert sien.

*Dat sterckheyt oft vroomheyt haer
name verliest, als si d' eer-
baerheyt verlaet.*

Het xxxv. Capit.

NOchtans soo wert dese grootmoedic-
heyt, die haer in forchlijcke saken en
swaren arbeÿt opēbaert, dan ooc sonde oft
onduecht: als si rechtuaerdicheyt derft, en
niet voor tghemeen oorbaer, maer om ey-
ghen bate, strijdet. Vvant dat en betaemt
niet alleen de duechde niet: maer is eē ma-
niere van onmenschelijcheyt. Daeromme
beschrijuen de Stociens de sterckheyt te
recht en wel, seggende dat het een duecht
is die daer strijdt voor de rechtuaerdic-
heyt. Om dies willen heeft noyt man de
gloriose name van vroomheyt verworuē:
diens prijs door argelist ende lagen vercre
gen was. Vvant wat onrecht is, mach geen-
sins eerlijc zijn. Aldus heeft Plato vvijslijc
geleert daer hy seyt, dat de vvetenscap, die
verscheyden is vande gherechticheyt, niet
alleen veel meer een schalcheyt te noemen
is, dan een vvijsheyt, maer dat oock een
hert meer vermetel is te noemen dan
vroom, tvvelc door zijn eygen begeerten
(ende

(ende niet doort ghemeen vveluaert gheport zijnde) bereydt is om forchlijcke oft periculoofse saken te bestaen. De vroome mannen dan, behooren oock grootmoedich, goet, eenuuldich, des waerheits vrienden, ende geensins bedrieghers te vvesen: alle welcke dingen wt de conincklike middelwech der duechdē voortcomen. Maer tis hatelijck, dat hartneckicheyt ende onmatighe begheerte tot de regeringhe oft hoocheyt soo lichtelijck gheboren vverdt in dees grootmoedighe herten: ende soo Plato seyt, dat alle de zeeden van de Lacedemoniers ontfteken vwaren metter begheerten van victorien: soo vvil ooc elck, die door zijn grootmoedicheydt anderen wat te bouen gaet, de meeste ende Prince bouen de anderen alleen zijn. Vvant het swaer valt, in tbegeeren van elcx te bouen te gaen, de ghelijcheyt ende rechte billicheyte te onderhouden: het welcke den eyghentlijcxsten aert ende nature is vande rechtuaerdicheyt. Alsoo en laet haer sulcke begheerte totter regeringe, noch door goede vermaninghen, noch door wëttē, noch door burgerlijcke feden vant voornemen brenghen: maer bliuen milde geuers, ende oproerich, om groote rijcdommen te vercrijghen: ende zijn alsoo lieuer door ghewelt de meeste, dan in rechtuaerdicheyt

*Vvat den
vromen
mannē be-
taemt.*

*Heerscap-
pije ghe-
doocht on-
gaerne een
gheselle.*

D

dicheyt

M. T. Ciceronis j. boeck.

dicheyt anderen ghelijck. Maer hoe een sake swaerder valt, hoe datse edelder is. Aldus en isser geen tijt, datmen niet en behoort rechtuaerdich te zijn. Hierôme zijnse vroom ende grootmoedich te achten, niet die anderen onrecht doen, maer die het onrecht weeren. Maer oprechte ende verstandige grootmoedicheit oordelt, dat eerbaerheyt (die de nature meest volcht) bestaet in edele daden, ende niet inde glorie: ende heeft lieuer een Prince te wesen, dan te schijnen. Alsoo en is hy niet onder de heerlijcke mannen te rekenen, die tverdoelde oordeel van d'onuerstandige ghe-meente yet achtet: want sulckdanighen groothertigen oft eerghierigen mensche seer lichtelijck tot onrechtuaerdige saken beweecht mach werden. Men vinter oock nauwelijcx eën, die door zijn gheleden arbeyt ende periculen, de ydel glorie niet en begheert alst loon zijnre daden: want desen vvech met allen gladt eñ slipperich is.

Die onrecht weert ende keert, is grootmoedich ende vroom te achten.

D'eerghierige wech is slipperich.

VVaer inne d'oprechte grootmoedicheyt ghelegghen is.

Het xxxvj. Capit.

IN tweederley saken wert een vrome eñ groothertighe moet aldermeest bekend.

Van

Vande welcke het eene ghestelt werdt in
 tverachten van wtwendighe dinghen: so
 dat sulcken mensch vastelijc hout, datmen
 gheen dinck en behoort hooghe te ach-
 ten, noch yet te wenschen of te begeeren
 dan dat erlijck ende duechdelijck is: noch
 oock niet door eenighen mensche, door
 eenige verstoornisse des herten, noch ooc
 door eenich teghenspoet den moet en be-
 hoort te verliezen. Dander sake is, dat de
 mensche (so voorstaet ghesint zijnde) seer
 groote dinghen bestae: die niet alleen nut
 ende oorbaerlijck, maer daer by oock ghe-
 strenghe zijn, vol arbeydts ende periculen
 van goet ende bloet. Int laetste van dese
 twee is alle den heerliken schijn en waer-
 dicheyt, iae oock den oorbaer ghelegen:
 maer int eerste is de redene ende oorlake,
 die heerlijcke mannen maect. Vvant hier
 inne is tghene dat edele herten baert die
 alle aertsche dinghen versmaden: maer het
 ander (te weten tbestaen van treffelijcke
 saken) mercktmen in twee dinghen: na-
 mentlijck datmen gheen dinck goet en
 oordeele, dan dat eerlijck sy, ende datmen
 vry sy van alle verstorringhe des herten,
 Vvant het betaemt een vroom hert ende
 grootmoedich mensche: dattet de din-
 ghen, die ghemeenlijck groot ende heer-
 lijck schijnen, cleyn achte, en die met vaste

*Int ver-
 smadē vā
 d'aertsche
 dinghen is
 de groot-
 moedicheit
 gheleghen.*

M. T. Ciceronis j. boeck

sekere redene versmaden can. Alsoo oock de dingen die hardt ende strenge schijnen (welcke vele ende menigherley den menschen opcomen) alsoo te connen dragen: datmen met eenen gelijcken onbeweechden ghemoede blijft byde vvaerdicheydt van eené wijfen man: dit behoort een herte toe dat steremoedich ende stantvastich is. Vvant het schijnt onghelooflijck, dat die ghene dien de vrees niet afschrické en mach vander duecht, datter hem eenighe begheerte af locken soude: oft dat die inden arbeyt onuerwinlijck vvas, door welkust hem soude laten ouervvinnen. Daeromme salmen de welluste schouwen ende vlieden de begheerlicheydt des gelts: want men vint niet snooders noch verachtelijckers, dan rijckdommen te beminnen. Men vint oock niet heerlijckers noch eerlijckers, dan tghelt, (indien men dat heeft) te connen versmaden: oft dat met vveldaet ende miltheydt te connen ghebruycken. Men moet hem (soo ick voor geseyt hebbe) wachten voor de begheerte van glorie: vvant si neemt de vrijheydt vvech: die de grootmoedighe mannen sonderlinghen behoren te benaerstigen. Men sal ooc geen heerschappie begheeren: ia men false somtijts aengheboden zijnde weygeren: ende bywijlen oock selfs verlaten. I gmoet behoort

*Vellust en
des ghelts
begeerlic-
heyt sal
mē mijdē.*

hoort vry te zijn van alle verstoornissen oft beveghinghen, als van hope, vreesse, droefheydt, vvelust, ende gramfchap: op datter een gherusticheyt en stilheyt mach woonen: die den mensche stantuaftich en eerwaerdich maken. Daer zijnder vele geweest en zijnder oock noch vele, die tghemeene regiment verlatēde, een onbecommerder ledicheyt aenghenomen hebben: om dese gherustheyt des herten te verworuen. Onder de welcke oock vele van d' alder edelste Philosophen gheweest zijn, en groote princen, ooc mede gestrengtrefselike mannē: die noch der Princen noch des volcx zeden verdragen oft aensien en mochten: en hebben oock sommighe van dien gaen woonen te landewaerts: henlieden verlustigende in haer huyfregimente. Dese luyden hebbē tselfde voornemen gehad, dat de Coningen en Printen hebbē: te weten op datse geen dinc behoeuē; niemant ghehoorsamen, en haer vryheyt ghebruycken soudē: vviens rechte aert ende nature is, te leuen sōmen vvil. Also hebben dese alle beyde een meyninghe: maer dat d' een waent te verrijgē door grote macht en rijcdomme, soecken d' andere in tghenoeghen van luttel goets dat hem toe behoort. Vvaer inne geen van beyder meyninge te verwerpen en is: maer tleuen van

*Vryheids
aert is le-
uen sōmen
wil.*

dees rustighe menschen is lichter om be-
 comen, sekerder, ooc anderen min moeye-
 lijck oft lastich. Maer tleuen der gheenre
 die hun totten regimente ende groote sa-
 ken te handelen begheuen, is nutter voor
 veel mēschen en bequamer tot vermaert-
 heyt ende lofwaerdicheyt te comen. Ende
 alhoe wel het den genen toe te laten is, die
 tgemeen regiment schouwende, hun met
 een edel verstant in rusten en stillicheydt
 totter leeringhen begeuen: ooc mede den
 ghenen die door siecten oft ander treffeli-
 ke saken behindert zijnde de regeringhe
 verlaten, ende anderen hun macht ende
 lof vanden heerschappie ouerleueren: soo
 en zijn nochtans anderen (bequaem zyn-
 de totten regimente) niet te prijsen, indien
 si (sonder dese voorschreuen oorsaken te
 hebben) het regimente vlieden ende ver-
 mijden. Der welcker oordeel swaer valt
 om te wederspreken oft tegen te staen int
 verachten ende versmaden vāder glorien
 ende eere, die van elck begeert wert: maer
 si schijnen den arbeyt ende moeyten van
 dien te ontsien: en vreesen voor eender-
 hande oneere ende beschaemtheyt, indien
 si tbegeerde officie niet en verworuen.
 Daer zijnder oock, die in contrarie saken,
 hem selfs gheheel onghelijck zijn: als die
 strenge verachters zijn van wellusticheyt,
 ende

ende zijn heel wijfachtich in haer smerte: die glorie verfmaden ende door verachtin- ghe ghequelt werden, ende dat geheel on- gheftadelijck. Maer die ghene die wt der naturen bequaem zijn om te regeren, be- horen hem sonder eenich vertoeuen tot- ten ghemeen regimente te begeuen: want de stadt en mach anders niet wel ghere- geert, noch ooc eenighe grootmoedicheit bekent werden. De grootmoedicheyt en- de verfmadinghe der verganckelijcke din- gen en is den genen die het regiment aen- uaerden niet min van noode (ken weet nau oft si dat meer behoeuen) dan den Phi- losophen: van ghelijcken de gheruste stil- heydt ende vrede des ghemoets: sullen sy anders niet in swaermoedicheyt, maer in een statighe stantuafticheyt leuen. Vvant alsoo de Philosophen de veranderinghe der fortuynen minder onderworpen zijn (als die veel minder saken behoeuen) en want si soo swaerlijck niet vallen en mo- ghen, als die ghene die inden regimente met vele treffelijcke forchuuldicheyden, moeyelijcheyden ende verstoornissen des ghemoets besprongen werden: so behoe- uen dese oock meerder grootmoedicheyt om haer benautheden, ghequel ende ver- driet te verdriuen. Hy heeft hem ooc wel te wachten die daer gaet totten regimente.

M. T. Ciceronis j. boeck

*Raet voor
daet.*

dat hy niet meer en lette op eerlicheyt van den state: dan op de wijsheydt en vermoghen zijns perfoons, oft die ooc bequaem daer toefy. Staet ooc te verhoeden dat hy in desen niet te armhertich en verflaghe, noch te vermetel en betrouvve: want men moet in alle dinghen (eermen yet bestaet) de sake vvel eerst ouerlegghen ende hem daer toe bereyden.

*Datter meer vroomheyts ghelegen
is int wel regeren van t burgher-
lijke regiment, dan inden
crijchs handel.*

Het xxvij. Capit.

MAer want de crijchshandelingen ghemeenlijck looffelijcker en treffeliker dan de burgherlijcke regeringe gheacht vverden: so staet dese opinie te minderen ende te vernielen. Vele hebben d'oorloge gheuolcht wt begheerlicheyt van glorien: tvvelck meest inden grootmoedighen en verstandighen ghebuert: ende dat dies te meer, als si hun selfs gheneghen ende bequaem vinden totter oorloghen. Maer indien vvy recht vander saken vullen oordeelen, men sal veel burgherlijcke handelingen vinden, die grooter ende heerlijcker

ker zijn, dan de crijchshandelinghe. Ende alhoe wel Themistocles met recht gheprezen werdt, so dat sinen name (door de grote victorie gehad tot Salamine) vermaerder is, dan den raet van Solon, die alder eerst het burger recht tot Athenen instelde: soo en is Solon in desen nochtans niet min lof ende prijswaerdich dan Themistocles: wát die victorie was de stadt vá Athenen eens nut ende oorbaerlijck : maer dit sal de stadt profijteliicken zijn soo langhe het een stadt is. Door den raet van Solon werden de vvetten van Athenen en de insettinghen der ouderen altijt onderhouden. Themistocles en heeft niet ghesproken, daer tburgherlijck recht yet door geuordert was: maer den raet vá Solon heeft hem totter victorien behulpelijc ende nut geweest. Vvant dat oorloch geuoert wert door den raet ende Senate die van Solon vvas inne ghestelt. Alle twelck men oock mach segghen van Pausanio ende Lysandro: so dat hun daden (daer door men het Lacedemonische rijcke nochtans grootelijck vermeert ende wtgestrect acht) geen sijn byde wetten ende insettingen van Licurgo te ghelijcken en zijn: door vvelcke de Capiteynen oock veel bereyder ende groter heyr cracht te samen brachten. My en heeft noyt ghedocht dat Marcus Scau-

M. T. Ciceronis j. boeck
 rus onder Mario (die in mijn kindtscheyt leefdē) noch dat Q. Catulus benedē Pompeio (die wijle ick mede regeerde) te achten was: want de wapenen zijn buytē vancleynder waerden, alffer thuys gheen raeten is. Noch Africanus dat een wtghesondert man en vroom capiteyn was, en was de stad Romen niet nutter noch profitelijcker int wtroeden vander stede Numantia: dan P. Nasica, die ter seluer tijt den oproerighen Tyberium Grachus liet dooden. Alhoe wel dese sake niet al heel burgherlijck, maer oock, crijchsch ghenaeamt mach werden, ouermidts dat oock metter hant ende macht volbracht werdt: nochtans soo geschiede dat sonder heyr cracht alleen met burgherlijcke raet. Dat is oock het beste, twelck ick vanden boosen ende mijne benijders dicmael hore bescholden te werden.

*Tharnasch ruym n^v voor de lancrock de bacn,
 Crijchslot moet benedē v^v velsprekētheyt gaē.*

Maer om anderen ouer te slaen, hebben de wapenen (als ic regeerde) voor de lancrocken niet moeten wijcken? ende dat in sulcken tijt, datter noyt meerder pericule noch bitterder hate, inden regimente en was? alsoo sachmen snellijcken (alleen doormijn goeden raet ende naerticheyt).

de

de wapenen vallen wt de handen van d' alder stoutste ende vermetelste burgheren. Vvat sake isser oyt heerlijcker inder oorloghen bedreuen? wat triumphe ende victorie isser met dese te gelijcken? behoort my wel toeghelaten te werden te glorieren by v (o sone) dien d' erffenisse deser glorien, ende het nauolghen van ws vaders daden oft exempelen toebehoort. Voorwaer Pompeius selfs, die soo sonderlinghe vermaert ende looflijck vvas in alle strijtbare ende ridderlijcke daden, heeft my int aenhoren van velen dien prijs ghegheuen : dat hy te vergheefs door zijn heerlijcke victorien sinen derden triumphe verdient soude hebben ghehadt : indien door mijn weldaden de stadt niet in wesen ghebleuen ware, omme zijn triumphe inne te doen. Daeromme en zijn de burgherlijcke vroomheden niet cleynder noch minder, dá de crijchsche. In de welke ooc meer vlijticheyt ende naersticheyt gepleecht moet werden. Vvant die eerlijcheyt, die in een groot en heerlijck gemoet bestaet, en werdt niet met lichamelijcke, maer met des gemoets crachten bewesen. Doch behoortmen het lichame alsoo te ghewennen ende te oeffenen, dat het boquaem ende bereyt sy om redene en ract te dienen ende ghehoorsamen, in allen hande-

handelinghen, ooc om allen arbeyt te ghe-
dogen. Oock mede soo is de eerlijcheyt
(dien ick na spore) meest gheleghen inde
forchuldicheydt des ghemoets ende int
ouerdencken der dinghen: vvaer inne de
langrocken (tghemeen weluaert regeren-
de) gheen minder profijte en doen, dan die
het oorloch voeren. Also heeftmen dick-
mael door henlieder raet het oorloghen
achter ghelaten, oock dickwils begonnen
ende volvoert: ghelijc alst geuaren is met
het derde Carthaginensche oorloghe: dat
oock door tgheloof oft autoriteyt van
Marco Cathone bestaen werdt. Daerom-
me behoefmen meer redens en verstants
om wel te ouerlegghen dan vroomheydts
om strijden. Maer men moet toetsien, dat
dit niet meer en sy om den arbeyt ende pe-
ricule vander oorlogen te vermijden, dan
om tghemeen profijt. Men salt oorloghe
alsoo aenuaerden, datter niet anders inne
ghesocht en werde dan den vrede. Het be-
taemt een vroom ende stantuaeltich ghe-
moet in sware saken niet te versagen, noch
(soomen seyt) vande plancke te wijcken:
maer met een ghetroot herte goeden raet
te ghebruycken en redene in allen te vol-
ghen. Maer onuersaecht van moede te blij-
uen is grootherticheyt: en met voordach-
ticheyt te ouerleggen oft te voormerckē,
wat

*Men be-
hoeft meer
wijsheyt
tot raet dā
machts tot
daet.*

*Vat een
vroom her-
te toe be-
hoert.*

wat ouer wederzijden geualen mach, ooc watter te doen staet alser yet ghebuert, dit is vernuftheyt ende verstant : soo datmen niet en bedrijue, datmen nae moet seggen, k' en hads niet ghewaent. Dit zijn de werken van een grootmoedich herte en van een wtnemende wijsheyt oft raet eens daperen gemoets. Maer vermetelijcken hem selfs onder de scharen te waghien, ende teghens zijn vianden roeckeloos te strijden is onmenschelijck, oock beestelijck. Doch salmen niet te min op zijn tijt, alst de noot eyscht, metter hant vechten, ende lieuer eerlijck steruen : dan in slauernijen ende schanden te leuen.

Scande ist om seggen, k' en hads niet ghewaent.

Dat wreetheyt ende vermetelheyt verre vant officie der grootmoedighen verscheyden is.

Het xxviij. Capit.

Sonderlinghe moetmen int plonderen ende verderuen vanden steden wel rijpelijcken acht slaen, datter niet onbedachtelijck noch wreedelijcken en gheschiede. Ooc betaemt eenen grootmoedigen man, dat hy in oproer de schuldigen straffe, den ghemeenen hope spare, ende dat hy in alle toeuallende saken rechtuaerdelijck ende serbaerlijck handele.

Hoemen

M. T. Ciceronis j. boeck
Hoemen hem draghen sal in tbe-
staen van periculose ende sor-
ghelijcke saken.

Het xxix. Capit.

ENde soomen eenighe vint (als voorge-
seyt is) die den crijchshandel bouen de
burgherlijcke prijsen: soo zijnder ooc ve-
le die periculose ende listighe aenslaghen
heerlijcker ende verre bouen rustighe en
vreedsame ghedachten groot wanen. Tis
wel so, datmen (om niet weerloos en bloo-
de te schijnē) de periculen niet geheel ont-
ulieden sal: maer men moet sich oock wel
hoeden; dat wy ons niet sonder sake in pe-
ricule en begheuen: wantmen niet sottel-
ker en mach doen. De ghewoonte vanden
medecijnen, int bestaen vā periculose din-
ghen, dient daeromme best nagheuoelcht.
Dese gheuen in ghemeene oft lichte siec-
ten, oock lichte onschadelijcke medecij-
nen: als si in forchlijcke sware siecten ghe-
nootsaect werden, tot het ghebruyck van
periculose en forchlijcke recepten. Daer-
om ist een sot die in schoon weder om tem-
peest wenscht: maer met alder manieren
sich wel inden storm te hebben betaemt
den wijsen: ende dat dies te meer, ist dat int
door redderen vander saken, meer goets,
dan

dan int tvvijfelen quaets gheleghen is. Maer sommighe saken zijn den ghenen periculoos diese aenuaerden: sommighe zijn forchlijck voortghemeen weluaert: so comen oock sommighe in pericule van haer leuen, sommighe van haer eere, ende sommighe vander burgheren goede ionste te verliefen. Daeromme behoren wy bereyder te wesen tot ons eyghen periculen, dan tot de ghemeene: oock ghereeder te zijn om voor ons name en fame te strijdē, dan voor ander sakē. Men heeft er vele geuonden, die niet alleene bereydt en waren om hun goedē, maer ooc om tleuen voor vaderlant te laten: en nochtans om huer vaderlant (wiens noot sulcx dan eysschende was) huer eere niet en wildē verliefen. Alsoo heeft Callicratides hertoge vandē Lacedoniers (na dat hy veel saken heerlijckē gedaen hadde) ten laetsten al tspit (somen seyt) inder affchen gevvent: als hi den raet niet en vvilde volgen, der geenre die hem seyden dat hy met zijn schepen vā Arginuse vertrecken en niet tegē die vā Athenen strijden en soude: den vvelcken hy antvvoorde, dat die van Lacedemonien die vloot scepē al verlorē hebbēde, wel weder ander schepē toe soudē rustē: maer dat hy sonder sinen grote schande, niet vliedē en mochte. Nu was dese nederlage dē Lacedemoniers

moniers noch draghelijk : maer die was haer verderffenisse, door de welcke Cleombrotus zijnre viandē nijdt beduchtēde ende te vermetelijck teghens Epaminondas strijdende, alle den macht vanden Lacedemonierste gronde brachte. Maer hoemerckelijcken beter dede Q. Fabius Maximus' vanden welcken de Poete Ennius gheseyt heeft.

Onuerscul
de quade
geruchtē te
verachten
betaemt dē
vromen
mannen.

*Een mans vertoeuen, halp ons haest vveder
tot macht,*

*Die tghemeen vveluaert bouen zijn faem
heeft gbeacht,*

*Tvvelck hem naemaels prijs, eer en glorie
bracht.*

Vvelcke maniere van dolinghe oock in burgerlijckē saken te vermijden is. Vvant men vinter die wt vreesen vā anderen haer gheuoelen ende meyninghe (al waert ooc d'alderbeste) niet en doruen segghen.

*Vvat het officie is vanden ghenen
die in ghemeyn regimen
ten zijn.*

Het xxx. Capit.

Tgemeene
profijjt bo-
nen eygen

*SOo wie dan tgemeen goet regeren, sul-
len moeten twee leeringhen van Plato
weten*

weten en verstaen. Het eene is dat si der gemeenten oorbaer alsoo voor ooghen moeten hebben, datie (haer eygen bate achter rugge stellende) in alle haer doen ende laten, niet anders dan tghemeen weluaert en soecken. het ander is, dat si tgeheele lichame des gemeene weluaerts alsoo besorgen, dat si het eene deel beschermende, de andere deelen niet en verlaten of versuymé.

bate te soecken is grootmoe-
dicheyt.

Aldus moetmen sich inder regeringhe draghen ghelijck als in voochdije van onmondige kinderen: daer en soectmen den oorbaer niet vanden ghenen die de sorge aenghenomen heeft: maer vanden genen die men te besorghen heeft, dats vanden kinderen: soo moetmen alle dinghen alleen strecken tot den oorbaer van tghemeen weluaert. Maer als yemandt het eene deel der burgeren behulpelijc zijnde, het ander deel versuymt, soo brengt hy d'alder schadelijcste verderffenisse inder stadt, als oproer ende tweedracht: waer wt dan compt dat somnighe tghemeen volc aenhangen: andere volghen de meeste ende machtichste vander stadt: soo datter weynighe bliuen, die tweluaert van de gheheele burgerije voor ooghen hebben. Hier wt sproten tot Athenen groote twisten ende partijschappen: ende en baerde ooc binnen ons vaderlant Romen, niet alleene groote op-

E

roeren,

M. T. Ciceronis j. boeck

roeren, maer d'alder doolijcste burgerlijcke oorloghen. Welcke ghemeen verderfsenissen, een vroom, oprecht staetwaerdich burger behoort te haten en te vermijden: so dat hy hem selfs geheelijcken tot het gemeen weluaert ouergheuen sal: daer hem noch rijcdommen noch macht en betaemt te soecken maer tghemeen goet also voor te staen, dat hyse al tsamen nut ende behulpelijck sy. Noch hy en sal oock niemant door valsche beschuldighingen inden hate des volcx brenghen: maer de rechtuaerdicheyt ende eerbaerheydt alsoo voor ooghen hebben: dat hy in tbeschermen van tghemeen goet, lieuer yegelijcx viant werde, ia ooc den doot eerst ghetroost sy: dan hy tghemeen profijt ende oorbaer verlaten soude.

Dat het teghens t'officie van een grootmoedigen man is, als men te seer staetghierich is.

Het xxxj. Capit.

DE staetgiericheyt ende het twisten om eerlijcke officien ist alder ellendichste: waer af de selfde Plato schoon ghescreuen heeft: dat de kijkers ende twilters om de heerschappie oft regimente niet anders en doen: dan oft de bootsluyden oft scheeps volck

Volck onderlingen itreden wie dat stieren soude. De selfde Plato leert oock datmen alfulcke voor vianden sal houden, als si hem tegens tgemeen goet wapenen: maer niet de ghene diet met hun verstant ende oordeel beschermen willen. Alsoodanigen twist was tusschen P. Africanum ende tusschen Quintum Metellum: nochtans sonder alle bitterheyt.

Dat de rechte maniere van sterckheyt is, sinen toorn te conen betemmen.

Het xxxij. Capit.

MEn false oock niet ghelouen, die daer seggen datmen opten vianden bitterlijcken behoort te vergrammen, ende dat sulcx den vromen grootmoedigen luyden betaemt: want men vint voor eenen heerlijcken dapperen man niet looflikers noch eerlijckers, dan goedertierenheyt ende versoenlijcheyt. Men moet oock int regeren van vrije volcken ende int hanteren van de rechtuaerdicheyt der wetten minnelijc ende grootmoedich zijn: op dat wy, door het onbequaem aenspreken, oft doort onschamel begeeren, niet grammelijck in een onnutten en hatelijcken toorn teghen den luyden en ontsteken. Nochtans moet dese

Heet hoofdich zijn, betaemt genē vromen man.

M. T. Ciceronis j. boeck

minnelijcheyt ende goedertierenheyt (sal-
menſe anders prijſen) om tghemeen wel-
uaerts willén vermengt zijn met eené dap-
peren ſtrengheyt: ſonder welck men geen
ſtadt regeren en mach.

*Datmen int ſtraffen den toorn al-
dermeest vlieden ende ver-
mijden moet.*

Het xxxiiij. Capit.

ALle ſtraffinghe behoort te gheſchieden
ſonder verſmadelijckheyt: de vvelcke
niet ghedaen en ſullen werden tot profijt
vanden genen die anderen met woort oft
daet caſtijen, maer ſal ten oorbaer dienen
van tghemeen weluaert. Men moet oock
wel ſcherp toefien, dat die ſtraf niet groter
ſy dan de miſdaet is: noch dat d'een niet ge-
ſtraft en werde om tſelfde daermen ande-
ren niet eens om en beſchuldicht. Maer ſon-
derlinghe moetmen int ſtraffen de gram-
ſchappe bedwingen. Vvant ten is niet mo-
ghelijcken dat hijt middel (twelc tuſſchen
te veel ende te weynich ſtaet) mach hou-
den, die gram zijnde ſtraffen wil: welc mid-
del de Peripateticiens prijſen, ende dat wel
met recht: indien ſi oock de gramſchappe
niet en preſen, die ſi nuttelijck vander na-
turen verleent ſeggé te weſen: maer gram-
ſchappe

schappe staet in allen saken te verwerpen:
ende waerwel te wenschen dat de regēten
ende rechters de wetten ghelijck mochten
vverden: ouermidts de vvetten niet wt
toorn, maer wt rechtuaerdicheydt straffen
ende castijen.

*Dat den grootmoedighen betaemt,
hun niet te verheffen in voorspoet:
noch den moet niet te laten
legghen in teghenspoet.*

Het xxxiiij. Capit.

MAer de hotuaerdije en verwaentheydt
behoren vvy sonderlinghe in voor-
spoet, alst ons al na wille gaet, te schuyven
ende te vlieden: vwant het is also vvel een
lichtuaerdicheyt den voorspoet als den te-
ghenspoet onmatich te dragen. In alle ons
leuen ghelijckmoedich te vvesen, een ge-
laet van aenghesicht ende voorhoofd altijt
te houden, (soomen van Socrate en oock
van C. Lelio seyt) is heerlijck en een edele
sake. Alhoe vvel Alexander Coninck van
Macedonien sinen vader met ridderlijcke
daden ende glorie te bouen ghinc: so vvas
nochtans de vader verre bouen den soon
te prijsen in alle goedertierenheyt en vrien-
delicheyt. Daeromme vvas de vader altijt

grootmoedich, als de sone dicmaeld' alder
 schandelijcste was: dies schijnen si recht te
 vermanen, die daer leeren, dat hoe wy hoo-
 gher zijn, hoe wy ons cleynder ende goet-
 sijcker dragen fullen. Panetius seyt dat zijn
 iongher ende vrient Africanus plach te seg-
 ghen, ghelijck als men de moedigne paer-
 den (die inden strijdt door tvreesselijcke
 gherucht soo wildelijcken tieren dat men se
 niet manieren en mach) dé berijders leuert,
 op dat se daer af ghetemt fouden werden
 omme die namaels te behendiger te mogen
 gebruycken: dat men oock alsoo mede de
 vermétele menschen, die duer haer gheluc-
 kicheyt ongetemt zijn, behoort te bestel-
 len onder verstandige vriende: die met re-
 dene en goede onderwijsinghe d'onseker-
 heyt vandé tijtlijcke dingen en d'ongesta-
 dicheyt des geluck hun voor oogé stellen-
 de, haren hoogen verwaendé moet wat mo-
 gen betemmen. En den raet der vrienden
 staet ons aldermeest te gebruycken in onse
 alder meeste voorspoedicheit: diemen dan
 ooc meer dan oyt te voren gelouen en vol-
 gen sal. In dese ghetuckige tijden moet elck
 hem wel nau wachté dat hy zijn ooren den
 pluymstrijckers niet en opene, noch hem
 niet nae den monde en laet spreken, daer
 door men al te haest verleyt wern. Wát wy
 ons daer door te recht prijswaerdich wané.

Wac

*Inde mee-
 sten voor-
 spoet be-
 hoeft men
 den meeste
 raet.*

*Loofswite-
 rie sal men
 niet ghelo-
 ven.*

Waer wt ontallijcke veel sondē spruyten;
als de menschen door goetdunckenheyde
opgheblasen zijnde, ende in groote dolin-
ghen leuende schandelijck bespot werden.
Hieraf heb ick tot noch toe genoegh ghe-
sproken.

*Wat eerlijcke ledicheyt oft ruste
eenen grootmoedigen man
betaemt.*

Het xxxv. Capit.

MEn moet ooc achten dat de ghene, die
tgemeen goet regeren, d' alder groot-
ste en heerlijckste saken handelen: aenghe-
merct huer handelinghe sich alderbreestste,
ende tot de meeste menichte streckende is:
daer zijn ooc veel heerlijcke mannen ghe-
weeft (somen ooc noch wel vint) in een stil
gherustich leuen naesporende oft bedenc-
kende groote saken, ende hielden hun bin-
nen hare wooningen: oft verselschapt zijn-
de met Philosophen, oft met regenten van
tgemeen goet, verlustichden si hun in haer
huyslijcke saken: nochtans niet alsoo dat
se haer besittinghen oft haue seer benaer-
stichden te vermeederen, oft dat si die
hun aen ghinghen huer goet lieten ghe-
breck hebben, maer deylden dat henluy-
derschamele vrienden, iae oock tghemeen

weluaert, alst de noot eyschte. En behoren
onse goeden rechtelijcken vervvorent
zijn, niet door schandelijk noch hatelijk
ghevvinne: si moeten oock veel luyden
(maer die dat vvaerdich zijn) te profijte
ende te goede comen: dan machmen dat
oock met redene, met naersticheyt en met
spaerlijcheyt vermeerren: ende dat lieuer in
eerlike miltheyt ende vveldaet totten be-
hoefstighen besteden, dan in vvellusten,
oueruloet, ende ouerdadige pompe te mis-
bruycken. Die dese dinghen vvell onder-
hout, mach heerlijck, treffentlijc, en man-
lijck leuen, oock mede eenvuldelijck ende
vriendelijck teghen alle menschen.

Van maticheyt.

Het xxxvj. Capit.

NV staet noch te seggen van tvierde en
laetste deel van d'eerbaerheyt: te vve-
ien van maticheyt, in haer behelsende scha-
melheyt (als een chieraet des leuens) oock
bescheydenheyt ende besaticheyt van alle
verstoringhen des herten, ende de rechte
mate van alle dinghen. Hier inne is ghele-
ghen dat de Latijnen Decorum maer vvy
betamelijcheyt oft tghene dat lieflijc ende
aenghenaem is, noemen: ende is van sul-
ker naturen dat mens van d'eerbaerheyt
niet scheyden en mach. Vvant alle wat be-
taemt,

Betaemt, is eerlijck, ende vvat eerlijck is be- *Duecht en*
taemt ooc. Maer vvat onderscheyt de eer- *eere waren*
lijcheyt heeft vande betamelijcheyt, mach *noyt ver-*
lichter verstaen dan vvtghesproken vver- *scheyden.*
den: vvant men merct eerst vvat het gene
is, datter betaemt, als d'eerlijckheyt voor-
ghegaen is.

*Van tweederley manieren van
 bequaemheyt.*

Het xxxvij. Capit.

ALso en blijft niet alleen in dit deel van
 eerbaerheyt, daer ic nu afspreken vvil,
 vvat betaemt: maer ooc in de drie voor-
 gaende deelen. Vvant het betaemt datmen
 redene ghebruycke, datmen vvijslijc spre-
 ke, datmen alle zijn vvercken bedachteli-
 ken doe, ende datmen vvat vvarachtich is,
 in allen dinghen mercke ende aenschou-
 vve: daer teghen ist soo onbetamelijck be-
 droghen te vverden, te dolen ende te mis-
 sen alst is sot ende onsinlich oft onuernuf-
 tich te vvesen. Alsoo is alle dat recht is, be-
 quaem: daer teghens is alle onrecht (soot
 leelijck is) onbequaem. Van ghelijcken ist
 oock metter sterckheyt. Vvant vvat man-
 lijck ende vvt een grootmoedich herte ge-
 schiet, behoort den mannen toe ende is be-
 quaem: maer vvat daer teghens gheschiet,

is oock soo sehandelijck alst onbetamelijc is. Hieromme betreft dese betamelickheyt, daer af ick spreke, alle eerbaerheydt: en dat niet alsoo, dat mens verborghentlijc merct, maer dattet opentlijcken verstaen ende begrepen mach werdé. Want daer is yet wat, twelck men ooc in alle duechden verstaet, dat betaemt: en mach eenichsins met de gedachten, maer gheensins int wesen vander duecht ghescheyden werden. Oock mede ghelijc de bequaemheit en schoonheit des lichaems, niet en mach ghescheyden werden vade gesontheit: also is ooc dese bequaemheyt, daer ic af segge, gheheelijcken inder duecht verspreyt ende vereenicht: maer si mach metter herten en gedachten yet wat onderscheydédé werdé. Maer men beschrijftse in tweederley manieren. Want daer is een al ghemeen bequaemheyt, de welcke in alle eerbaerheydt ghebruyct werdt: ende ooc een ander, die dit onderworpen is, dat hem alleen tot de sonderlinge deelen van d'eerbaerheydt streckende is. De alghemeen bequaemheyt plachmen te beschrijuen aldus. Bequaemheyt ist ghene dat met d'edelheit des menschen ouer een compt, waer door smenschen nature van alle ander dieren onderscheyden werdt. Maer het deel hier af, twelck dit al ghemeene onderworpen werdt, beschrijftmen in deser wijzen: het

is een

is een bequaemheyt die so metter naturen ouer een draecht, dat de bescheydenheyt, maticheyt, ende eenrehande gedaente van eersaemheydt daer inne verschijnt. Men mach wt de bequaemheyt welc de Poeten nae volghen, wel sien dat de Philosophen dees oock ghemeent ende verstaen hebben. Maer dan seytmen dat de Poeten de bequaemheyt volghen, als si elck personagie doen spreken soot hem toebehoort en zijn staet eyscht. Ist dat si Aecum oft Minos doen segghen.

Laetse hatel wesen. Als si my maer vreesen.

Dit sal onbequaem schijnen: soomen seyt dat dese rechtuaerdich geweest zijn. Maer spreekt dat de tyran Atreus, tsal met lusten ghehoort werden want dan zijn die tyrannische woordē in eens tyrannen mont bequaem. Nu oordeelden de Poeten wat yeghelijck betaemde, wt de persone: maer de nature selfs heeft ons elc een persone gheschapen van grooter waerdicheyt, edelder dan alle diēren. Daeromme moghen oock de Poeten onder grote veranderinge van personagien, iae ooc onder sondige personages, nae haer goetduncken achten, wat elc betaemt te seggen. Maer want ons, door de nature, ons deel van stantuaesticheydt, van bescheydenheyt, van maticheydt ende van eerbare schaemte verleent is, ende
want

want ons die selue nature acht leert nemē,
hoe wy ons tegen den menschen sullen dra-
ghen: so spruyt hier wt datmen licht merct
hoe verre hem dese bequaemheydt, die tot
alle eerbaerheydt behoort, streckende is: en
dat ist datmen siet by alderley aert van
duechden. Ghelijck als de lichamelijcke
schoonheydt, den oogen behaecht door de
bequame t'samenvoeghingē van de leden,
ende hem tghesichte sonderlinghe verlu-
sticht als alle deelen des lichaems met een-
derhande beuallicheydt wel gheschiet zijn:
alsoo beweecht oock dese bequaemheydt
(die haer int smenschen leuen openbaert)
het welbehaghen van den genen daer me-
de men verkeert: en dat door een welghe-
schietē ordeninghe, stantuaesticheydt, en be-
scheydenheydt in alle haer woordē en wer-
ken. Hieromme moetmen eenre hāde eer-
waerdicheyt pleghen tegen den menschen
ende teghen den achtbaerlicste ooc tegen
yeghelijc. Vvant het is een vermetelheydt,
nae met allen een ouergheuenheydt, niet te
achten watmen van ons seyt. In alle acht-
neminghe deser dinghen vintmen ooc on-
derscheyt tusschen rechtuaerdicheyt ende
eerbare schaemte. Niemant te verongelijc-
ken, is een deel van gherechticheydt: maer
niet te missen oft te sondighen is een deel
van eerbare schaete: int welcke aldermeest
den

den aert ende cracht van de bequaemheyt beuonden wert. Dese dingen dan verclaert zijnde, acht icx ghenoech verstaen te wesen, wat het ghene is dat ick segghe te behooren.

Wat de bequaemheyt werct.

Het xxxviij. Capit.

Het officie dan, dat hier wt spruyt, strect hem eerst hier toe: te weten tot eendrachticheyt ende onderhoudinge der naturen. Volghen wy dese dan tot een leytman, soo en moghen wy nemmermeer doelen: maer sullen verweruen tghene dat van naturen subtijl ende scherpsinnich is: ooc mede dat bequaem tot de vergaderinghe ende tgheselschap der menschen, ende dat sterck ende dapper is. Maer d'aldermeeste cracht vande bequaemheyt, is ghelegen in de maticheyt, daer af ick nu disputere. Ten is ooc niet ghenoech dat de beweghingen des lichaems, die ter naturen bequaem zijn, wel geschiet werden: maer men moet veel meer arbeydē om de beroeringē des hertē, die mede ter naturē geuoecht zijn, bequaē ende gheschiet te maken nae der naturen.

Dat het de fonteyne is van alle bescheydenheyt, als begheerte onder redens bedwanc staet.

Het

DE cracht der sielen ende der naturen is indē mensche tweederley. Het eene deel staet inde begheerlicheyt, die den mensche herwaerts en derwaerts ruēt oft treckt: het ander staet in redene, die den mensche leert en verclaert, wat men doē oft latē sal. Daer wt comet, dat de redene regeert, ende de begheerlicheyt gehoorfaemt. Maer alle werck behoort vry te zijn van vermetelheyt ende vā versuymelheyt: so dat men niet en doe, dan daermen goede bewijslike redene afgeuen mach: twelc by na de beschrijvinge is vant officie. Daeromme moet men benaerstighen, dat de begeerlicheyt de redene gehoorfame en diene: so dat de begeerlicheyt door gheen vermetelheyt yet wat wt haer selfs en besta, eer de redene haer dat gebiede, noch datse door lueyheyt oft traecheyt niet en versuyme, tgene haer vā de redene beuolen wert: maer dat si haer stillekēs en gherustich houde, sonder eenige verstoringen oft beroeringen des herten te maken: waer wt sich dan alle stantuafticheyt en bescheydenheyt openbaren en verschijnē sal. Maer de begheerten, die hem te verre verspreyen en wtgaen weyen, soo datse sonder van redene bedwonghen te zijn, yet begeeren, oft vlieden te doen: dese gaen sonder
alle

alle twijfele te verre, ende en houden geen mate: want si de gehoorfaemheyt verwerpende dan niet meer onder de redene en staen: dien si nochtans door de wet der naturé onderdanich gemaect zijn: twelc niet alleen den gemoede, maer ooc den lichame verstoort en ontstelt. Dit machmen lichtelijc mercké aen d'aengesichten der geenre die ontsteké zijn door ongeschichte begeerte, oft door vreesse versaecht, oft door eenighe onbescheyden wellust vrolijk zijn: alle der welcker ghedaente, sprake, en ghelaet verandert werden. Wt welcke dingen (op dat ick weder tot d'officien kere) verstaen mach werden, datmen alle de begheerten inwaerts behoort te trecken ende te besatigen oft te stillen: datmen ooc scherpe achtninge en naersticheyt sal verwecken, op dat wy geen dinc roeckeloos, onbedachtelijc, noch versuymelijc en bestaen noch en doen. Want wy zijn vander naturen sulcx niet voortghebracht, dat wy alleen tot spelen en boerten, maer veel meer tot ernstelijke, treffelijke, en grote saken schijnen geboren te wesen. Wy moghen oock soo wel spel ende boerte als slape en ander natuerlijcke rust ghebruycken: maer dan eerst, als wy onse treffelijcke ende nootlijcke saken afghedaen hebben. Soo en sal oock dese maniere van boerte oft spel nyet

*Als de
noodrust
besocht is,
machmen
lust of spel
bedrijuen.*

onma-

onmatelijck noch te vele wesen : maer natuerlijck, lustich ende vrolijck. Ende ghelijck wy den kinderen niet alle manier v^o spel toelatē, maer sulcdanich dat noch niet geheel verscheyden en is van eerlijcke daden : soo behoorter oock altijt eenich licht eens oprechten verstants onder ons boert ende spel ghemengt te wesen.

Van rabbauwerije ende van eerbaer boert.

Het xl. Capir.

MEN vint twee manieren van boerte; waer af d'eene oneerbaer is, brootdroncken, schandelijck ende rabbauwich: d'ander is artich, beleest, geestich ende lustich. Vvaer mede niet alleen de comedien van onsen Plauto ende vanden Atticiens, maer oock de boecken van de Socratische Philosophen gelardeert ende ondermengt zijn: ooc mede vele genoechlike sprueckē van verscheyden mannen, als die vandēouden Cathone vergadert ende Apophthegmata ghenaeamt zijn. Daeromme is het onderscheyt tusschen de artighe ende schandelijcke boerterije licht te mercken. Het eene, indient op bequame tijt en̄ met een vermakelijcke sin gheschiet, betaemt een eerbaer man seer wel. Het ander, indien de
woorden

woorden soo oneerbaer zijn als de materie
snoode is, voecht rabbauwen ende pot-
boeuen.

*Dat eerbaer spel oock zijn
mate heeft.*

Het xlij. Caput.

DAer is oock mate in tspielen te houdē:
op datmens niet al tseffens wt en stort
ende wy niet door onse wellust verblind
zijnde, in eenighe schandelijcheyt en val-
len. De schermescholen, tornoy spelen, met
ander ridderlijcke oeffeninghen, oocme-
de vlieghen, iagen ende dier ghelijcke ver-
lustiginghen zijn vol eerlike vermakelijc-
heyden.

*Datmen des ghemoets verlustigin-
gen in eerlijcke dingen sal soecken:
en datmen de lijflijcke welluste oft
geheelijcken verlaten, oft gants sel-
saem ghebruycken sal, ouer-
midts si beestelijck is.*

Het xlij. Caput.

MAer om wel te verstaen wat betameli-
ke wercken zijn, soo moetmen altijt
voor ooghen hebben en aenmercken hoe
vel edelder des menscen dan alder dieren

F nature

M. T. Ciceronis j. boeck

nature is. Want de beesten niet anders en gheuoelen dan vleeschelijcke welluste: daer si met alder druyfticheyt toe gheport werden. Maer des menschen gemoet wert al leerende gheuoet, het ondersoect ofte doet denckende altijt yet, ende wert ghe- loct ende geleet door vermakelichey van yet te sien oft te horen: Iae ooc die ghiene, die noch al een weynich totter wellusten gheneycht is, indien hy niet van een beestelick geslacht en sy: want men vint die metten name (maer niet metter daet) menschen zijn. Maer is yemant yet oprecht vâ herten, dese alhoe wel hy door wellusten gheuanghen werdt, salt verberghen: ende ghelaet hem wt schaemten, als oft hy de wellust niet en begeerde. Daer wt men verstaen mach, dat de vleeschelike luste niet waerdich genoegh en is voor de edelheyt der menschelijker naturen: ende dat mensche behoort te versmaden ende te verwerpen. Maer waerder yemât die dese luste eenichsins wilde ghenieten, die moet in tgebruycke wel naerstelijcken mate onderhouden. Aldaer omme salmen tgebruyck in spijs ende cleederen niet totter wellusten; maer tot des lichaems ghesontheydt ende stercheyt schicken ende voegen. Indien wy oock te recht de edelheyt en grootte waerdicheyt van menschen nature willen

Vleeschelike lust des menschen edelheyt niet waerdich.

len aenmercken: so sullen wi verstaen, hoe snoode ende schandelick het den mensche is: dat hy in welluste oueruloeye, ooc teeder en sachtelijcken leue: ende hoe eerlijcken het daer teges is datmen spaerlic, matelijck, strengelijck en soberlijcken leue.

*Van verscheyden manieren
der menschen.*

Het xliij. Capit.

Oock mede salmen weten dat de nature ons als met tweederley personen becleet heeft: van welcke d'een gemeen is also wy al tsamen redelijck zijn en van sulcker edelheydt daer mede wy alle dieren te bouen gaen: waer wt oock alle dat eerlick ende bequaem is geleert werdt, ende waer door de maniere om de officien te vinden ondersocht wert. Het ander personage is dat yeghelick bysonder verleent is. Want gelijcmen grote verscheydenhedē vint in de lichamen der menschen, so sommige snel derom lopen, andere stercker om vechte, ooc eenige eerwaerdigher en sulcke liefliker vā gedaete zijn: so vintmen ooc noch groter en meerder veranderinge in finnen en zede der mensche. Also was in L. Craffo ende L. Philippo veel lieflicheydt. In Cæsare de fone vā Lucio was sulcx noch meer van naturen, diese noch met cloeckheydt

*So menige
mensch soa
menighen
sinne.*

M. T. Ciceronis j. boeck

vermeerde. Maer ter seluer tijt waren Marcus Scaurus ende de ionghelinck Marcus Drusus sonderlinghe strenghe, Scipio eerghierich maer swaermoedich van leuen. Onder de Griecken was Socrates soetelic, boertich ende genuuechlijc van woorden: die altijt onder zijn bootserije wat anders meynde dan hy sprack. Daer teghen seytmen Pythagoram ende Periclem veel authoriteyts vercregen te hebben, sonder alle vrolijcheyt. By der Carthaginenser heretoghen vantmen Hannibal listich: ende by den onsen Q. Maximum een swijger ende bedecker zijns voornemens, die hem veynsen, zijn vianden belaghen, ende haer aenslagē vernielen cōde: waer inne de Grieken oock Themistoclem van Athenen en Phereum Iasonen bouen alle andere prijsen, ooc sonderlingē de listige en schalcke daet van Solon: de welcke om te veyliger te moghen leuen, ende zijn vaderlant naemaels meer nuts te doen, hem seluen gheliet als oft hy onfinnich ende rasende waer gheweest. Men vint wederomme die dese gheheel onghelijck zijn: als die eenvuldich en onbeueynst zijnde de naecte waerheit beminnen, tbedroch haten, ende achten datmen niet bedriechlijc, noch verborghtlijck en behoort te handelen: oock mede anderen, diet alles verdraghen, ende

elck

*Onbeueynst
beyt.*

elck man te wille zijn, alleen om tbegeerde te verweruen : soo ick Syllam ende M. Crassum ghekent hebbe, soomen ooc den alder schalcksten ende ghedoochsaemsten Lacedemonier Lyfandrum seyt gheweest te zijn. Ende was Callicratides, die terstont nae Lyfandrum ouerste vander Lacedemonier vloete was, recht contrarie vā aert. Alsoo vintmer ooc sommighe so gemeensaem ende spraecksaem, dat se (niet teghenstaende si rijck en machtich zijn) een vanden slechten burgheren schijnen te wesen: twelck ick in Catulo soo wel inden vader als inden soon, oock in Q. Mutio Numantino ghesien hebbe: oock hebben oude mannen sulcx van Scipione Nasica dicmael vertelt. Daer teghen weder dat zijn vader, die tverderlijck bestaen van Tyberio Gracho vernielde ende strafte, niet met allen vriendelick noch milt van sprake en was : twelck men oock seyt van Xenocrate d'alder treflijckste onder alle Philosophen, die daeromme hooch ende heerlijk gheacht was. Daer zijn noch ontallijcke veel andere verscheydenheyden van naturen ende van seden: die nochtans geensins te verachten zijn. Ende behoort yghelijck de sine te volghen, so verre die niet onbetamelijck, maer natuerlijck zijn eyghen zijn: op dat die bequaemheyt, die

M. T. Ciceronis j. boeck

wy soecken, te lichter mach onderhouden
werden. Daeromme moetmen soo hande-
len, dat wy niet met allen en bestaen tegē
de al ghemeeen nature, te weten tegens re-
delijcheyt: maer dat wy die ooc onderhou-
wende, tghene doen, daer wy elck van na-
turen meest toe gheneghen zijn. Ooc me-
de in sulcker wijsen, dat wy onse genegent-
heyt volgē en ons voornemen na de gaue
onser naturen strecken: al saghen wy oock
treffeliker en grooter saken, daer wi noch-
tans niet toe genegen en zijn: want het en
dient niet dat wi tegē nature strijdē, noch
men sal niet beiaegen datmen niet vangen
en mach. Waer wt sich dese bequaemheyt
noch meer openbaert en verthoont. Wāt
waer ons nature tegen strijdet en betaemt
niet. Also dat indien hier eenige bequaem-
heydt is: soo en vintmer voorwaer gheen
meerder, dan dat elck hem selfs in zijn ge-
heele leuen en in alle sine wercken ghelijc
sy en van eender aert: welcke ghelijcheyt
oft ghestadicheyt niemant onderhouden
en mach, die zijn selfs nature verlatende,
eens anders na bootst en aēneemt. Ghelijc
wy sulcke sprake behoren te gebruycken,
die ons best cōdt is: op dat wy niet (als som-
mige doen) vreemde tale daer onder min-
ghende te recht bespot en werden: also be-
taemt ons alle tweedracht en ongelijcheyt
in

*Natuere
gaet bouen
de leere.*

*De vreēde
tale onder
desine men
ghet, werdt.
te recht be-
spot.*

in al ons daden ende leuen te vermijden. Ende dese yerscheydenheydt der naturen is van sulcker crachtē dat het somtijts den eenen betaemt hem selfs te dooden: twelc een ander in een selfde sake niet en betaēt. Wast niet gheheelick een sake met M. Cathone ende met d'anderen die haer seluen Cæsari ouergauen: maer hadden d'anderen hem selfs tleuen genomen, t soude hun moghelick tot schanden gerekent hebben gheweest, ouermits si van sachter leuen en niet soo streng van zeden waren: maer Catho dien de nature met onghelooflijcker treffelijcheyt oft dapperheyt begaest hadde (die hi noch met een ghestadighe stantuafticheydt vermeedert ende beuesticht hadde) ende die onafwijckelijck in een voornemen volherdich was, desen (segghelick) was den doot beter, dan dat hy den tyranne te voet soude hebben gheualen. Hoe vele heeft Vlysses in zijn langduerende dolinge gheleden, als hi de vrouwen (indien men Circe en Calypso vrouwen mach noemen) diēde, en hy hem selfs vriendelijck van sprake ende ghenuechlic geliet: Thuys zijnde verdroech hi noch de smadighe woorden zijnre dienaren en maerten alleen omme te volbrengē dat hy voor hadde: maer Ajax hadde lieuer (somē hē beschrijft) dusent dodē, dā sulcke bespottinghe

*Vlysses com
ste veinsen*

tinge geleden. Dese dingen dan aenmerkende behoort elck te ouerlegghen waer toe hy gheneghen is, oock wat zijn aert is, ende hem daer nae te schicken : maer niemant en onderwinde hem eens anders sake die anderen betaemt. Want dat betaet elck aldermeest, dat aldermeest zijn eygen nature is. Daeromme moet elck zijn selfs nature aert ende ghenegentheyt kennen, ende een streng rechter tusschen zijn ghebreken ende duechden wesen : op dat de batement speelders niet wijser en schijnen dan wi, die welcke niet de heerlicste rollen oft personeringhe en verkiesen , maer die hun bequaemste zijn. Die een heerlick statich ghelaet heeft personeert een Coninc, die buertich is een neefken: die schoon en gracelick is, een amoreus, ende soo voorts met d'andere. Sullen dan de rymers in hun batementen connen doen, dat de verstandighen in tbelet haers leuens niet en connen ? daeromme sullen wy ons liefste tot sulcke saken begheuen ende meest in arbeiden, daer wy ons bequaemste toe vinden. Maer werden wy somtijts wt noot gedronghen in saken daer toe wy niet ghenegen en zijn, so sullen wy alle naersticheyt, forghe ende vlijte gebruycken om die dinghen (connen wy die ymmers niet geheel bequamelic oft prijslic doen) ten minsten alsoo

Alsoo te doen, dat wy daer inne niet seer te verachten en zijn . Men moet oock naerstelijcker de ghebreken vlieden, dan goede saken onderwinden, daer wy van naturen niet toe gheneghen zijn.

Vande bequaemheyte, soo wel inden dingen ons vader fortune verleent, als inden dingen die wy ons self door eyghen oordeel aenghenomen hebben.

Het xliij. Capit.

TOt die twee voorgenoede personé werte somtijts, of door eenich geual, oft door gelegetheyt vā tijde, een derde geuoecht: oock mede wel een vierde persone, daer wy ons door eyghen oordeel toe schickē. Want conincrijcken, heerschappien edelheyt, eere, rijcdomme, ende de dingen die dees contrarie zijn, hangen in tgheluck en werden vanden tijde geregeert: maer wat personagie wy spelē willen hangt aen ons selfs: want sommighe begeuen hun totter Philosophien, anderen tot de rechten, anderen tot welsprekenheyt, andere tot andere consten daer inne elck meest begeert vermaert te werden. Doch soeckense veel alprijs ende waren gaerne wtneemende in

tghene daer haer ouders inne ghepresen
zijn gheweest. Also sochtse P. Mutius inde
rechten, en Africanus de sone van Paulus
in crijchshandel. Sommighe vercrijghen
ende voeghen noch eenighe eyghen lof-
waerdicheyt tot de eere die si van haer ou-
ders ontfangē hebben: als dese selfde Afri-
canus, die zijn ridderlick lof met welspre-
kenheyt vergroote. Het welck ooc mede
Timotheus de sone van Conon ghedaen
heeft: die in ridderlike feyten niet minder
zijnde dan zijn vader, zijn lof ende glorie
oock met een edel verstant ende geleert-
heyt vermeerde. Tghebuert oock somwij-
len, dat eenige verlatende dē handel huer-
der ouderen, huer selfs voornemen en ma-
niere volgen: ende dit meest inden genen
die van cleynder afcomst zijnde na groot-
heyt staen. Alle twelcke wy (die tbetamen
foecken) met hert en sinne wel behooren
te aenmercken.

*Van state oft maniere van leuen
te verkiesen.*

Het xlv. Capit.

ALder eerst moetmen wel raetslagen en
ouerlegghen wie en hoedanich wy be-
gheeren te wesen: ooc wat maniere van le-
uen ons te aenuaerden staet; welke bera-
dinghe

dinghe bouen alle andere d'alderfwaerſte is. Want hem elck ghemeenlijck in zijn ionckheyt, die gants onvoorfichtich is, begeeft tot eenrehande maniere van leuen, niet die hem nutſte, maer die hem luſtichſte is : alſoo dat hem elck verwert vint in een maniere ende ghewoonte van leuen, al eer hy verſtandich ghenoech is om te verkiefen tghene voor hem tbeſte waer. Want al iſt ſoo dattet Hercules, die een ſoon van Iupiter was, heeft moghen ghebueren (ſoo Xenophon ſchrijft) dat hy in zijn ionckheyt (twelck den tijt is elck vander naturen verleent omme hem ſeluen eenen wech zijnsleuens te verkiefen) in een woefſtijne ſittende langhe twijfelende ende hem beriedt welcké wech hy beſt inne gaen ſoude, ſoo hy twee weggen d'een welluſtich, d'ander duechdelijck voor zijn ooghen ſach : ſo en ſal moghelijck alſulcx ons niet ghebueren, die na ons goetdunccken d'een oft dander nauolghen tot wiens hanteringe ende bedrijf wy dan gedreuen werden. Maer meeft al in de onderwijſingé en zeden onſer ouderé opgeuoet zijnde werden wy geuoert tot henlieder ghewoonte en maniere vá doé. Andere werdé gedreué doort ordeel váde meefte menich te: ſo dat ſi alder meeft begeren, tgene dat alle man alder beſt acht. Daer zijnder ooc
ſommi-

Sommighe die welcke, oft door eenrehande gheluckicheydt, oft door natuerlijcke duecht, oft doort onderwijs haerder ouden, den oprechten wech des leuens gewandelt hebben. Maer den aert van dit volc is met allé seltfaē: die welcke verchiert zijnde oft met een wtnement edel verstant oft met oprechte gheleertheyt; tijt van beraet hebben gehad, om verkiesen wat maniere van leuen si wilden aennemē. In welck puerlegghen men alle tberaet meest moet voegen tot sulcken maniere van leuē daer elcx nature meest toe strect. Want indien wy (soo voor gheseyt is) het rechte behoren oft betamen soecken, volgende meest in onse wercken de ghenegentheyt onser naturen: soo behooren wi ooc veel sorchuuldiger te zijn in tverkiesen van een state, daer wy ons leuen dencken in te versliten: op dat wy met een ghestadicheyt van leuen ons seluen altijd moghen ghelijck zijn en in gheen officie oft betamelic wercken hincken noch en missen. Maer wāt d'aldermeeste cracht tot dese verkiesinge van state ghelegghen is in de nature, daer naest inder fortuynen: so moetmen dese beyde int verkiezen van state oock wel aenmercken: doch sonderlinghen op de nature, want die is veel vaster ende ghestadigher; ghemerct de fortuyne (hoe wel si onghedurich

durich is) oock somtijts in dese saken te-
gens de onsterifelijke nature schijnt te strij-
den. Daeromme moet de sulcke stantuaas-
tich blijuen in zijn voornemen, die een
staet aenghenomen heeft bequaem zijnde
tot zijn onuerdoruen nature: ende dit be-
taemt aldermeest, ten ware men vermerc-
te in tverkiezen zijns staets gedoolt te heb-
ben. Maer oft sulcx ghebuerde (twelc wel
vallen mach) so moetmen seden en voor-
nemen veranderen. Welcke veranderinge
ons bequamer ende lichteliker vallen
sal, indienze met goede ghelegentheyte ghe-
schiet: maer wil dat niet zijn, so salmens al-
lenkens ende mettertijt doen: ghelijc de
wijse mannen leeren datmen dergeender
vrientschap die niet soo lustich noch goet
en beualt als mense waende, meer behoort
af te ternen dan af te schueren. Maer als ye
mandt dan zijn maniere van leuen veran-
dert heeft, soo moet hy met alder vlijte be-
sorghen dat hy sulcx met goeden raet ghe-
daen schijnt te hebben. En want een wey-
nich voor gheseyt is, datmen de voorou-
ders nauolghen sal, so moetmen eerst daer
wt sonderen, datmen haer ghebreken niet
en moet naeuolghen: daer nae, indient de
nature niet en vermach om sommighe sa-
ken nae te doen. Alsoo en mochte des eer-
sten Africanus sone (die desen ghewonnen
van

M. T. Ciceronis j. boeck

van Paulo Emilio, tot een soon aengenomen hadde) om de crancheit zijnder sichten sinen vader met de wapenen soowel niet ghelijck zijn, als die de sine gheweest was. Daeromme die door onbequaetheit niet en mach (als zijn voorouders) der luyder saken voor recht verantwoordend, oft door swachheit ridderlijke saken hanterende: behoort nochtans die dingen te volbrengen en te hanteren, die in zijnder machten zijn, als rechtuaerdicheit, getrouheit, mildheyt, besceydenheyt, en maticheyt: op dat hy te min beclaecht oft beschuldicht werde, in tgene hem ontbreeft in ander dingē. Maer d'alder beste erffenisse die d'ouders haer kinderen achterlaten, die oock dan alle ander goeden te bouen gaet, is de glorie oft gemeen gerucht van duechden en heerlike daden: en is den kinderen gheen meerder sonde noch scande, dan dat si wt de voetstappē haerder ouderen wijckende die ongelijc wordē en tor oneere leuē van haerder voorfatē glorie. En wāt ongelijcke ouderdomme geen ghelijcke daden en betamen, so dat den iongers anders toebehoort dan den ouders, staet my hier af wat te segghen met onderscheyt.

Wat de ionghelinghen betaemt.

Het xlvj. Capit.

Den

De beste erffenisse is een goede name oft lof vandē ouders.

DEn ionghelingen dan betaemt den ouders en grijsaerts te ontsien: wt welcke si sommige van eerbaren en oprechten leuen verkiesen fullé, wiés raet en exemple si dencken na te volgē: wát d'ouerstandicheyt vander iuecht, sal door de wijsheydt der ouden beleet en bestiert worden. En behoortmen de iongelingen met gantser vlijte vander wellusticheyt te trecké, door oeffeninge van arbeyt en van ghedult int gemoet also wel als int lichame: wát sulcx op die tijt aldermeest van noode is: op dat huer cloeckheyte ende welgheschictheyt, soo in ridderlijcke als in burgherlijcke handelinghen, mach bloeyen ende groeyen. Sy moeten oock mede, als si hun vermaeken ende ghenuechte pleghen willen, onmaticheyt vermijden ende haer schaemte in eeren houwen: twelc licht vallen sal, indien onder huer spelen eenighe ouder van iaren sich menghen ende voeghen.

*Wat den ouden betaemt.**Het xlvij. Capit.*

DE ouden sullen haer lichamelijcke arbeyt minderen, en des ghemoets oeffeningen vermeerē: ooc bysonder naerstich zijn omme huer vrienden, en de ioncheyt, maer aldermeest het gemeē weluaert, met raet en wijsheyte (so si meest meest mogen) behul-

M. T. Ciceronis j. boeck

De oudē be-
hooren tot
eēs anders
nut te le-
uen.

behulpelijck te zyn .De ouderdom heeft haer sonderlinghe te hoeden voor traech- heyt ende swaermoedicheydt: ende alhoe wel d' oncuyscheyt een yeghelick oneenlic is, soo is si inden ouden doch alder schan- delicste. Comter dan d' onmatige geylheyte by, so ist een dubbelt quaet : want dees be- helft in haer de verachtelicheyt ende on- eere vande ouderdom: ende maect de on- ghetemperheydt der ionghelighen noch veel onbeschaemder ende stouter.

*Wat een regeerder, burgher, ende
vreemdelinck betaemt.*

Het xlviij. Capit.

Hier en dient oock niet qualick yet ghe- seyt te werden hoe hem een regēt, een borgher, ende een vreemdelinck draghen sal. Alsoo eyscht eygentliken de dienst last oft state van eenen regeerder, dat hy hem versta te presenteren oft te dragen de per- sone vander stede daer hy regeert : en dat hy des stadts waerdicheyt en eere behoort te bewaren, de wetten te onderhouden, willekueren te maken, ende te gedencken dat hem dese dingen toe betrouwt ende be- uolen zyn. Maer den burgher betaemt on- der een ghelijck recht met zyn medebur- ghers te leuen, hem selfs niet te verwerpen oft

oft verachten, noch oock te verheffen, en niet te willen onder de gemeente dan dat vreedsaem ende eerbaer is: want sulcdanighen plachtmen voor een goet burgher te achten. Maer de vreemdelinghen oft inwoonders en behoren hun buyté haer selfs dinghen geen dinck te onderwinden, niemants Aken te ondervragen, ende met allen gheen ondersoeckers te wesen in een vreemde stadt. Alsoo vintmen dan by nae de officien oft betamelijcke daden als men vraecht wat behoorlick is, ende wat na gheleghentheyte der personen, tijden ende iaren bequaem is. Maer daer en is niet dat so sere behoort, als in alle ons daden ende beraden stantvastich te wesen.

*Vande bequaemheyt in cleedinge en
int lichaems beweghinghe.*

Het xlix. Capit.

MAer want haer dese bequaemheyt in al ons wercken, woorden, beweghinghe des lichaems ende in ons state verthoont oft openbaert, twelck in drie dinghen, als in schoonheyt, in ordeninghe en in verchieringhe bequaem totten handel ghelegghen is, soo ist wat swaer om wt te spreken, maer sal ghenoech zijn alst maer verstaen wert. Alsoo is in dese drie dinghen besloten een forchvuldicheyt omte behagē den genen

G daer

daer wy mede verkeerē ende handelen.
Waer af oock een weynich gheseyt sal
werden.

*Datmen sommige deelen des lichaē
behoort te bedecken, ooc mede dat
tet schande is, sommighe dingen
opentlijcken te doen oft
te segghen.*

Het L. Capit.

INden eerste so schijnt de nature selfs wel
sonderlinghen acht genomen te hebben
op ons lichame: die ons beeldenisse en ge-
daente also gheschapen heeft, dat si tgene
daer eenrehande eerlijckheyt oft verchie-
ringhe inne was, opentlijcken ende voor
ooghen ghestelt heeft: daer teghens si we-
der sommige deelen ons lichaē, die totter
naturen noodtrufft ghegeuen, maer mis-
ghelijc en snoode om t'aenschouwen zijn,
bedect en verborgē heeft. D'eerbaer scha-
melheyt der menschen heeft dese welbera-
dene scheppinghe en schickinge der natu-
ren nageuolcht. Want alle die redelijc ver-
stant hebben, bedecken voort ghesicht, de
dinghen die vander naturen bedect zijn: si
doen de noodtruffige werckē der naturen
opt alder heymelijcste: noch si en noemen
fulcke

fulcke leden, oock tgheluyck daer van niet met haer eyghen namen, hoe wel dees leden ende tgheluyck noodtruytich zijn. Ende is tghene dat niet oneerlick en is om te doen (alst maer heymelijc geschiet) seer groote schande om te segghen : alsoo dat sulcx openbaerlic te bedrijuen, is een geyle oncuysheyt en grote onbescaemtheyt: ooc is het seggen putierich en rabbauwich. Men sal hier niet achtē op de Cinicos (dat zijn hontsche Philosophen) noch op sommighe Stoicos (die vol nae hontsch zijn) die ons straffen en bespotten dat wy snoode achten sommighe woorden van dingen die nochtans in haer selfs niet oneerlijck noch schandelick en zijn: en niet en scroemen met haer eyghen namen te noemen dinghen die in haer selfs quaet ende snoode zijn. Als moorden, bedrieghen, ouerspelen doen, zijn int doen lelick ende snoode, ende worden wel met eeren ghesproken ende genaemt: maer kinderen te winnen is eerlick om doen en schandelijck om segghen: met noch meer dierghelijcke saken die si (in een meninghe) teghen d'eerbare schaemte disputeren. Maer laet ons de nature volghen ende vlieden oft midden alle tghene daer tghesichte der oogen ende tgheluyck vanden ooren een scroemen en onlust inne heeft. Men schicke al

M. T. Ciceronis j. boeck
tgelaet, het staen, den ganc, sitten, leggen,
aensicht, ooghen ende tasten na dese beta-
melicheyt ende eerbaerheyt der naturen.
In welcke dingen twee saken vermijst moe-
ten werdē: het eene is dat wi niet te broot-
droncken noch te seer teeder en zijn: tan-
der, dat wi niet te grof ende te boerachtich
zijn. Dese eerbaerheyt en salmen de bate-
ment speelders ende aduocaten so niet toe-
schrijuen, als oft die henluyden alleen be-
taemde ende ons niet. Dees luyder ghe-
woonte heeft van outsulcken regule, dat
niemandt van hun opt taneel en mach co-
men, sonder broeck aen te hebben: en dat
wt vresen doort opwaeyen eens cleets oft
anders erghens oneerbaerlick bloot ghe-
sien te werden. Ten is oock ons maniere
niet dat de manbare sonen met huer va-
ders, noch de swaghers met haerder huys-
vrouwen vaders baden. Daeromme sal-
men dese maniere van schamelheit onder-
houden, bysonder oock om dat de nature
selfs sulcx leert ende onderwijst.

*Vande verchieringhe der mannen
ende der vrouwen, oock mede
van tghelaet des
lichaems.*

Het ij. Capit.

Ende

ENde wantmen tweederley schoonheyden vint, waer af d'een lieflic ende gentis, d'ander eerwaerdich ende dapper: soo behooren wy het lieflijcke wijflijck, ende het eerwaerdighe manlijc te achten. Daeromme sal de man alle verchieringē die eenen man niet en betaemt schuwen en oock mede alle wijflick ghelaet in gaen, staen en alle lijfs beroeringhe vermijden. Want de manieren vandē worstelaers zijn dicmaels hatelick: ende zijn sommighe beweghingen vanden batementspeelders niet al vry van bueselinghen. De eerwaerdicheyt vande ghedaente salmen door eenen goede veruwe, ende de veruwe door lichamelike oeffeninghen onderhouden. Daer en boven moetmen reynlick zijn, doch niet soomalsinnelick dattet spottelic is: maer datmen alleen de claddicheyt ende flordighe slosfheyt veraghe. Desgelijcx salmen indē cleedinghe doen, waer inne (soot in alle saken is) middel te houden het alder beste is. Men moet ooc mijden dat de ganc niet al te lancaem en sy: soo datmen niet (alsmen seyt) drie treden in een saucierken enterdt. Oock mede salmen inden haestigen ganghe niet al te snel ende rasch zijn: want hier door vercoort dē athem, taensicht verandert, en de mont verdraeyt, daer wt men merct dat by sulcdanige geen gestadicheyt:

*Eerwaerdicheyt be-
taemt den
mannen,
lieflijcheyt
dē vrouwe*

M. T. Ciceronis j. boeck

en is. Maer aldermeest moetmen benaerftigen dat de beroeringen des herté niet vander naturen en wijckē: twelc wy wel doen sullen, indien wi ons voor verstorungen en mismoedicheyt hoeden: en indien wy met ernstlijcke sinnen waken om niet te doen dan dat behoorlijk is. Maer dese beroeringen des ghemoets zijn tweederley; d'eene staet inde gedachten, d'ander inder begeerten. De gedachtē zijn meest besich int nasporen ende ondersoecken vander waerheyt: ende de begeerten porren om yet te doen. Aldus salmen naerstelijck arbeyden om de gedachten tot d'alderbeste dingen te ghebruycken: ende om de begheerten ghehoorsaem te maken onder de redene.

Vant twee manieren van spreken.

Het lij. Capit.

VOorts, ouermits daer grote cracht ghelegen is int spreken, twelc tweederley is, te weten een dat constich, en een dat daghelijcx is, so ghebruyct men het constige in twistighe saken voor rechters, voor raden en voor den volcke: het daghelijckse pleechtmen meest int wādelen, in kerckē, opter marcten, int disputeren en in waerschappen met ons vrienden en kennissen. Vant constige spreken, hebben de rethoriciens vele wettē: maer vant dagelijckse met:
allen

allen gene. Hoe wel ic nauwelijcx en wete oft hier ooc wetten afzijn mogē. Tis waer men vint altijd meesters voor die yet begheren te leeren: maer men vint niemant die zijn dagelijcx sprake begeert te leerē: daert al vol ionge rethorisiēnen is. Nochtans soo dienen alle de wetten der rethorisiēnen van woorden ende sententien oft spruecken, ooc tot de dagelijcx sprake. Ende om dat wy door de stemme ons sprake verthoonen en voortbrenge, so moeten twee dinghen tot de stemme voegen, namentlijk dat si claer ende oock soet sy, welcke beyde van nature verleent werden: doch soo wert de stemme door oeffeninghe claerder, ende oock soeter doort nauolghen van die beknopt ende soetelijc spreken. Wat isser doch gheweest, soo wel inden ionghen als ouden Catulo, dat ghy henluyden waent een wtghelesen oordeel int wtspreken der letteren te gebruycken: tis wel so dat si gheleert waren: maer men vint meer. Nochtans waren dese int latijn te spreken wtnemende gehoude. Henluyder geluyt was soet, de letters ooc niet te seere wtghedruet noch oock niet verdruet: so dat huer sprake niet duister noch hardt om hooren en was. Hun stemme was sonder arbeydt, slap noch luydtrufft. Lucius Crassus was wel oueruloedigher:

M. T. Ciceronis j. boeck

van woorden, noch ooc niet minder bootsich oft cluchtich: nochtans waren si beyde niet min gheacht in welsprekenheyt. Maer van ghenuechlicheydt ende boerticheydt ghinck Cæsar de vaders broeder van Cato alle dese te bouen: soo dat hy ooc int dinghen voorrecht de twistige orationes van anderen met soete couterije verwan. Daeromme salmen in al dese dingen naersticheyt plegen, indien men in alle dinghen, tghene dat betaemt ondersoecken wil.

Hoe wy ons draghen sullen in onse daghelijcxe sprake.

Het liij. Capit.

ONs daghelijcxe sprake sal soetelijck en vriendelick zijn: maer gheensins hartneckich. Onse woorden en sullen oock al dander niet wt sluyten als oft wy in ons eyghen quamen ende alleen recht om spreken hadden: maer men sal (ghelijck in alle andere dinghen, ooc int spreken gebuerte houden. Alder eerst moet men mercken, waer af dat ghesproken werdt: zijnt wichtige saken, men sal daer oock een ernstlic ghelaet toe voegen: zijnt boertelijcke, een vrolick ghelaet. Sonderlinge sal hem elck wachten dat zijn woorden geen quade zeden te kennen en geue: twelc meest plach te gheschieden als daer naerstelijcken yet spotte-

Spottelijcx, schandelijcx oft verfmadelijcx gheseyt wert, om een afwesende te verachten. Men spreekt meest of van huyslike saken, oft van tghemeen weluaert, oft van de leeringhe van goede consten. Alsoo sal elck zijn beste doen om de begonnen redene weder tot het voornemen (indien sy daer afverdoolt is) te moghen brenghen. Ende hoe wel wy alle te samen niet gelijckelijck noch tot allen tijden in ghelijcke saken luste hebben, salmen nochtans in alle saken (hoedanich die zijn moghen) wel gade slaen hoe verre haer de vermakelijckheit van de reden streckende is: op dat de maniere van eynden des begonnens maniere ghelijck mach zijn. Maer wantmen ons rechteliken leert dat wy de verstornisse in alle ons leuen vlieden sullen, te weten de onmatighe beweghinghen des ghemoets, die onder gheen redene en staen: so behoort ons spreken vry te wesen van al sulcke verstoringē, op datter noch toorn, noch traecheydt, noch lichtuaerdicheydt, noch yet desghelijcx en openbare. Men moet oock mede alle naersticheydt doen, op dat wy den ghenen daer wy mede spreken, schijnen te eeren ende te beminnen. Tghebuert wel somtijts datmen yemandt nootliken berispen moet: dan machmen strengher stemme ende scherper ernst in

*Achterclap
salmen
mijden.*

*Hoemē ye
mant met
woordē be
hoort te
straffen.*

G 5

woorden

M. T. Ciceronis j. boeck

woorden gebruycken: twelcmen dan ooc noch alsoo plegen sal, dat wy fulcx niet en schijnen te doen wt gramscappe: maer dat wy selden ende ongaerne (als de Chirurgijn om het lidt af te snijden ende de wonde te branden) die harde maniere van straffen ter handen nemen: ia nemmermeer anders dan wt enckel noot ende by ghebreck van eenighe andere medecijnen. Doch so moet hier oock de toorn van huys zijn, die gheen dinck wel noch bescheydentliken wt rechten en can. Maer tmeeste deel van de straffinghe machmen wel goedertierlic handelen, die nochtans met ernst ondermenghet sal zijn: soo datter strengheyt by gheuoecht ende verwijtinghe wt gesloten werde. Dan salmen oock bethoonen dat die selfde bitterheydt, die tberispen noch inne ghehadt heeft, alleenlick ghebruyckt is ter liefden ende ten oorbaervanden bestrafte. Het is ooc recht ende wel gedaen, als wy met onse vianden kijuende, onuerdient laster ende verwijt hooren, dat wy dan den toorn bedwinghen ende ons dapperheyt oft ernst behouden: want de dinghen die met verstoortheyt gheschieden, en moghen niet vroomelick gedaen noch gheenlins vanden omstaenders voor goet gheacht werden. Het is oock schandelijck hem selfs hooch te roemē, bysonder noch
met

met logenen : ende dees groote snorckers oft blaeskaken met elckerlijcx bespottin- ghe te slachten.

Wat mate men int bouwen be- hoort te ghebruycken.

Het liij. Capit.

ENdewant ick van alle behoerlijcke sa- ken segghe, soo staet my ooc te vercla- ren hoedanich de huysinge van een groot gheachten en heerlijcken man behoort te wesen. Tgebruyc dan ist eynde daer thuyt om ghemaect werdt : tot welck gebruyck al de ordeninge en deylinghe van timme- ringhe gheuoecht ende gheschickt werdt: met naerstich opsicht dat het huys heer- lijck ende ghemackelijck sy. Men seyt dat **C.** Octavius , die d'eerste burghermee- ster van sinen gheslachte was, groote eere beghinck door een heerlijck ende seer rijckelijck huys dat hy timmerde: daer wt hy oock soo grooten gonste by de ghe- meente creech, datmens hem noch nieu- welinck zijnde aen tburghermeesterschap geholpen waent te hebben. Dit huys wert naemaels door Scaurum af ghebroken, diet aen zijn huys voechde. Alsoo brachte **Octavius** alder eerst het burghermeester- schap

M. T. Ciceronis j. boeck

ſchap in zijn huys oft gheſlachte: als Scaurus een ſone zijnde vandē aldergrootſten ende edelſten man niet alleen weygheringe van tbegeerde burgermeesterschap, maer oock (dat meer is) beſchaemtheyt en ellendicheyt moſte lijdē in zijn vergroote en vermeerde huyſinghe. Des meesters eerwaerdicheyt ſal door thuys wel wat verchiert worden, maer al d'eerwaerdicheydt en ſal men niet door thuys ſoecken te verkrijgen: noch de heere en ſal niet door zijn huyſinghe, maer het huys door den heere eerlick ghemaect werden. Ende ſomen in alle andere ſaken niet alleen hē ſelfs maer oock anderen beſorcht: ſo moet men ooc in een heerlick mans huyſinghe (daermen vele gaſten verwacht, en groote menichte van alderley ſtaet van menſchen) groote ruymte beſorghen. Anders indient heerlike ruyme huys ledich ende eenſaem blijft, ſoo iſt ſinen heere dicwil tot een ſchande: ende is de meeste ſchande noch, alſt voor een vreemt meester te huyre gaet. Wát het is hateliken als vanden voorby ganghers gheſeyt wert, o edele huyſinghe, wat ongelijcker meester bewoont v: twelcmen tot deſen tijden wel van vele huysen ſegghen mach. Elck ſie oock voor hem (byſonder die ſelf bouwet) dat hy hem ſeluen in grote coſt ende heerlicheyt niet te verre ende
bouen

bouen de mate en laet kennen : in welcke sotheyt veel anderen ons tot een spieghel zijn. Want elck ghemeenlick (bysonder in costelick bouwen) de groote meesters wil nauolghen. Wie isser doch die de duechde vanden edelen man L. Lucullo na volcht? maer hoe vele zijnder die zijn heerlijcheyt int bouwen na geuolcht hebben. In welke saken men voorwaer mate moet houden, en hem tot het middel schickē: welke middelmaticheydt in alle tghebruyck ende in alle den handel ons leuens onderhouden moet zijn. Hier van ghenoech.

In als moet het middel gehoude sijn.

Van drie dinghen diemen in al tleuen onderhouden moet.

Het lv. Capit.

MAer in alle datmen bestaē wil, moeten drie dinghen onderhouden zijn. Het eerste is, dat ons begheerte de redene ghehoorsame ende diene ende ist alder bequaemste datmen vint, om in allen dingen het betamen te doen. Daer nae moetmen wel ouerlegghen de wichticheyt en grootheyt van tgene wy volbrengen willen: op dat wy daer gheen meerder noch minder forghe ende moeyte toe en ghebruycken, dan de waerdicheyt vander saken eyscht. Het derde is, dat wy wel gade slaen omme tgene dat de miltheyt aengaet, wel te matighen

Begheerte sal redene onderdanich zijn.

M. T. Ciceronisj.boeck

ghen nae de ghedaente ende waerdicheyt der faken maer dat is de rechte ende alderbeste mate, als wy de bequaemheydt (daer voor af gheseyt is) onderhouden ende die niet ouertreden. Onder welcke drie, dat alder edelste is, als de begheerte redene gehoorfaemt.

Vande bequaemheydt, nae tijt ende plaetse.

Het lvj. Capit.

NV staet noch van de ordeninghe der dingen en van destijts ghelegentheyte seggen. In welcke wetenscap die wetenscappe begrepen is, welc vanden Griecken Eutaxie ghenaet wert, en is tselfde niet, dat wy maticheynt noemen, in welck woort mate is: maer het is een onderhoudinghe van goede ordeninghe. En op dat wy tselue maticheynt mogen noemen, werts vanden Stoicienen beschreuen aldus. Dat maticheynt is een wetenscappe die alle dinghen diemen doet oft seyt op zijn plaetse can beschicken: twelck oock mede schijnt de nature en aert van ordeninghe te zijn. Want si ooc de ordeninghe aldus beschrijuen. Ordeninghe is een schickinge der dinghen bequaem zijnde nae de plaetse. Het werck behoort (segghense) tot de plaetse, ende

Maticheynt.

Ordeninghe

ende de bequaemheydt tot de tijt. De bequame tijt werdt in Griecx eukæria ghe-naemt, dat in onse sprake soo vele beduyt als gheleghenthey. Alsoo dan is de maticheydt oft bescheydenhey die ick hier vertale (so ick geseyt hebbe) een wetenschappe om yet te doen op gheleghen ende bequame tijt. Maer dit mach oock mede de beschrijuinghe zijn vander wijsheyt, daer voor af gheseyt is. Maer hier soecke ick de matichey, bescheydenhey, ende dierghe-lijcke duechden. Daeromme dat de wijsheydt aengaet, is voor op zijn plaetse verclaert. Maer nu staet my te segghen datter dienen sal tot de eerbaer schaemte van de duechden daer af ick hier nu een wijle gesproken hebbe: ende oock mede vant goet behaghen der gheenre byden welcken wy leuen ende wy mede handelen.

Wat op zijn tijt ende plaetse betaemt, oft niet en betaemt.

Het lvij. Capit.

MEn moet sulcken ordeninghe in alle wercken houden, als men houdt in een stadighe welghechierde oratie oft redene: want al ons doen in hem selfs oock alsoo eendrachtich ende bequaem behoort te wesen. Het staet seker qualijcken ende is leelijck datmen in ernstlijcke saken soo lustighe

M. T. Ciceronis j. boeck

lustighe redene ghebruyckt, als oftmen in een waerschap sate. Daeromme strafte Pericles te recht wel den Poete Sophoclem: die by hem ghecomen zijnde om vander ghemeen weluact yet te raetslagen eenen schoonen ionghelinck by geualle voorby sach lijdende ende tot Periclem seyde, o wat schooner knechtgen is dat: daer op hem Pericles antwoordende sprac, de rechters en behoren niet alleen van handen, maer oock mede van ooghen onthoudelijck en cuysch te zijn. Maer hadde Sophocles dat selfde gheseyt inde worstel oft camp plaetse, hy en ware met recht niet te straffen geweest. Soo veel isser ghelegghen aen tijt en plaetse: dat yemandt, die wat merckelijcx te doene heeft ende ouer wech oft anders wandelende zijn saken ouerleydt en naerstelijcken met het aenlegghen zijnder saken becommert is, geensins te berispen en is: maer sidd die selfde met sulcke swaermoedighe ende ernstlijcke ghedachten in een waerscap: hy sal onbeleeft geacht worden als die hem naden tijt niet schicken en can. Hier en behoefmen niet vele te segghen van tghene dat heel onbeleefdliken gheschiet ende lichtelijc van elck gemerct werdt: als oft yemant op de merct begonste te singhen oft eenighe ander verkeertheit bedreef: maer men moet de gebreken naerste-

*Elck sal bes
schicken na
den tijt.*

naerstelijck vlieden die cleyn schijnen, en niet licht van velen ghemerct en werden: ghelijc het discoort inder musijcken opte luyt oft harpe (al ist seer cleyn) haest van de Musiciens verstaen wert. So moetmen ooc hier leuen, datter in dit leuen niet discoorts en sy: ia dies oock soo vele te meer, alst accoort van goede daden beter ende meerder is dan het accoort vā goede stemmen. Ende ghelijck als de ooren vanden musiciens lichtelijcken een cleyne faulte in tsaerspel mercken: soo sullen wy oock (indien wy anders scherpe ende naerstige rechters ende berispers van onse gebreken willen zijn) dickwils wt cleyne ghebreken groote faulten vermercken. Lichtelijcken sullen wy connen oordeelē wt het opslach der oogen, wt het verspreyden oft tsaemen schrimpelen der oochbrauwen, wt de true-richeyt, wt de vrolicheyt, wt het lachen, wt de sprake, wt het swijgen, wt het kijuen oft twisten, ende wt meer diergelijcke dingen wat onder alle sulcx bequamelijcken gheschiet, ende wat teghen tbehoren en tegen de nature is. In dese dinghen ist met allen nut te merckē wat een ander mistaet: om dat selfste connen mijden en hem sachtelick aen een ander te spieghelen. Want wy al tsaemen lichter wat onrecht is in een ander mercken dan in ons seluē. Daeromme

*Elck merck
eer tgebrek
in een an-
der, dan in
hem selfs.*

H werden

werden de ghebreken der meesteren lich-
telikē gebetert : als die haer faulten vandē
iōnghers int leeren (om beter te werden)
sien na volgen , rechts oft wat goets ware.
Ten is oock niet quaet datmen in twijfel-
achtighe saken geleerde oft oock besoch-
te mannen raets vraghe, wat hunlieden in
sulcx dunct te behooren. Maer het meeste
deel volcht meest sulcx als hem zijn natu-
re toe leyt oft port. In sulck beraden en be-
hoortmen niet alleen gade te slaen wat elc
seyt:maer oock mede wat elck meent, en-
de waeromme hy sulcx meent. Alsoo doen
de schilders,beeldsnijders , en Poeten , die
elcx haer werck vander ghemeenten be-
gheeren gheoordeelt te hebben : op dat si
tghene dat van velen berispt wert beteren
moghen, ondersoeckende also by haer sel-
uen en by anderen waer yet mach ghemist
zijn:also moeten wi ooc veel dingen doen
oft laten,veranderen ende beteren na an-
der luyden oordeel. Maer vanden dingen
die de lantzede en den lants rechten beroe-
ren,en behoeue ick niet te schrijuen:want
dese strecken hun selfs wetten. Elc wachte
hem ooc voor sulcke dolinge , dat hy hem
selfs mede wane gheoorloft te zijne,tghe-
ne dat Socrates oft Aristippus tegen lants
zede oft burgherlijcke ghewoonte mogen
gepleecht hebbē : want dese alsulcke vry-
boye

heyte door veel grote en Godlijke duechden verworuen hadden. Maer de maniere vanden hontsche Philosophe is gantselick te verwerpen: want die is een viant van alle eerbare scamelheyt, sonder welcke geen dinck recht noch eerlic en mach zijn. Wy behoren oock sonderlinghe te eeren en te dienen de gene, wiens wandel in eerlijcke en grote daden vroom en duechdelic is geblekē: die tgemeen goet nut geweest zijn, dat beminnen en voorstaē, die tot staet en eere gecomen zijn. Men sal ooc eerbiedich zijn tegen den ouderen: voor d'ouerheyt en regenten salmen opstaen ende haer de plaetse ruymen. Ooc moetmen ondersceyt hebben tusschen een burger ende vreemde: oock mede tusschen d'een vreemde en dander: of hy wt hem selfs compt oft van yemant machtichs gesonden is. Endtlijck (op dat ic niet vā elcx bysonder en segge) soo moetmen onderhouden, plegen ende gebruycken een gemeene vriedelicheit en gesellicheyt met alderley aert vā menscen.

*Van de snode consten en winningē,
en daer tegens ooc van de eerlike.*

Het lvij. Capit.

VOorts staet mi noch te seggen vanden ambachten en neeringē. Inden eersten

H 2 zijn

M. T. Ciceronis j. boeck

zijn alle ghewinnen misprijsslick, daer doot men vanden luyden gehaet wert, als t profijt der tollenaren ende woeckenarē. Ooc soo ist ghewin van alle huerlinghen, wiens arbeyt (ende niet conste) men coopt oft loont, onwaert en veracht. Want het loon selfs is henluyden d'oorfake ende vergheldinghe van huer dienstbaerheydt. Sulcke comanschap is ooc snoode te achten, daermen coopt om terstont weder te vercopē: want si geen profijt en doen sonder te lieghen, so en vintmen seker niet leelijckers dan logenachticheit. Alle arbeyders doen een ongheachte handelinghe, noch den arbeyt en heeft niet in haer dat vry oft edel is. Maer noch zijnt d'alder verachtelijcxste ambachtē, die tot de wellustē dienē, als die stuer vercopen, vleeschhouwers, cocx, pasteybackers, musceliaet vercopers, dansers, ende alderley maniere van teerlinck spel. Maer consten daer meer wijfheyts inne is, die oock nutter ende profijteliker zijn dan die andere, als die conste van medecijnen, van bouwen en de leeringhe van eerlijcke saken, dees zijn den genen diese hanteren eerlick. De coopmanschap oock die cleyn is, is verachtelic: doch indien si groot ende oueruloedich is, veel dingen van allen wegghen by brenghende, en isse niet soo seere te misprijssen: alsment dan vele luydē sonder

der loghenen mede deylt. Ist dan dat die coopman eens verfaet oft vernoecht zijnde hem seluen met alle tzijne (soo hy dick wt het diep vander zee ghescheept heeft in de hauene) wt de hauen te landewaerts en tot de bouwerije voecht, so schijnt hy met recht lofwaerdich. Want men vint onder allen handelinghen (daermen gewinne wt soeckt) niet beters, niet oueruloedighers, niet soeters, noch niet dat eenē vryen edelen man beter betaemt, dan de landtbou. Maer ouermidts ick hier af genoeg indē outsten Cathone gheschreuen hebbe, soo muechdy daer soeckē, dat hier wel dienen soude.

*Welck onder twee eerlijcke saken
het eerlijcste is.*

Het lix. Capit.

HOc dat de betamelijcke wercken ofte d'officien spruyten wt de deelen, die totter eerbaerheyte behorē, dunct my voor genoeg verclaert te wesen. Maer vanden dinghen, die d'eerbaerheyte aengaen, mach wel twijfele oft verghelijckinghe int eene tegen tander vallen als wat in twee eerlike saken het eerlicste is, welcke plaetse Panetius ouergheslaghen heeft. Want also alle eerbaerheydt wt een vanden vier deelen spruyt, vā welcke het eene deel totter ken-

niffen behoort, het ander totter ghemeen-
 fchappe metten menschen, het derde tot de
 grootmoedicheyt en vierde totter matig-
 heyt: so moeten dese dicmael nootelijck,
 int ouerleggen watmen behoort te doen,
 teghen malcanderen ouerwegen werden.
 Alsoo dan acht ic het officie, datter spruyt
 wt de gemeenheyt, bequamer te zijn voor
 de menschelijcke nature, dan tghene dat
 wter kennissen ontspringhet: twelck met
 dese reden mach beuesticht werdē. Waert
 dat een wijs man sodanigen leuen gebuer-
 den dat hy rijck ende oueruloedich ware
 van alle goeden: ende al schoon noch in
 een volcomen ruste by hem seluen hooge
 ende Godlijcke dinghen nadenct, schou-
 wet ende ondersoect: blijft hy nochtans
 soo eensaem dat hy gheen mensche sien en
 mach: dese mach wel, als een die onnut is,
 vander werelt scheidē en steruen. Wijs-
 heyt is de princeesse vā alle duechden: maer
 by vroetheyt oft voorsichticheydt, dat de
 latijnen Prudentia noemen, verstaetmen
 wat anders: die daer is een kennisse vandē
 dinghen diemen begeeren oft vliedē mach.
 Maer de wijsheyt (die de latijnen Sapien-
 tia noemen, ende ick der duechden prin-
 cesse gheheeten hebbe) is een kennisse van
 Godlijcke ende menschelijcke dinghen, in
 haer behelsende die ghemeenschappe die
 tusschen

*Die hem
 selfs alleen
 leeft, is ter
 werelt on-
 nut.*

tuffchen gode en den menschen is, en die si onderlinghen hebben. Indien dese duechde dan onder allen de meeste is (so si oock ghewisselijc is) so moet notelick sulcke behoerlickheyt ooc d'aldergrootste zijn die wt sulcke ghemeenschappe voort compt. Ende voorwaer soo vintmen de kennisse en aenscouwinge der nature onvolcomen als of die eerst begonnen ware, daer geen werckinge der dingen, noch goede daden na en volgen: welcke werckinge hem aldermeest verthoont int vorderen en voorstaen van menschen oorbaer: daerome dese ooc de gesellicheyt oft ghemeenscap metten menscheliken gheslachte aengaet, en is om dies willen ooc bouen sulcke kennisse te houdē: twelc yegelic oprecht en duechdelic mensch also oordeelt en metter daet bewijst. Wie isser doch so seer begeerlijck int ondersoecken en doorgronden vande nature der dingē, indien hy int beschouwen zijnde (ooc van d'alder waerdichste sake) verhoorde dat zijn vaderlant, ouders ofte vrienden in noot oft pericule waren, ende sulcx in zijnder macht stont af te keeren, die niet terstont om zijn vaderlandt te verlossen alle de dinghen verlaten ende verwerpen soude, al mocht hy oock des werelts grootheyt meten, ende de sterren des hemels te vollen tellen: waer wt dan wel

blijct, dat de officien en hanteringhe van rechtuaerdicheydt (die tot des menschen oorbaer strecken ende bouen al behoren ghepleecht te werden) d'officien en oefeningen van kennisse verre te bouen gaen, Oock mede soo en hebben die ghene, die oyt alle haer leuen ende arbeyt tot der dinghen kennisse besteden, niet ghelaten den oorbaer ende profijte der menschen te vorderen. Want si hebbender vele geleert en onderwesen omme daer te beter en nutter burgher voor tghemeen weluaert afte maken. Also leerde Lysias Pythagoreus, Epaminundam, Plato Dionem van Siracusa, en veel andere anderen. Ia die selfde weldaet die de stadt Romen door my gheschiet is (indien icse anders yet goets gedaen hebbe) compt van mijn meesters: door wiens onderwijs ick te geschicter totter regeringhe ghecomen ben. Want de leeraers oft meesters niet alleen de leerghierighe ionghers en onderwijfen in huer leuen ende reghenwoordicheyt: maer leeren ooc met hun boecken langhe nae huer ouerlijden. Noch si en hebben niet achtergelaten oft versuymt van alle tgene dat tot de wetten, tot de zeden oft gewoonten, oft tot de onderwijsinghe van tgemoen weluaert diende: daer door si met huer ledicheyt ons nu inde becommernissen nut ende oorbaerlic schijnen

schijnen te wesen. Alsoo comt nu het verstant ende wijsheyt der geenre, die hun so gantsch totter leeringhen ende wijsheydt begauen, noch alle man te nut ende te bate. Daeromme ist beter sinen sinne claer en oueruloedelick te connen wtspreken (alst wijsfelic geschiet) dant is opt alder scherpsste en vernuftichste yet te connen bedencken sonder welsprekentheydt: ouermidts dat de gedachten oft het nadenckē alleen by hem seluen blijft: en de welsprekenheit ooc behelst de genen daer wi in ghemeenschappe mede vereenicht zijn. En ghelijck als de swermen der byen niet en vergaderen om honich te telen, maer den honich maken om dat si vā naturen gesellich zijn, alsoo oock mede en noch veel meerder de menscen vergadert zijnde door cracht der naturen, zijn cloeck ende naerstich om yet te doen en te bedenckē. Aldus dan, indien dese duechde van gherechticheyt, die daer begrepen staet inde bescherminge der menschen ende ghesellicheyt van t menschelic gheslacht, haer niet en verselt met de kennisse der dingen: so blijft die kennisse eensaem, woest en onuruchtbaer. Soo is oock de grootmoedicheyt, indien si vande ghesellicheyt ende menschelijcke ghemeenschap verscheyden is, niet dan een wiltheit ende wreecheydt. Daer wt sietmen dat de

M. T. Ciceronis j. boeck

blijct, dat de officien en hanteringhe van rechtuaerdicheydt (dient tot des menschen oorbaer strecken ende bouen al behoren ghepleecht te werden) d'officien en oeffeningen van kennisse verre te bouen gaen, Oock mede soo en hebben die ghene, die oyt alle haer leuen ende arbeyt tot der dinghen kennisse besteden, niet ghelaten den oorbaer ende profijte der menschen te vorderen. Want si hebbender vele geleert en onderwesen omme daer te beter en nutter burgher voor tghemeen weluaert af te maken. Also leerde Lysias Pythagoreus, Epaminundam, Plato Dionem van Siracusa, en veel andere anderen. In die selfde weldaet die de stadt Romen door my gheschiet is (indien icse anders yet goets gedaen hebbe) compt van mijn meesters: door wiens onderwijs ick te geschicter totter regeringhe ghecomen ben. Want de leeraers oft meesters niet alleen de leerghierighe ionghers en onderwijfen in huer leuen ende reghenwoordicheyt: maer leeren ooc met hun boecken langhe nae huer ouerlijden. Noch si en hebben niet achtergelaten oft versuymt van alle tgene dat tot de wetten, tot de zeden oft gewoonten, oft tot de onderwijfinghe van tgemoen weluaert diende: daer door si met huer ledicheyt ons nu inde becommernissen nut ende oorbaerlic schijnen

schijnen te wesen. Alsoo comt nu het verstant ende wijsheyt der geenre, die hun so gantsch totter leeringhen ende wijsheydt begauen, noch alle man te nut ende te bate. Daeromme ist beter sinen sinne claer en oueruloedelick te connen wtspreken (alst wijsfelic geschiet) dant is opt alder scherpsste en vernuftichste yet te connen bedencken sonder welsprekentheydt: ouermidts dat de gedachten oft het nadenckē alleen by hem seluen blijft: en de welsprekenheit ooc behelst de genen daer wi in ghemeenschappe mede vereenicht zijn. En ghelijck als de swermen der byen niet en vergaderen om honich te telen, maer den honich maken om dat si vā naturen gesellich zijn, alsoo oock mede en noch veel meerder de menschen vergadert zijnde door cracht der naturen, zijn cloeck ende naerlich om yet te doen en te bedenckē. Aldus dan, indien dese duechde van gherechticheyt, die daer begrepen sta et inde bescherminge der menschen ende ghesellicheyt van menschelic gheslacht, haer niet en verselt met de kennisse der dingen: so blijft die kennisse een saem, woest en onuruchtbaer. So is oock de grootmoedicheyt, indien si vande ghesellicheydt ende menschelijcke ghemeenschap verscheyden is, niet dan een wiltheit ende wreecheydt. Daer wt sietmen dat de

H 5

ghesel-

ghesellicheyt en ghemeenschap der menschen het ondersoek vander kennissen te bouen gaet. Noch en is niet warachtich (so eenighe segghen) dat dese ghemeenschap onder den menschen is, ouermits de noodtrufft om dat nyemant sonder den anderen leuen, noch zijn behoefte vercrijgē mach: ende waert so dat wy sonder eenige moeyte met wenschen cost en cleederen mochten verweruē, dat dan die edelste verstanten alle ander saken verlatende hun totter kennisse ende ondersoek van wetenheyt begheuen souden: neen dit en is also niet. Want sulcke souden d'eenfaemheyt vlieden en ghesellen tot haer oeffeninge ende hanteringhe soecken: oft elck sou ander willen leeren, oft van ander leeren, en oft hooren, oft segghen willen. Hieromme is alle officie twelc d'eendracht en gemeenschappe der menschen onderhouden ende beschermen mach, te stellen bouen het officie dat inde kennisse ende wetenheyt alleen begrepen staet.

• *Of rechtuaerdicheyt beter is, dan of maticheyt best is.*

Het lx. Capit.

MEn salter auonturen ooc vragen, oft men dese ghemeenschappe (die alder bequaemste is voor de menscelike nature) oock

oock houden sal bouen maticheyt en bescheydenheyt. Neen dat en dunct my niet goet: want men vint veel saken van welke sommighe soo schandelijcken, sommighe soo lasterlijcken zijn, datse een wijs man oock gheensins doen en soude, al mochte hy tvaderlandt daer door behouwen. Possidonius heefter vele van dese by een vergadert: maer zijn meest soo leelick ende snoode, dattet oock dorperheyt ware die te noemen. Dese dan en sal hem niemant ter liefden van tghemeen weluaren onderwinden: noch en sal oock sulcx van tghemeen weluaert niet begheert werden. Maer daeromme ist een bequame sake met dese gherechticheydt: dat de tijt soo niet en mach verkeeren, datter tghemeen profijt yet aen gheleghen is: welck van alle dese de wijse man doet. Waer wt nu volcht dat onder tverkiezen van de behoerlijcke wercken ofte officien, sulckdanighe officien d'alder edelste zijn door welke de ghesellicheydt ende ghemeenschap der menschen onderhouden werdt: ende behoort het welberaden werc te volghen nade kennisse ende vroetheyt: ende werdt alsoo tvoordachtige doen beter beuonden dan tvroedelijck bedencken. Tot nu toe dan sy hier af ghseyt: want dese sake soo verclaert is, dattet niet swaer

en

en sal vallen int onderfoecken van tbeho-
ren, welck voor ander te stellen is. Maer in
dese ghemeenheyt zijn trappen van de be-
hoorlicheit: wt welcke men licht verstaen
mach wat een yegelijck nutste oft beste is.
Also strect d'eerste tot Gods eere, de twee-
de tot het vaderlâts oorbaer, de derde tot
den ouders, ende soo voorts nederwaert
allencxkens wat wy yeghelic sculdich zijn.
Soo machmen nu verstaen wt dese voor-
seyde dinghen int corte gedisputeert, dat-
men niet alleen en plach te twifelen of een
sake eerlijck sy om doen dan schandelick:
maer welck oock van twee voor ooghen
ghehouden eerlike saken het eerlijckste sy:
hetwelcke (so ick voorgheseyt hebbe)

van Panætio ouergheslaghen is.

Maer nu wil ick tot d'an-
der saken gaen.

Eynde vant eerste boeck.

Het tweede boeck der Officien van M. T. Cicero.

Voorreden.

Nt voorgaende boec (lie-
ue soon Marce) achte ick
ghenoech verclaert te sine,
hoe de behoerlijcke werck-
kē ofte officien wt de eer-
baerheyt ende wt alderley

duechden haren oorspronck nemen. Nu
staet my noch te segghen van sulcdanighe
officien en behoerlike wercken, die voorts
den wandel des leuens aengaen, betreffen-
de dinghen die de menschen gebruycken,
als te weten rijcdomme, haue ende incom-
sten. In welcke saken ick geseyt hebbe dat
twijfel valt wat oorbaerlick en wat onoor-
baerlick sy: oock wat tusschen twee nutte
saken de nutste van beyden is: en wat on-
der vele het alder profitelickste is. Maer sal
(eer ick hier af spreke) eerst wat van mijn
voornemen ende goetduncken in desen
segghen. Alhoe wel dan dese mijne boec-
ken vele menschen verwecken sullen, niet
alleen om die te lesen maer oock om selfs
wat te schrijuen, soo duchte ick nochtans
dat de name van Philosophia by sommige
goede mannen gehaet is: die hem dan ver-
wonderen

M. T. Ciceronis ij. boeck

wonderen sullen dat ic dus vele tijts ende
arbeyts aen der Philosophien te cost leg-
ghe. Maer alsoo langhe alst ghemeen goet
gheregeert was vanden genen die ordent-
lijck daer toe ghecoren waren, soo heb-
be ic mede met alle mijn sorchvuldicheyt
ende ghedachten, het ghemeen weluaert
ghedient. Als daer nae alle dinghen in een
mans hant stonden, soo dat alle raet ende
ghehoorte vergheefs, oock gants wt was,
ende ick d'alder heerlijckste mannen mijne
mede gefellen verloren hadde: so en heb-
be ick my niet willen geuen tot swaermoe-
dicheyt, daer door ick (ten ware ick we-
derstaen hadde) verdwijnt soude hebben:
noch oock tot gheen welluste oft verma-
kelijcheyt die eenen gheleerden man niet
en betaemt. Maer och oft het gemeen wel-
uaert noch in die state waer, daert inne be-
gonnen was: ende niet onder regiment
gheuallen en ware, van luyden die meer
lusts hadden tonderste bouen te keeren,
dan tot reformeren: soo soude ick meer
arbeyden (so ick plach te doen) int woort
houden dan int schrijuen: ende ooc naer-
stigher zijn om mijn orationes (so ick veel
ghedaen hebbe) dan om dese dinghen te
beschrijuen. Daer nae, alst ghemeen wel-
uaert (daer al mijn hert, sin ende vlijt toe
plach te strecken) eynde nam ende nu
niet

niet meer en was, soo hebben oock mijn Orationes ende gerechts schriftueren eynde ghenomen. Maer want mijn gheest van t'beghinne af in gherechts saken geoeffent zijnde niet ledich bliuen en mochte: soo dochte my dat ick mijn onlust ende verdriet opt alder eerlijckste soude moghen versachten oft verdriuen, indien ick my begaue totter Philosophien: daer ick my doch in mijn eerste leeringhe ende ionckheyt langen tijt toe hadde begeuen. Doch en mochte ickse namaels (als ick my gheheel ende al totter regeringen begaf) niet meer tijts hanteren, dan my ouerschoot vant regeren ende behulp mijnder vrienden: welck weynich tijts ick dan noch meest int lesen ouerbrachte: soo ick gheen tijt om schrijuen en hadde. Alsoo ben ick in mijn alder meeste teghenspoet noch soo gheluckich gheweest: dat ick sulckdanighe dinghen beschreuen hebbe, die den onsen niet seer condt en waren: ende nochtans met allen waerdich om gheheten te werden. Want wat machmen doch (inder waerheydt) wenschelijckers ende aenghenamers vinden dan de wijshheit? wat isser edelder? wat isser beter voor den mensche? wat betaemt den mensche meer? men noemtse daeromme oock Philosophen die wijsheydt begheeren, noch

Philoso.

*Der Philo-
sophienlof.*

Wat wijs-
beyt is.

Philosophia en beduyt niet anders (wil-
ment recht vertalen) dá liefde tot wijsheit.
Want wijsheyt (soo de ouden die beschrij-
uen) is een kennisse van Godlike en men-
schelijcke dinghen : oock van d'oorfaken
daer dese dinghen inne bestaen : ende en
sie niet wat sulck een met recht sal mo-
ghen prijzen, die de liefde van dese wijs-
heydt laftert. Want soecktmen vermake-
licheyt van sinnen, oft rust van soruuldic-
heyt: wat isser doch op aerden datmen sou
de mogen ghelijcken by dese liefde die al-
tijt yet wat vint en verwerft dat bequaem
is om wel en salichlick te leuen? oft soeck-
men stantuaesticheit ende duechdelicheyt,
men salt seker door de const der Philoso-
phien vercryghen: oft daer en is gheen an-
der conste daer doort verworuen mach
werden. Wiltmen dan seggen datter geen
consten en zyn in d'aldergrootste en tref-
felicste saken, daermen gheen sake so cleyn
en vint die sonder conste is : men sal seker
moeten kennen dat sulc seggen een licht-
uaerdich clapper ende doolder in d'alder
grootste saken wel voecht ende betaemt,
maer gheen verstandighen. Isser dan oock
eenighe leeringhe oft onderwijfinghe tot-
ter duecht : waer salmen die soecken, als-
men van dese maniere van leeringhe wyft
ende scheyt? maer dese dingen plachtmen
vlijte-

vlijtelijcker te verhalen int aenporren en
 vermanen totter philosophien : twelck in
 een ander boeck van my ghedaen is . Ick
 hebbe nu alleenlick te kennen willen ghe-
 uen, waeromme ick vant regiment des ge-
 meen goets verlaten zijnde, my lieuer tot
 dese leeringhe dan tot ander begeuen heb-
 be. Hier werdt my van gheleerde mannen
 teghen gheworpen, oft ooc recht is dat ick
 (die selfs met de Academyenen segge dat-
 men geen dinck te recht verstaen en can)
 van ander saken plach by ordene te spre-
 ken, ende oock nu ter tijt my onderwinde
 wetten oft regulen te beschrijuen van de
 behoerlijcke wercken. Alsulcke luyden
 wilde ick wel dat mijnen sinne oft meynin-
 ghe in desen condit ware: want ick en ben
 voorwaer vā dat volcxken niet, wiens sin-
 ne ende meyninghe in onsekere dolinghe
 oft verwerringe gints en herwaerts swerft,
 ende nemmermeer yet sekens hebben dat
 si nauolghen: want wat hert, iae wat leuen
 sou dat doch zijn, daer niet alleen de ma-
 niere van ondersoec oft disputeren, maer
 oock de maniere hoemen leuen sal verlo-
 ren waer? maer anders gheuoelende, dan
 die ghene die daer segghen dat eenighe sa-
 ken seker, eenighe saken onseker geweten
 worden, segghe ick daer teghen dat som-
 mighe dinghen bewijfelick ende sommige
 dinghen

dinghen onbewijffelic zijn. Wat soude mi dan beletten na te volghen de dingen die my bewijffelijck duncken te wesen : daer teghen tghene dat onbewijffelick is te verwerpen : ende also (schuwende de vermetelheyt van yet te besluyten) te vliedē het onbedacht oordeel dat gheheel vander wijsheydt verscheyden is : ter contrarien werden alle dinghen van ons volc ghediscuteert en ouerwegen : ouermits het gheue, dat bewijffelijc is, hem niet verschijnen noch opēbaren en mach, dan als de twistige faken int ouerleggen tegen malcanderen gesien en ghehouden werden. Doch is sulcx in mijn Academische questien, naersteliken genoeg (so ick meene) verclaert. Maer dese dinghen die tghene niet seer onghelijck en zijn dat ghy nu (mijn lieue Cicero) handelt, en hebbe ick v niet willen verberghen: niet teghenstaende ghy nu in d'edelste ende outste philosophie (bescreuen door den philosophe Cratippum ende dier ghelijcken die sulcke edele leeringen voortghebracht hebben) verkeert en leerende zijt. Nu totter faken.

Van de orbaerlicheyt.

Het eerste Capit.

Onder de vijf middelen die ic voortgestelt hebbe omme te achteruolghen de behoer-

behoorlike wercken ofte officien, so zijnder twee die tot bequaemheydt ende eerbaerheyt behooren: twee tot den oorbaer des leuēs, als rijcdōme, haue eñ incomsten: eñ een daer door men oordeelt int verkiefen als dese dingen (daer af ic gheseyt hebbe) tegen malcanderen strijden, so dat het eene beter schijnt dá het ander. Het eerste deel dat de eerbaerheyt beroert, twelc ick wilde bouen al tander vá v verstaen te wesen, hebbe ic voleynt. Maer tghene daer af ick nu spreke werdt orbaerlick ghenaemt. Welck woort door een verdoruen gewoonte van zijn natuerlike beduydinghe gheweken is: ende is allencxkens daer toe gecomen, datmen de eerbaerheyt vanden orbaerlijckheyt verscheyende, wel eenich dinc eerbaer noemde, twelck niet orbaerlic en was: ooc wel eenich dinc voor nut eñ orbaerlick hielt, dat nochtans niet eerlijck en was: twelck soo schadelijcken doringhe is, datmen gheen argher voor tleuen der menscen bedencken en mach. Dese drie verwerde saken zijn voorwaer van de treffelijcste eñ vermaerste filosofhen dapperlick eñ eerlic met goede redene onderscheyden. Want si seggē, alle tgeen dat rechtuaerdich is, dat moet oock orbaerlijc zijn: ende alle dat eerlijck is, noemen sy oock rechtuaerdich; daer wt dan volcht.

M. T. Ciceronis ij. boeck

foo wat eerlick is, dat het selfde oock oorb-
baerlick moet zijn. Maer de ghene die de-
se dinghen niet recht en veritaen, dicwils
veel houdende van listighe ende lose vof-
sen, oordeelē scalcheyt, wijsheyt te wesen:
welcke doringhe en onuerstant men haer
behoort te benemen: ende huer verstant
daertoe te brenghen, dat si weten dat elck
zijn faken met eenen eerlijcken raet ende
rechtuaerdighe daden, maer geensins met
bedroch ende schalcheyt behoort te belee-
den en te volbrenghen.

*Van de deylinghe der dingen, welck
totten noodtrufft ende oorbaer
van smenschen leuen
dienstelick zijn.*

Het ij. Capit.

SOmmighe vanden dinghen die tot on-
derhout van smenschen leuen behoren,
zijn sonder eenich leuen, als gout ende sil-
uer, als oock alle tghene dat wter aerden
voort comt ende andere dierghelijcke din-
ghen: sommige zijn leuendich die hun be-
wegen, ende hebben een begeerte oft ge-
neghentheyt der dingen: van welcke eeni-
ghe onredelick zijn, eenighe redelick. On-
redelick zijn paerden, ossen, byen en dier-
ghelijcke

gelijcke dieren: welcker behulp den menschen nut ende oorbaerlick is. Maer onder de redelijcke creaturen steltmen tweederyaert: van welck het een goden, ende tander menschen zijn. Godsvruchticheyt ende heylicheyt versoent den godē: maer behaluen ende aldernaest aen de goden, mach d'een mensche d'ander alder nutste wesen. Soodanighen deylinghe oft ordeninghe isser oock mede vanden dinghen die schadelick zijn. Maer wantmen niet en ghelooft dat de goden yemant schadelick oft hinderlick zijn: soo stelle ic dese bezijden, ende vermoede gheen creature den menschen schadeliker te wesen dan de menschen malcanderen zijn. Die dinghen die ick gheseyt hebbe gheen leuen te hebben, zijn meest door smenschen wercken voortgebracht: soo dat wy die niet hebben en souden, waer des menschen hant en conste daer niet toe ghecomen: die wy oock niet sonder smenschen beschickinge en souden ghebruyeken. Want sonder des menschen moeyten ende naersticheit en souden geen ghenefinghe van crancheiden, geen seylage, gheen ackerbou, gheen vergaderinghe noch bewaringhe van vruchten moghen gheweest zijn: soo en soudmen ooc de dinghen, die by ons oueruloedich zijn, niet wtgheuoert hebben: noch het ghene dat

Geen creaturen is dē menschen nutter noch oock scadeliker dan de mensche.

oock ontbreeckt ende wy behoeuen niet
inne ghehaelt werden , waert dat de men-
schen sulcks niet en benaerstichden ende
besorchden. Van ghelijcken en souden
daer gheen steenen (die ons nut zijn om
gebruycken) wter aerden gehouwen wer-
dē: noch yser, noch koper, noch gout, noch
siluer en mochter wt het verborghentste
der aerden ghegrauen werden, sonder des
menschen hant en arbeyt. Maer hoe soud-
men int beghinne huysen ghecregen heb-
ben, door welcke wi van hette ende coude
beschermt werden : oft hoe soudemen die
(oft si daer al gheweest waren) onderhou-
den ofte weder op gherecht moghen heb-
ben , indien die oft door storm , oft door
aertbeuinghe, oft door outheyt veruallen
waren, en hadde tghemeen leuen niet ghe-
leert in sulcke dinghen hulpe te soecken
aen den menschen : voecht hier noch by
de waterleydinghen, die deylinghen ende
ledinghen der riuijeren, die beuoctighin-
ghen der velden , de dijcken teghen de
vloeden de hauenen die met handen ghe-
maect zijn : welcke dinghen men sonder
des menschen arbeydt niet en soude mo-
ghen hebben . Wt alle welcke ende noch
vele andere saken blijktt, dat wi in gheen-
der wijse en souden hebben moghen ghe-
nieten den oorbaer ende profijt datmen
heeft

heeft wten dinghen die gheen leuen en hebben, sonder den arbeydt ende behulp van des menschen handen. Maer wat oorbaer oft ghemack soudens ons doch de dieren doen sonder des menschen behulp? want die eerste vinders oft ondersoeckers vant profijt datmen wt elck beest soudens moghen ghenieten, waren ooc seker menschen. Noch wy en soudens op dese tegenwoordighe tijt oock niet weten te betemmen, te weyden, te hoeden, oock gheen baet daer af connen ghenieten sonder de menschelijcke hulpe: doorwelcke de schadelijcke dieren ghedoot ende die oorbaerlijck moghen zijn gheuanghen werden. Hoe soud' ick de menichte der consten vertellen sonderwelcke het leuen gheen leuen en ware? wie soude de crancen helpen? wat lust, wat maniere van leuen, wat verchieringhe souder byden ghesonden zijn, waert dat dye consten ons hier mede niet besorchden? met allewelcke des menschen leuen soo heerlijk verchiert ende soo verre vander dieren maniere van leuen verscheyden is. De steden en mochten voorwaer sonder vergaderinghe van menschen niet ghe bouwen noch bewoont werden. Waerwt oock de wetten ende seden inne ghestelt zijn, het recht beschreuen is, ende

M. T. Ciceronis ij. boeck

oock goede leeringen, daer door men wel ende salichlijcken mach leuen. Na welcke saken de goedertierenheydt der herten en eerbaer schaemte geuolcht zijn: in sulcker manieren dat der menschen leuen te beter beschermt is, ende wy oock door gheuen, ontfanghen, ende door wisselen oft manghelen gheen noodtruffighe dinghen ghebreck en hebben. Ick blijue langher in dese dinghen dant wel noot is: want wie isser doch die tghene daer Panetius veel woorden inne ghebruyct, niet claerlic en merct, te weten datter gheen capiteyn in d'oorloghe, noch gheen prinche in zijn pallays eenighe groote oft oorbaerlijcke saken sonder menschen behulp en heeft mogen volbrengnen: daer werden Themistocles, Pericles, Cyrus, Agesilaus, ende Alexander van hem verhaelt: seggende dat si sulcke treffelijcke saken sonder menschen bystant niet volbracht en hebben, ende ghebruyct also in een welbekende sake, onnoodtruffighe ghetuyghen. Maer ghelijc wy door eendracht ende vrientschappe der menschen grooten oorbaer ende profijt ghenieten: soo en vintmen ooc gheen so gruwelijcke schaden, die d'een mensche van d'ander niet ghedaen en werdt. Daer is een boeck vant steruen der menschen beschreuen door de vermaerde en welsprekenden Peripate

Peripateticum Dicearchum: Int welcke hi verhaelt hebbende vele verscheyden sake, als ouer wateren, pestilentien, verwoestinghen, ende snelle vergaderinghen van menichten der beesté (door welcke vele menschen vernielt oft bedoruen zijn) ten laetsten daer tegen bewijst datter noch al veel meer menschen, ooc ellendiger vermoort zijn door tgewelt van menschen, als door oorloghe oproer ende diergelijcken, dan door alle andere ellendicheden, hoedanich die oock zijn. Maer want hier geen swaricheyt en valt, soot elc licht merct dat d'een mensche den anderen aldermeest nut is oft hinderlick: soo achte ick de eygen nature en aert der duechden te wesen: dat si veel herten der menschen onderlinge vereenighe ende die tot henlieder oorbaer te samen voege. Daeromme schrijftment alsa men de moeyelike naerstige consten toe: soo watter oock inden dinghen die gheen leuen en hebben, oft int ghebruyck ende handelinghe vanden wilden dieren nuttelijck oft profiteliken tot smenschen leuen gheschiet. Maer der menschen vlijtighe en vaerdighe naersticheyt tot vermeerderinghe zijnre hauen, werdt ooc noch door de wijfheyte ende duechde vanden oprechte mannen aengheport. Want alle duechde strect haer tot drie saken: waer of het eene

Vereenighe der menscelike herten, is der duechden rechte aert

M. T. Ciceronis ij.boeck

is om te kennen wat in elck dinck de lou-
tere ende fuyuere waerheydt is : wat met
elck dinck wel ouer een compt, watter wt
volcht, watter wt gheboren werdt, en wat
d'oorfakē fy van elck dinck : het ander is
om die beroeringhe des herten te besati-
ghen ende de begheerlicheyden ghehoor-
faem te maken onder de redene : het der-
de is omme den ghenen daer wy mede ver-
keeren oft ons mede verfellen, matelijck
ende verftandelick te connen gebruyckē,
wiens naerfticheyt ons tghene dat nature
heyscht genoegsaem ende oueruloedich
doet hebben: door welcke wy oock endt-
lijck (indien ons yet leedts gedaen werdt)
tquaet van ons drijuen, ons seluen wreken
ouer de ghene die ons bestaen hebben te
crencken, ende hemluyden straffen so ve-
le dat de rechtuaerdicheyt ende mensche-
lijcheyt toe laet. Maer door wat middelen
men hier toe comt, datmen des volcx gon-
ste verweruen ende de vercreghene behou-
den mach, sal ick verclaren ende dat on-
lancx nae desen, doch moet ick eerst een
weynich voor segghen. Iffer oock yemant
die niet en weet dat de fortuyne groote
macht heeft ouer beyde zijden, so in voor-
spoedighe als in teghenspoedighe saken?
want als wijse voorwint ghenieten, so ver-
crijghen wy ons wenschen: maer blaest fy
ons

ons teghen, soo zijn wy truerich. Dese selfde fortuyne toont haren aert in sommige dinghen seltfamer dan in sommighe. Seltfaem bruyct zy haer macht in dinghen die sonder leuen zijn, als in storm, onweder, schipbrekinghe, aertbeuinge, ende brant: voorts oock inden beete, aenual ende ghequel der slanghen, sprinckhanen ende ander dieren, doch en gheualt dit soo ghemeen nyet: maer int vernielen van gantse heyrleghers (als onlanck van drie, ende dickmael van vele gheschiet is) in nederlaghen van d'oppersteregenten, als cortelinghe vanden heerlijcken edelen man ghebuerde: hier en bouen noch inden kate van tghemeen volck, ende daer door ooc (te weten door des volcx haet) het vlieden, balingschap ende ellende vanden besten ende welverdienden burgheeren, ende wederomme hier tegens, macht, victorie, eere ende deser ghelijcke voorspoedighe saken: alle welcke soo wel teghenspoedighe als voorspoedighe saken (hoe wel dit gheuallen zijn) en moghen nochtans niet geschieden sonder menscheelijck toe doen, behulp en naersticheyt. Dit dan verstaen zijnde, staet my voorts te seggen hoe wy svolcx ionste tot onsen orbaer mogen verwecken ende aenlocken: welke mijne redene (al viel si al wat lanck) moghelijc

*Camillus
verdreuc.*

M. T. Ciceronis ij. boeck

moghelijck te corter sal schijnen, als si tegen den grooten oorbaer (die si in haer begrijpende is) ghehouden werdt.

VVaer door tvolck ghenegen wert om yemandt te eeren.

Het iij. Capit.

ALle tghene dan dat menschen eenen mensche doen mogen om groot ende eerlick te maken, geschiet oft door ionste ende goetwillicheyt, als si yemant erghens omme beminnen, oft door eere, als si yemants duechtlicheyt loué en hem d'alderehochste staet welwaerdich achten: ofte si doet den genen dien si betrouwen ende vermoeden dat haer goeden met allen wel sal beraden ende voorstaen, oft den genen wienis macht ende rijckdomme si ontsien, oft daer si wat profijts af verwachten (als wanneer de coninghen oft rijcke burgheeren groote ghiften belouen) oft si werden daer toe ghecocht door loon, het welcke den aldersnootsten ende verderflicste middel is, so wel voor den ontfanger als voor den betaelder. Want het gater qualijc, alst door ghelt bestaen werdt: datmen door duecht behoort te vercrijgen. Maer want den noot oock somtijts dwingt dit behulp te ghebruycken, soo wil ick mede seggen hoemen sulcx ghebruycken sal: als ic eerst vanden

vanden dingen, die naerder aen de duechde zijn, wat gheseyt sal hebben. Alsoo onderwerpen de menschen haer selfs eens anders ghebot ende macht om veelderley saken. Want haer port de ionste, oft de menichte der ontfanghen weldaden, ofte des persoons edelheyt ende eerwaerdicheydt, oft den hope dat sulcx haer naemaels nut zijn sal, oft de vreesse, op dat si niet met ghevelt tot ghehoorsaemheyt ghedwonghen souden werden, oft de begheerte van gauen, oft ten laetsten (soo wy dickmael in Romen ghesien hebben) het bedonghen loon.

*Dat den regenten niet sekerders
noch eerlijckers en is dan der onder-
saten ionste: en niet sorchlikers
noch schandelijckers dan
ghebaet te zijn.*

Het iij. Capit.

ONder alle dingen en vintmen, om rijcdomme te vercrighen en die te bewaren, niet bequamers dan bemint te worden: noch niet arghers dan gevreesst te werden. Ennius seyt wel, wienen vreesst, dien haetmen: wienen haet, die wenschtmen om de hals. Maer indiet voormaels niet geweten

M. T. Ciceronis ij.boeck

Cesar tyraniserende wert verflaghen.

en ware dat geen rijcdommen veel luyder haet wederstaen moghen : soo ist ny onlanckx gebleken. Doch en ist niet alleen bekent geworden door den doot van desen tyranne (den welcken de stadt met macht van wapenen verdruckt zijnde, een wijle moit verdragen) wat dootlijcker pestilentie des volcx haet voor henluiden is: maer oock dootstercruen van alle ander tyrannen: onder welcke nauwelijcx yemandt quader doot ontgaen is. Want die vreesse is voorwaer een quade hoetster vande geduericheydt: daer teghen is de goetwillicheydt oft ionste ghetrou, oock om eewich te doen ghedueren. Wie nochtans de gene, die met ghewelt ouerwonnen zijn, met macht bedwinghen ende gebieden moet, dese mach wel streng en hardt zijn ghelijc een heer ouer zijn slaue, als si anders niet en moghen gheregeert werden: maer men mach gheen sotter vinden dan die ghene die hun in een vrije stadt alsoo aenstellen, datse ghevreesst oft ontsien werden. Want alhoe wel de wetten onderwijlen al door yemandts macht verdruct zijn, hoe wel de ghemeen vryheyt verschriect is, soo donneren dese nochtans al somtijts weder op door heymelijcke aenslaghen der burgheren. Verdrietiger valt het den genen huer vryheyt te verliezen, die eens het iuck ghesmaect

Liefde der ondersjaten beuesticht het regimiet, maer des volcks vreesse maect dat onseker en ongheduerich.

smact hebben, dan die huer vryheyt noyt en verloren. Laet ons daerome aldermeest staen nae tghene dat niet alleen tot weluaert van ons lijf, maer oock tot rijckdom ende macht nut is, op dat de vrees mach wijcken ende de liefde behouden werde: soo sullen wy oock seer lichtelijck in huyslijcke ende in ghemeen saken ons begheeren vercrijghen. Seker die van velen ghevreesst willen zijn, moeten hun ooc noodlijc voor haer yresers vreesen. Wat salmen doch segghen vanden oudtsten Dionisio Coninck van Syracusa? wat anxtygher vreesse plach hē te quellen als hy de schaermessen vreesfende met gloeyende colen sinen baert plach te sengen? van ghelijcken van Alexandro Phereo? hoe gerust meyn dy was zijn Teuen, die welcke (soomen van hem schrijft) zijn huysvrouwe Theben met allen seer beminde, ende nochtans als hy vander maeltijt tot haer nae de slaepcamer ghinck, een wtlandighen dienaar met een bloot swaert voor hem dede gaen, sende oock mede zijn hellebardiers voor hene, om de cofferen der vrouwe te doorfoeckē oft daer geen wapenen onder de cleederen verborge en lagē? o ellendige coninc die eē vreedelinc getrouwer waēde dan zijn coninginne. Ten miste hem oock niet, want hy vā haer ten laetstē vermoort wert:

wert: om dat si quaet vermoeden van zija
boeleringe met anderen, op hem droech.
Daer en is oock seker gheen so machtigen
rijcke dat bestédich wesen mach, alst van-
der ondersaten vreesse beuochten werdt.
Dit betuycht Phalaris wiens wreefheyt bo-
uen alle ander tyrannen vermaert is: dese
en werdt niet heymelijcken in laghen ver-
moort als die voornoemde Alexander:
noch niet van weynighe dootgheslaghen
als ons tyranne: maer vande gheheele ghe-
meente oueruallen. Maer wat en verlie-
ten de Macedoniers Demetrium niet, en
hinghen hun alghelijck an Pyrrhum: wer-
den de Lacedemoniers onrechtelijckē ge-
biedende niet verlaten van al dāder Grec-
ken huere ghesellen, die ledichlijcken haer
ellendighe nederlaghe van Leuctris van
verre aen saghen. <sup>ick verhalē in sulckda-
nige sake lieuer wtlantsche dan Romeyn-
sche exempelē.</sup> Doch so langhe het rijck
vant Romeynsche volc met weldaden en
niet met ghewelt ghehouden wert, en men
voor ons vriendē oft om de ouerheyt oor-
loochde, soo sachmen de oorlogen sachter
oft beter eynden. Onse Senat was een toe-
vlucht oft hauen der coningen ende volc-
ken: want onse ouerheyt ende capiteynen
sochten hun alderhoochsten lof int bescer-
men van onse lantschappen ende vā onse
vrienden

vrienden ende medegesellen met getrou-
 heyt en rechtuaerdicheyt: also mocht ons
 regiment met meerder rechts een voorsta-
 en bescherminghe ghenaeint werden van-
 den gheheelen aertbodem dan een rijke.
 Maer dese ghewoonte en dit gebruyc was
 al een weynich ghemindert en verarghert,
 die wy daer na door die victorie van Sylla
 geheel ende al verloren. Want na dat men
 sulcdanighe groote wreetheyt teghen den
 burgheren pleechde: en sloechmen gheen
 acht meer opt ongelijck dat ons vrienden
 ghedaen wert. Also volchde wt die eerlike
 sake die Sylla teghens Marium hadde, een
 oneerlike victorie: want Sylla op de markt
 by openbare wtroepe die goeden vanden
 oprechten en rijke burgheren vercopen-
 de, heeft doruen seggen, dat hy zijn proye
 en roof vercochte. Hem isser een geuolcht
 die in een quade sake en schandelike vic-
 torie niet alleen en veylde der burgheren
 goeden, maer dorste oock gantse rijcken
 en lantschappen met sulck ellendich recht
 hem seluen toe eyghenen. Also hebben wt
 als alle wtlandighe volcken gheplaecht en
 verdoruen waren Massiliam sien draghen
 in een triumphhe tot een bewijs dat ons rijk
 verloren was: als men van die stadt trium-
 pheerde, londer wiens hulpe onse burger-
 meesters noyt ouer tgeberchte getrium-
 pheert

Cesar
 droech een
 stadt van
 yuoirien op
 ter hant in
 zijn trium-
 phe.

pheert en hebben. Ick soude noch veel
 ander boofheyte teghen ons vrienden ghe-
 daen verhalen, maer wat machmen anders
 vertellen dan dat snoode stuck: daerom-
 me werden wi niet recht gheplaccht: want
 hadden wy die groote boofheyden van
 veel deser ghelijcke tyrannen niet onghes-
 traft verdragen, dese vermetele macht
 en waer nemmermeer in een mans hant
 ghecomen: de welcke luttel erfghenamen
 in zijn goeden, maer veel boose menschen
 tot erfghenamen in zijn ortmatige begeer-
 ten ghehadt heeft. Daer en sal nemmer-
 meer saedt noch oorfsake van burgherlijck
 oproet ende oorloghe ghebreken, so lan-
 ghe de verdoruen snoode menschen op
 die wtroepinghe, te weten op den roof en-
 de buyte vander burgeren goeden, hopen
 ende denckē sullen: die welcke Sylla (zijn
 namaech burgermeester zijnde) opstelde,
 ende noch ses ende dertich iaren daer nae
 wederome pleechde. Maer dāder die scrij-
 uer was in dat burghermeesterschap, was
 ooc in dit burghermeesterschap rentmee-
 ster. Daer wt men wel behoort te verstaen,
 dat wy nemmermeer sonder burgherlij-
 ke oorloghen en sullen zijn, so langhe als
 mer suldanighen buyte ende roof wt ver-
 hopen mach te verweruen. Alsoo en zijn-
 der nu niet dan de wanden ende mueren,
 vander

vander Stadt van Rome staende ghebleuen, die oock noch voor d'uyterste ende alderquaetste boofhedē beduchtēde zijn, maer het ghemeen weluaert is al gantselic verloren. En en zijn wi door gheen ander sake (op dat it eens weder tot mijn voor-nemen kere) in dit verderuen geraect, dan dat wy lieuer ontsien dan bemint waren. Indien dan dese ellendicheden het geheele Romeynsche volc hebben mogē ouer-nallen wat sal elc mensche vermoeden dat hem alleen mach op comen daeromme sijn, soot elaelijcken blijktt dat de machē van ionst oft van bemint te wesen seer groot is, daer teghens van ontsien te worden cranck, so staet my nu te segghen hoemen die goede ionste oft liefde des volcks die wy begheeren, alderlichtelijckste met eeren ende getrouheyt verweruen mach. Maer dese ionste en is ons niet alghelijck van noode: want elc moet het beleet zijns leuens alsoo voeghen, dat hy veritae oft hem noodich sy van veel tuyden oft dat tet hem genoeg sy van weynigen bemint te werden. Maer ons is gewisseliken meest (ooc bouē al) vā node, dat wy ommegane en geselschap hebbē met getrouwe vriendē: die ons, ooc ons doen, beminnen ende ons oock in eeren houwen. Dit is gantselijck een sake die so wel een ghemeen burgher,

M. T. Ciceronis ij. boeck

als die in groote state zijnaengaet, en die beyde benaerstigen moeten te vercrijgen. Het mach wel zijn, dat wy al tsamen niet ghelijcke vele die eere, glorie, en den ionste der burgheren en behoeuen: maer die dese dinghen nochtans heeft, werdter ooc yet door gheuordert, soo om dander dinghen, als oock mede vrienden te verweruen. Maer van de vrientschappe is in een ander boeck Lælius ghenamt geseyt: nu wil ick van de glorie segghen: hoe wel ick daer af oock twee boecken gemacēt hebbe: doch moet ick hier oock roeren, want si vermach vele om groote saken te handelen.

Vaer door men tot glorie ende eere comt.

Het v. Capitel.

DAlder grootste en volmaecte glorie is ghelegen in dese drie saken: indien het volc ons bemint, betrouwt, en ons met verwonderinghe eerwaerdich acht. Dit zijn dan de dinghen (om cort en eenvuldelyc te seggen) daer door mensē van een yeghelie op hē selfs, en ooc vā een gantse gemeente verwerft. Maer daer is noch eē andertoganc tot de gemeente, om inder gemeenten herten gheplant te moghen werden.

Den

Den middel om bemint te werden.

Het vj. Capit.

ONder dese drie voorseyde saken, wil ic nu eerst schrijuen en leeren vant gene dat des volcx ionste aegaet: die aldermeest gheloft wert door weldaden, oock (indien de macht ontbreekt) verweckt wert door een goede wille om miltheydt te thoonen waert dat mens vermochte: gemerct de liefde des volcx crachtich ghetrocken werdt doortgherucht en vermoeden van miltheyt, van behulpelijcheyt, van rechtuerdicheyt, van ghetrouheyt, en van alle ander duechden die de goedertierenheyt en vriendelicheyt van zeden aengaet. Want het ghene dat ick bequaemheyt ende eerbauerheit noeme, treckt door zijn selfs scoonheyt ende nature alle mans herten: ouermits het ons al tsamen va selfs aengenaem ende behaghelijck is, en aldermeest, als oft door de voorverhaelde duechden blinkende waer. Daeromme wy oock selfs wter naturen ghedwonghen werden die ghene te beminnen, in welcke wy assulcke duechden vermoeden te wesen: ende dit zijn de treffelicste saken om bemint te werden, doch moghender noch wel sommige cleynder behaluen dese zijn.

K 3

Hoemen

M. T. Ciceronis ij. boeck
Hoemen int goet betrouwen
des volcx comt.

Het vij. Capit.

Door twee dinghen comtmen int gelo-
ue: te weten indien men ons rechtuaer
dich en wijsacht. Wantmen ghelooft die
lyuden die wy verstandigher wanen dat
wy zijn, die wy vermoeden te connen
voorlien wat toecomende is, die ooc me-
de int beschicken van een sake ende alsser
noot oft pericule voorhanden is, de dingē
wel beleden ende voor de hant raet be-
dencken connen. Dese wijsheyt wert van
yeghelijc voor nut en oprecht gehouden.
Maer den rechtuaerdighen en getrouwen
(dat is oprechte) mannen betroumen in
sulcke manieren, datmen met allen gheen
vermoeden noch eenich achterdencken
van bedroch oft onrecht op haer en heeft.
Daeromme sien wy dat voor goet aen, al-
sulcdanige de besorginge vā onsweluaert
vā kinderē en vā onse goeden te beuelen.
Maer de rechtuaerdicheit is machtiger om
geloof te vercrijgē. dā de wijsheyt: wāt de-
se heeft waerdicheyts oft aensies genoegh
sonder de wijsheyt: als de wijsheyt sonder
rechuaerdicheyt gantsch onnut is om ghe-
loof te verweruē. Wat hoe yemat (indien
hi te goede name heeft) lustiger en scalccker
is, hoe

is, hoe hy suspecter en hateliker is. Daerom
 me als de rechtuaerdicheyt verselschap is
 metter wijsheit, heeft si so vele machts om
 int gelouete comē als si selfs wil: rechtuaer
 dicheit vermachs ooc vele sonder wijsheit
 maer sonder rechtuaerdicheyt en vermach
 de wijsheit in desen niet met alle. Maer hie
 mant en verwonderde hē hier (aengemerct
 alle de philosophen geuoelen en ooc dic
 maels vā my gedisputeert is, dat so wie een
 duechde heeft, alle de duechde heeft) om
 dat ic de duechden hier also vā elcanderen
 sceyde als oft eē onuerstādich mēsce recht
 uaerdich mochte zijn. wāt men bruyct een
 scerper ondersoekinghe en subtiylheyt in
 een disputatie daer de waerheyt selfs gelou
 tert wert, dan daermen zijn reden voech
 nae gemeen geuoelē. Daeromme spreke ic
 hier so de ghemeente doet, en noemse dese
 vroom, die goed, en een ander wijs. Want
 die vā eē gemeen opinie spreekt, moet ooc
 gemeene en gewoonlike woordē gebruy
 ken: twelck oock Panætius gedaen heeft.
 Maern vā weder totter saken.

*Wat een mensch eer waerdich
 oft veracht maect.*

Het viij. Capit.

HEt derde dan daer doormen tot glorie
 comt, is datmē met eē verwonderinge

des volcx eerwaerdich vanden menschen
gherekenet werdt. T volc verwondert hun
meest en hout seer vele van grote dingen,
en die bouen haer vermoeden oft opinie
gebueren: soo doet ooc mede elck by hem
seluen, als si eenighe onghewaende duecht
in yemant vermercken. Also bouen se met
allen seere en achten die mannen groot, in
welcke si eenderhande edele ende sonder-
linghe duechden gheware werden: verach-
ten ende vermaden daer teghen den ghe-
nen, daer si niet duechdelijcx noch malijcx
inne en vernemen. Maer si en vermaden-
se niet alle die si quaet oft onvroom oor-
deelē. Want die oneerlic, vol quaet snaps,
bedriechlick en bereyt tot alle boosheydt
gewaent werdē, en verachtense niet, maer
si rekenen dese voor quade menscē. Daer-
omme wert (soo ick voor gheseyt hebbe)
sulc volcxken vermaet, dat noch hun selvs
noch een ander nut, en can zijn, daer met
allen gheen arbeyt, sorchvuldicheyt noch
naerticheydt inne en is: maer men hout se
in grooter waerden ende eeren, die bouen
anderen schijnen duechdelick te wesen, en
hun voor alle ongeschictheit connē wach-
ten, oock mede sulcdanighe gebreken we-
derstaen connen daer elc meest af verwon-
nen werdt. Want de wellusten alsdalder
smekelijcste meelterlien verleydense ende
treckense

treckenſe vander duecht: oock ruymen ſi verbaelt zijnde tvelt, als daer eenich lijdē voorhanden is. I gheue dat alle menſchen aldercrachtichſte beweecht, is leuen ende doot, rijkdom ende armoede. Maer als yemant om eenighe treffelike ende heerlike ſaken te volbrenghe, die hope en vrees van deſe dinghen met eenen edelen vromen moet verachtende, elc mans herte tot hemwaerts trect ende ruct, wie ilt doch die dan niet en verwondert inden doorluchtighen glantie ende ſchoonheydt vander duecht. Alſoo is de grootmoedicheyt (die ſulcke ſaken verſmaden can) den volcke een groote verwonderinge, en aldefmeelt noch de rechtuaerdicheyt: om welcke eenige duecht die gene daer ſi inne woont ooc goede mannen gepaemt werden, oermits deſe wonderlijck in tvolcx ooghen ſchijnt te weſen, ende dat niet met onrecht: want niemant en mach rechtuaerdich zijn, die doot, droefhey, ballingschap oft armoede vrees, oft die het leuen, vruechde, rijkdom ende dierghelijcken bouen de gherechticheyt aendeelt. Sonderlinghen houdmen vele vanden ghenen die hem door gheen gheft beweghen en laet: alſo alle mans oogen zijn op eenen daer ſulcx in beuonden is, als op een eerwaerdich man. Hieromme ſoo volbrengt de rechtuaerdicheydt ende

ionste totten luyden alle die drie voorge-
noemde saken dienende tot vercrijghinge
van glorie: want si maect gonste om dat sy
een yeghelijck helpen ende nut zijn wil,
ende crijcht oock door die selfde sake ge-
loue ende gerwaerdicheyt, ^{oermits si die}
dinghen daer elck vierich ontfteken zijn-
de begheerlijck nae haect, veracht en ver-
smaet. Oock mede loo behoeft (mijns be-
dunckens) alle maniere van leuen mensce-
lijcke hulpe ende bystant, maer sonderlij-
ghe, vrienden daermen vry mede spreken
mach: twelck swaer om vinden is, indien
ghy gheen goet man en sehiyt. So is oock
den eenlamen lantman van node datmen
hem rechtuaerdich vermoede en dat dies
te meerder, want hebben si dat niet, men
falsoe onrechtuaerdich achten, ende van al-
le bescherminghe verlaten zijnde, sullen-
se veel onghelijcx lijen. Hier en bouen
en moghen die daer copen, vercopen, huc-
ren, verhueren, ende die in vele handel-
ghen steken, gheensins in haer hanterin-
ghen de rechtuaerdicheydt ontberen: de
welcke van sulcker cracht is, datse oock
niet en moghen leuen sonder eenich deel-
ken vander rechtuaerdicheydt, die oock
door haer boosheyt ende schelmerije de
cost ghecrijghen. Want de straetschen-
ners oft roouers selfs gheen gheselle onder
hun

Hunen willen lijdē die sinen medeghe-
 selle berooft ofte heymelijck tziene ont-
 steelt. Oock mede soo verlaten de zeero-
 uers haren capiteyn ofte si slaen hem doot
 indien si bevinden dat hy den roof onghel-
 ijck wtdeylt: iae dat meer is, soo zijnder
 rouersche wetten, die oock vanden roo-
 uers gehoorlaemt ende onderhouden wer-
 den. Also was Bargulus van Illyrien (daer
 Theopompus af schrijft) machtighe rijck
 om zijn ghelijcke wtdeylinghe vanden
 buyte: noch vele machtigher was Viria-
 rus de Portugeser, denwelcken ons heyr-
 leghersende capiteynen wycken moften:
 wiens crachten ende vermetele stoutheyt
 doch naemaels vermindert ende betemt
 werden door C Lælium diemen de wijse
 noemden, dies desen zijn naeuolghers dit
 oorloch met minder forge ouerleuerde.
 Is dan de rechtuaerdicheydt van sulcker
 machten, dat sy dyc rijckdommen van
 den moorders vermeerdert ende verse-
 kert ofte beuesticht: wat macht salmen-
 se by de wetten, by de vierscharen en-
 de in een burgherlijck regiment dan wa-
 nen te hebben? ick en houde niet (so He-
 rodotus seyt) dat de Coninghen van goe-
 den leuen alleenlijck by die van Meden
 eerst inne ghestelt zijn om de rechtuaer-
 dicheydt te beschermen: maer sulcks is
 oock

oock geschiet by onse voorouders. Want
 als tghemeen volcxken vanden genen die
 rijcker ende machtigher dan si waren, ver-
 druft werdt, soo namen si haer toelucht
 tot een duechdelijck en vroom man: die
 welcke dan d'armste beschermde voort ge-
 welt der machtighen, gelijcheyt instelde,
 en behielt alsoo rijck en arm onder een ge-
 meen recht. Dese selfde oorsake die kie-
 sen der coninghen eerst inne gestelt heeft,
 heeft oock mede de wetten inneghestelt.
 Want men heeft alijt het recht ghesocht
 dat ghelijck si: ten ware ooc anders gheen
 recht. Als henluyden dan vā eenen recht-
 uaerdighen en goeden man recht mocht
 gheschieden, soo waren si met dien alleen
 te vreden: namaels als daer ghebreck inne
 gheuiel, soo zijn de wetten geuonden: die
 voor een yeghelic sonder onderscheyt al-
 tijt met een selfde stemme en alleens spre-
 ken souden. So blijct ooc elerlijc dat men
 de ghene die bi de ghemeente alder recht-
 uaerdichste geacht warē, tot rechtersplach
 te kiezen. Waren die selfde dan by huer
 rechtuaerdicheydt oock verstandich ver-
 maert, so hoopten de ghemeente niet dan
 alle goet onder sulckdanighe rechteren te
 verweruen. Daerōme salmen in alder ma-
 nieren de rechtuaerdicheydt eeren, plegen
 en in waerden houden: so om hzer seluen
 (wantse

(wantle anders gheen rechtuaerdicheydt zijn en soude) als om vermeerderinge van eere ende glorie. Maer ghelijc daer so wel een maniere en middel is om tghelt orbaerlick te besteden als om tghelt te gewinnen oft vercrijghen, waer door de milde so wel ghenoech heeft als de noodtruffighe, so isser oock een middele om de glorie wel te soeckē, ende die wel te besteden. Hoe wel Socrates wijselick de naefte ghereetle en dertite wech totter glorien leyde te zijn, almen sulcx doet ende is, somen begheert geacht te wesen. Voorwaer si dolen schandelic die daer wanen door een ydele scoone schijn en beueynst gelaet van woorden ende van aensicht een gheduerigen glorie te moghen verweruen. Warachtighe glorie wortelt haer diep ende vast: dies si haer oock heerlijk verbreet en wtspreyt: maer alle ydele schijn verdwijnt snellijcken als een bloeme des velts: noch geen beueynstheyt mach langhe ghedueren. Hier al zijn ouer weer zijden exempelen ghenoech: maer sal my (om cortheyts wille) met een ghenoeghen laten. Soo langhe als der Romeynen saken in ghedachtenisse sullen wesen, sal Tyberius Gracchus de sone van Publio gepresen worden. Maer zijn sonen en waren by haer leuen vanden goeden niet ghepresen: ende hebben doot zijnde dea
name

name datse te recht ghedoot zijn. Daer-
 omme sullen alle de gene die warachtigh
 glorie begheeren te verweruen, de officien
 vander waerheyt handelen ende pleghen:
 van welcke officien int eerste boec geleyt
 is hoedanich oft welcke die zijn. Maer al
 hoe wel een yeghelijck seer lichtelic inder
 luyden ooghen schijnt te wesen tgene dat
 hy is, ende daer oock meest aen gheleghen
 is, dat wy sulcx scicken te wesen als wi gaer-
 ne gheacht waren. so machmen hier noch-
 tans al eenighe leeringen toe geue. Want
 opten ghenen die van zijnder ionckheydt
 aen eenige vermaertheyt van name heeft,
 oft door zijn ouders (twelck ick y mijn lie-
 ue Cicero achte ghebuert te zijn) oft door
 eenich gheual oft gheluck, liet alle mans
 doge, elck vraccht van desen wat hy doet
 ende hoe zijn leuen is. sulck een wandel
 als int clare licht der sonnen, soo dat een
 van zijn woorden oft wetsken verborghen
 en moghen bliuen. Maer die ghene die
 door nederheyt ende duysterheydt huers
 gheslachts inder ioncheyt van weynighen
 bekent zijn, behooren van eersten aen na
 groote ende heerlike saken te staen, ende
 hem daer toe met redelijcke, duechtlijcke
 middelen te begheuen. twelck dese oock
 te sekerder ende veyligher moghen vol-
 strecken, ouermidts men haer in die ionc-
 heyt

*Ele schijnt
 lichtelic in
 s volcx ogē
 dat hy is.*

heyt niet alleen niet en benijdt, maer oock ionstich is.

VVaer door de ionghelinghen eerst inde gonste des volcx comen.

Het ix. Capit.

DE beste middel daer door eē iongelinc tot glorie geuordert wert, is, indien hy in ridderlike saken eenighe eere mach behalen: twelck vele van onse voorvaders ghedaen hebben, want mer selden sonder oorlogē was. Maer ghi comt te passe in sodanighen oorloghe, van welcke d'een partije veel boosheyts, dāder weynich geluck gehadt heeft. In welck oorloch ghy nochtans (ouer d'een vloghel ruyteren tot een ouerste ghestelt zijnde) met rijden, met schieten, ende met alle ridderliken arbeyt te dulden grooten prijs begaen hebt: soo wel vanden heerlijcken man Pompeio, als van tgheheele legher: maer sulck v lof ende eere is ghelijck met het gemeen weluaert vergaen. Doch en hebbe ick nu niet voorgenomen om te scrijuen van v, maer van allemans ioncheyt. Daeromme wil ic nu voort varen tot het ghene dat noch te segghen staet. Aldus dan, ghelijc in alle andere saken de wercken des gemoets te bouen gaen des lichaems werckē, so zijn ooc die dinghen diemen met vernufticheyt en redene

M. T. Ciceronis ij. boeck

redene volbrengt aenghenamer, dan die door crachte gheschieden. D'aldermeeste voortsettinghe oft vorderinghe totter glorie spruyt wter besceydēheyt, wt de godsvruchticheyt oft goetdadicheyt tegen dē ouderen, en wt de goetwillicheydt totten finen. Lichtelijcken vercrijgen die iongelingen eenen goeden name, die hun byden vromen wijfen en welberadighe mannen voort ghemeen goet voeghen: en maken also een opinie onder tvolck (indien si hunc dicwils by sulcdanighe mannen houden) dat si oock sullen worden als die mannen zijn, wiens leuen si voorgenomen hebben om na te volghen. Het huys van P. Mutio bracht de ioncheyt P. Rutuly int geruchte van een onschuldich leuen en vā kennisse der wetten. Maer L. Crassus noch een iongelinc zijnde heeft niemants eer ontleent: want hy baerde hem zelfs het alderhoochste lof door die edele en heerlike aēclachte. Veelmaels plegen si tot eeren te comen, die vā sulcker ioncheit aen in welsprekenheit gheoeffent werden, soomen van Demosthene seyt. L. Crassus betoonde daer dat hy doen ter tijt al opt alder beste voor de vier scare cōde doē, tgene daer hy noch prijs mede soude behaelt hebben indien: hijs maer binnēs huys hadde connē bedēcken. Maer wantmen tweederley manieren:

van

van spreken vint, van welcke d'eene redene gheschiet met slechte woorden als ons dagelicxe sprake, d'ander maniere met conste: so en is niet te twijfelen oft die constige maniere en vordert meertotter glorie, en dat isse diemen welspreketheyt noemt. Nochtans en ist oock niet wel om seggen wat groter gonste men door een vriendelijcke mont ende ghespraecsaemheyte verkrijcht. Men vint noch brieuen van drie d'alder verstandichste coningen (soomen seyt) als vanden Coninek Philippo aen sinen sone Alexandrum, ooc van Antipatro aen Cassandrum, en van Antigono aen sinen sone Philippum ghescreuen: in welke si huer sonen gebieden der ondersaten herten met vriendelike woorden tot haer ionste aen te locken, ende de crijchsluiden met smekede redenen te vermorwē. Maer een constighe en vernuftige oratie oft redene diemen voor de gemeente doet, verweest dicmael d'alder meeste glorie: want men hout vele vanden genē die oueruloe-
delic en wijsselic van een sake spreke cant om datmen sulcken een meer verstants en wijsheyts toe schrijft dan een ander. Ghebruyct dan oock yemant een ernstlike bescheydenheyte in een redene oft oratie die ghemengt is, te weten half op de constige, en half op de dagelijcxen maniere vā seggē.

*Gespraec-
saemheyte
maect ion-
stich.*

M. T. Ciceronis ij. boeck

soo en vintmen nauwelijcx yet dat meerte
verwonderen staet, sonderlingen als sulcx
in een iongelinc geschiet. Maer want daer
veelderley saken zijn daermen de welspre-
kentheynt inne gebruyct, en men ooc veel
ionghelingen geuonden heeft, die int wel-
seggen, so voort gerecht als voor den raet
lof behaelt hebbē, so is nochtās het groot-
ste aensien en tmeeste verwonderen gele-
gen indē dingtalen voor tgerecht: twelck
ooc in twee manieren geschiet, te weten in
aenclachte en verweringe. Ende alhoe wel
dat de verweringhe onder dese beyde de
eerlijcste is, soo is d'aenclacht ooc seer die-
wils gepresen. Hier voor hebbe ic gheseyt
van Crasso, tselfde heeft ooc M. Antonius
ionghelinck zijnde ghedaen. Ooc mede so
heeft dese maniere van beschuldighen de
welsprekentheynt van P. Sulpitio in eeren
vermaert: alsi C. Norbanum een oproe-
rigen en onnutten burger voor tgherecht
noēde. Doch en salmen niet dicmaels aen-
clagen, ia nēmermeer dan ter liefdē vā tge-
meen weluaert, so de twee Luculli gedaen
hebben: of om yemant te verantwoorden
en beschermen, so ick voor de Cicilianers
en Sardiners gedaen hebbe: en Iulius voor
M. Albutio. De vernuftige cloecheyt van
L. Fusio is ooc alleman bekent geworden
door zijn aenclacht tegen Manilium: also
salmen

salmen seker eens beschuldigē, oft niet die
 wils. Maer isser yemant die dicmaels moet
 aenclagē, die bruycke sulcx voor tgemeen
 wehuaert: wátmen niet misprijsen en mach
 datmen des ghemeen goots vianden dick-
 mael beschuldicht, alst matelijck ende ma-
 nierlijck gheschiet, want het schijnt streng
 en hart, ia by nae onmenschelijck dat een
 mensch vele menschen in leuens pericule
 brengt: ende is oock so smettelijc in de fa-
 me alst forchlijcken valt: wantmen oorfa-
 ke gheeft om een beschuldigher genaemt
 te werden: het welcke ghebuert is van M.
 Bruto van d'alder edelste ouderen ghebo-
 ren, de sone van dien, die soo wtgefondert
 gheleert was in de rechten. Men moet ooc
 naerstelijcken dese leeringe vant behoren
 ofte officie onderhoudē: te weten datmen
 nemmermeē een onsculdigē vandē halse
 aen en clage: want sulcx sonder schandeli-
 ke boofheyt geensins en mach geschiedē.
 Wat isser doch wreeders oft onmenscheli-
 kers dan de welsprekentheit (die ons van
 der naturen totter menscē bescerminge en
 weluaert verleent is) tot een bederffenisse
 en pestilentie der goeden en onnoselen te
 misbruyckē: nochtas en salmēt (gelijc dat
 geschout moet zijn) gheen sonde rekenen
 indien men somtijts eenen misdadigen en-
 de godloosen schelm beschermt: want het

M. T. Ciceronis ij. boeck

ghemeen volck heeft sulcx gaerne, de ghe-
woonte macht lijdē en de menscelicheyt
laet dat wel toe. Den rechteren betaemt al-
tijt alleen nae de waerheydt te oordeelen:
maer den woortbouders oft beschermers
staet wel toe somtijts waerichinēde saken,
al warēse ooc onwaerachtich voor te staē.
Het welcke ick niet en soude hebben der-
ren schrijuen (sonderlinghe nu ic van phi-
losophia scrijue) indien Panætius de ernst-
lijcxste onder alle Stoycienen ooc niet vā
sulcker meyninge en ware gheweest. Maer
d'alder meeste glorie en ionste spruyt wt
het beschermen en verantwoorden ende
dat noch te meerder indien t'gheualt dat
men eenē voorstaet die door de rijcdom-
men der moghender schijnen achterhaelt
en belast te werden: alsoo ick onder veel
anderen noch iongelinc zijnde, ooc voor
Sextum Roscium Amerinum gedaen heb-
be: dien ick teghen de groote macht van
L. Sylla (op die tijt het regiment hebben-
de) beschermde welcke oratie (soo ghy
weet) noch voor handen is.

*Van twee manieren van mildheyt,
ende hoemen die pleghen sal om
svolcx ionste te ghe-
winnen.*

Het

Het x. Capit.

NA dat ic verclaert hebbe wat den ionghelirghen betaemt om glorie te vercrijghen, soo wil ick nu van weldaden en miltheyt segghen die oock tweederley is. Want men staet den behoestighen in staeden met behulpelike daden oft met ghelt. Het ghelt te gheuen valt lichter om doen bysonder den rijcken: maer yemant metter daet en lichame by te staen, is vriendeliker en heerliker: tbetaet ooc beter eenē edelen ende vromen man. En alhoe wel in beyde desen een milde ionst en wille is om den behoestighen hulp te bewisen, so haeltmen nochtans het eene wter kisten, maer tander wter duecht. De ghiften die wt eyghender borsen gheschenct werden, doen den fonteyn van vriendelicheyt verdrogē en minderen tvermogen, also wert de ghetrouheyt oft vriendelicheit door vriendelickheyt wech ghenomen: de welcke, hoemense tegens meer behoestighen gebruyct, hoe datmense minder teghens velen ghebruycken mach. Maer die met haer naerstich behulp, te weten met huer duecht, cloeckē raet en vroomheyt int bescermen weldadich ende milt zijn, dese sullen inden eersten so vele te meer hulpers hebbē om anderen wel te doen als si meer luyden behulpelic zijn gheweest: ten anderen sullen

L 3

si door

si door de ghewoonte huerder weldaden bereyder ende dieste meer wel geoeffent zijn om veel luyden goet te doene. Philippus berispt sinen sone Alexandrum wel te recht in een brief om dat hy der Macedoniers ionst met gauen sochte, seggēde, wat heeftv doch so onuernuftich doen hopē, datse v ghetrou souden worden, die ghy met ghelt omghecocht soude hebben: oft bestaet ghi henluyden vroet te maken dat ghy niet huerluyder Coninck, maer huer dienaer ende borsdrager zijt: vintmen ooc yet schandelijckers voor een Coninck: tis oock te fijner dat hy die miltheyt een omme copinghe noemt: want d'ontfangher daer door verarcht, ende werdt te bereyder om altijt weder wat te verwachtē. Dat schreef hy sinen sone, twelck ick yeghelijc gheseyt acht te sine. Daeromme en is niet te twifelen of het vriendelijck behulp dat met moeyte ende arbeyt geschiet en is eerlijcker, trect breeder ende mach tot meer luyder nut zijn, dan tshencken van ghelt. Nochtans salmen oock somtijts zijn miltheyt met ghelt betoonen, noch dese maniere van behulp en is oock niet te verachten: maer men sal dickwils van sine hauden behoefstighen, die helpens waerdich zijn, gheuen, nochtans met naerstich opsicht en met maticheyt: want vele hebben huer

*Behulpelic
heit niet
daet gaet
scenckinge
van ghelt
te bouen.*

huer goeden onnutteliken verdaen door onbescheyden miltheydt. Wat machmen doch sotters vinden, dan naerstich te arbeiden om niet langhe te doen datmen gaerne doet: soo volcht het rouen ooc gemeenlijc naesulcdanighe miltheyt. Want alst onnutte gheuen arm ghemaect heeft, soo maect behoefte de handen gheweldighersin ander luyden goeden. Als sy dan mild willen zijn om ionst te vercrijgen, en werdense noch soo niet bemint vanden genen die si gheschenct hebben, als si wel ge haet werden vanden ghenen dien zijt benomen hebben. Daeromme en salmen de ghelckist soo vast niet sluyten dat de goedertierenheydt die niet openen en mach: noch oock niet soo wijt ontsluyten datse alle man open sy. De mate moet hier by zijn: en die moet haer aenstellē en schickē na tvermogē. In dese dingen behoortmen te gedēckē tgene dat door dicmael geseyt te sine tot een sprecwoort geworden is, te wetē dat geuē geen bōdem en heeft. Maer wat mate mach daer doch zijn, daer de gener altijt meer int gheuen ghewent, ende d'ontfangher altijt wel meer begheert.

Men moet de milheits matigē na tvermogē.

Vanden milden ende vanden doorbrenghers.

Het xj. Capit.

L 4

Men

MEn vint tweederley manieren van ge-
 uers: waer af d'eene doorbrengers,
 d'ander milden gheuaemt werden. Door-
 brengers zijn die met groote warschap-
 pen, met swaertvechters, met batemét spe-
 len, en met iachten van wilde beesté voor
 de ghemeente tot haren grooten costen te
 bereydé, groot machtich gelt verquisten,
 in saken van welcke si een corte memorie,
 oft met allen geen achter laten sullé: maer
 milt noemt mense die met hare goeden, oft
 de gheuanghenen vanden roouers verlos-
 sen, oft huerder vrienden schulden thuer-
 der last nemen, oft schamel maechdekens
 te huwelike besteden, oft die anderen om
 goet te vercrijghen, oft omt vercregen te
 meerderen behulpelijck zijn. Daerom-
 me verwondert my wat Theophrastus in-
 den sinne ghecomen mach zijn int boeck
 dat hy vanden rijcdommen gheschreuen
 heeft: daer hy onder veel ander verstandi-
 ghe redenen oock ongeschicteliken prijst
 de heerlike ende groote costen diemen in
 sulcke ghemeen spelen voor den volcke
 doet: en acht het vermoghen van sulck da-
 nige costen de vruchte oft het geniet der
 rijcdommen. Maer ick houde het gheniet
 oft de vruchte van miltheydt (daer af ick
 hier voor weynich exempelen gestelt heb-
 be) veel meerder ende sekerder. Hoe vele
 ernst.

*Wienem
 milt noet.*

ernstliker ende warachtliker berispt Aristoteles ons, die dese groote geltquistinge (die om svolex ionste ghedaen wert) voor goet aensien en dattet den genen die van huer vianden belegen zijn eerst ongelooflick schijnt ende hun verwonderen indien si door noot ghedronghen werden thien croonen vooreen kanne waters te betalē, maer datse doch (als si hun ber versinnen) de noot volghen: daer nochtans dese ondrachlijcke schaden ende oneyntlike costen meer verwōderings waerdich zijn, die niemants noot te bate en comē, noch niemands weerdicheydt en vermeerderen. Welcke vermakelicheydt vander gemeente onlanghe ende seer cort gheduert, ende gheschiet ooc door een lichtuaerdich mensche: inden welckē ooc selfs terstont metter versaetheydt de ghedenckenisse vander wellust verdwijnt. Men merckt oock wel dat dese dinghen den kinderen, wijuen, en knechten oft slauen aengenaem zijn: maer gheensins en moghen se eenen ernsteliken man (die alle dingen met een rijp oordeel ouerleyt) wel beuallen noch behaghelijck wesen. Hoe wel ick het al ouer langhe een ghewoonte verstaec geworden te zijn, dat de waerdicheydt vant boumeesterscap ooc vanden eerlicxste burgeren begeert wert. Alsoo heeft P. Crassus, die daer rijc was so

L 5

maecten

metten byname als met zijn goedē, dit officie van boumeesterscap bedient met grote machtige costē. Een luttel tijts na hem bediende L. Crassus met Q. Mutio de machtigste onder alle menschen, het alder heerlijkste boumeesterschap. Daer na C. Claudius een sone Appy: lange na dien Lucullus, Hortensius en Syllanus. Doch ginc P. Lentulus, als ic burgermeester was in grote costen te doē alle dese verre te bouē, hetwelcke Scaurus hem na gedaē heeft. Maer de geschencken en gauen die Pompeius in zijn tweede burgermeesterscap gaf, waren bouen al heerlic en groot: in alle welcken ghy verstaet wat my behaecht: doch soo moet het vermoeden van ghiericheyt vermijst zijn. Wāt ouermits dat die alder rijkste man Mamercus die costē ontsiēde niet nae het boumeesterschap gestaen en hadde, soo wert hem het burghermeesterschap gheweyghert. Daeromme indient vander gemeentē begeert wert, so salmē ooc sulcke costen doē, maer niet bouen vermogē, twelc ic ooc dede, al waert ooc dat de trefelicste vander stadt sulcx niet en begeerden, maer tselue werck alleenlic voor goet presen: en ooc mede als men eenige meerder oft nutter sake door sulcdanighe ghemeene miltheyt vercrijcht. Also gaf Orestes onlanx de ghemeente opter straten

veel

veel maeltijden, en dat in schijne van Herculi de thiende zijnder goeden te offeren, twelc den seluen tot groter eeren was. Ten is Marco Sei9 ooc geen oneere gheweest, dat hy in een diere tijt den volcke elc een mudde corens tot cleynen prijse gaf: want hy daer mede (die wijle hy boumeester was) een ouden hate der ghemeente van sinen halse leyde, ende dat buyten zijne seer groote oft onbetamelijcke costen. Oock mede beghinck onse Milo onlancx d'alderhoochste eere, als hy een hope ghecochte swaertvechters hielt voortgemeen profijjt (dat doen meest aen mijn weluaert hing) daer mede hy alle d'aenslaghen ende woederijen van Publio Clodio bedwang. Daeromme is dan noot oft oorbaer, oorsake van miltheyt: maer in dese dinghen is maticheyt d'alderbeste regule. L. Philippus de sone van Quinto Fabio, twelck een verstandich ende seer vermaert man was, plach hem te beroemen dat hy tot d'alderhoochste staten ghecomen was, sonder behulp van ghitten oft gauē. Tselfde seyde Cotta Curio mede, Seker ick mach my ooc daer eenichsins inne roemen. Want in mijn iaer dat ick boumeester was, deed men seer cleynē cost int boumeesterschap, na de heerlijcheyt mijnre staten, die ick met alle de ghemeene stemmen

M. T. Ciceronis ij. boeck

stemmen vercreghen hadde · twelck nye-
mandt van die ick terstont genoemt heb-
be, gebuert en is. Nochtans zijn die onge-
lijck beter: te weten, mueren, timmerwer-
uen oft plaetsen daermen schepē bout, ha-
uenen, waterledinghen ende alle dinghen
die tot het ghemeen ghebruyck dientelic
zijn. Hoe wel tghene dat teghenwoordich
als inder hant gheschenēt werdt meer ver-
blijt, soo zijn dese dinghen nochtans nae-
maels aenghenamer. De Theatren oft ghe-
meen couplaetsen, gaelderijen ende nieu-
we tempelen misprijte ic wat beleefder ter
liefden van Pompeio : doch werden dese
dinghen van d'alder geleerste verworpen:
soo oock hier Panætius selfs doet, dien ick
door dese boecken in veel dingen volghē,
maer en vertale hem niet : ende ooc mede
Phaleræus Demetrius, die Periclem den
prince van Griecken lasterde om dat hi so
ouer grooten ghelt verquist hadde int tim-
meren yant heerlike portael aenden tem-
pel Minerua. Maer hier af is genoegh ghe-
schreuen inden boecken die ick van tghē-
meen goet ghemaect hebbe. Alle alsulcke
maniere dan van miltheyt en is niet goet,
maer nochtans noodlijck tot zijnder tijt:
doch salmen dan tvermogē daer na schic-
ken en dē staet met tamelijcheyt matigen.

In

In wat manieren ende aen wie,
men de huyslijcke milttheyt
bewijfen sal.

Het xij. Capit.

MAer in dander maniere van geuen, die
wt milttheyt spruyt, en moghen wy in
verscheyden gelégentheyden niet alleens
gesint zijn. Wát tis een ander sake metten
ghenen die door zijn ellendicheyt benaut
wert, en een ander metten ghenen die niet
in teghenspoet zijnde, verbeteringe zijner
goeden soeckt. De goedertierenheydt be- *Men moet*
hoort meest ghenegen te wesen totten el- *bereyder*
lendighen: ten waer si sulcke ellende ver- *zijn dē be-*
dienden ende wel waerdich waren. En te- *hoefsigē dā*
ghen den ghenen die hulpe begeeren niet *dē welua-*
wt noot, maer om tot beter staet te co- *rende hul-*
men, en behooren wy niet vasthouwende *pe te bewij-*
te wesen: maer men moet oordeel ende *fen.*
naersticheydt ghebruycken int verkiesen
van bequame ontfanghers. Want Ennius
seyt wel,

Qualijck bestede weldaet

En acht ick niet goet, maer quaet.

Maer datmen een goet ende danckbaer
man gheeft, is in hem ende ooc in anderen
vruchtbaer. Want als de milttheyt sonder
roeckeloofheyt betoont wert, so is si alder
aenghe-

aenghenaemste, ende werdt van alle man
dies te vlijtigher ghepresen: om dat dese
duecht en goetheyt in een machtich man
zijnde, als een ghemeen toevlucht van al-
le menschen is. Daeromme salmen benaer-
stigen datmen sulcke menschen de meeste
weldaden bewijst, door wiens kinderen de
ghedenckenisse van dien weder verniet
mach werden (soo dat deshaluen den kin-
deren oock niet en betame ondancbaerte
wesen. Want elck haet den ondancbaren,
ende achtende dat hunlieden die misdaet
ooc geschiet, om dat sulcke anderen door
haer ondancbaerheydt oock tragher om
weldoen maken, houden si dien als een ge-
meen viant der behoefstighen. Soo is oock
dese goedertierenheyt, die de gheuangene
wt slavernije verlost, ende den schamelen
rijck maect, met allen nut voor tghemeen
weluaert: het welcmen in de oratie Crassi
oueruloedich gheichreuen siet, dat sulcx
ghewoonlijck is van onsen raet te geschies-
den. Ende dese gewoonte van weldadig-
heyt achte ick seker hooch boué die voor-
seyde miltheit diemen den volcke met ge-
schencken betoont. Want dese betacnt
den heerlijcken ende dapperen mannen
daer die ander miltheit meest geschiet vā-
den ghenen die metten volcke smeken en
der ghemeenten lichtuacrdicheyt, als moe-
een

een wellustē, ketelē. Men behoort int scēcken gaefrijc oft milt, en niet scherp int eyschen tē wesen: in alle handelingen, in copen, vercopen, hueren en verhueren tegen zijn ghebueren en ghesellen oprecht ende goetlijc te leuen, ende tegens vele luyden veel van zijn recht wijcken: ooc mede yet wat, soo vele als men wel mach, (iae by nae meer dan men mach) lijdē ende verdragen om twist ende het rechten te schuwen. Want ten is niet alleen miltheyt dat men somtijts in eē luttel vā zijn goet recht wijcke, maer valt ooc dicmael oorbaerlijc ende nut. Men moet oock wackeren acht slaen op den oorbaer des huys: want het leelijc ende schandelijc is dat wanraet het goet verflordet: maer doch in sulcker voegen dat men ons niet voor onmilt ofte gierich en acht. Want het seker den grootsten ende meesten nut des ghelts is, dat men miltheydt can ghebruycken sonder tgoet te verdoen. Theophrastus heeft seker te recht die ghene seer ghepresen, die gastvry zijn: want het met allen eerlijc is (soo my dunct) dat de huysen vanden heerlijcke mannen open zijn voor den vermaerden, twelck de stadt ooc een eere ende chieraet is, dat de vreemden in onse stadt sulck danige vriendelicheyt geen gebreck en hebben. Ende is de sulcke oock met

*Somtijts
wat van
zijn recht
te wijckē oec
dicwils, be
baluē de
re des nut
beys, oock
nut.*

*Vat dese
grootsten
nut des
ghelts is.*

met allen nut, die welcke vā groot vermo-
gen zijn willen, datse door hun gasten ooc
in vreemde landen voor rijck ende vrien-
delijck vermaert werden. Alsoo schrijft
Theophrastus oock dat Cimon tot Athe-
nen teghen zijn ghebueren gastvry was:
ende de sake soo bestelt hadde dat alle zijn
pachters beuolē was, dese, die op zijn hoe-
ue oft hofstede quamen, alle te gheuen dat
si begheeren souden.

*Van dander maniere van milttheyt
diemen met raet oft daet
bewijst.*

Het xiiij. Capit.

NV betoontmen ooc weldaden met be-
hulpelijcke daden sonder ghisten, die-
men soo wel het gantse ghemeen weluaert
als een burgher mach bewijzen. Want ye-
mant te onderwijzen hoe hy zijn sakē aen-
legghe sal om callange en twist te schou-
wen, yemandt wel te raden, ende veel luy-
den te helpen met allulcke maniere vā we-
tenscappe, is seer goet om d'incomstene-
den ionst des volcx te vermeerē. Daerom-
me is onder veel heerlijcke saken van ons
voorouders de wetenschap en beduydin-
ghe vanden rechten altijt in sonderlinghe
grootte eere geweest: de welcke de princen
certijts

eertijts (voor dese ellendige verwoeste tijden) altijd alleen hemluyden toe eyghenden. Maer nu is ooc de glorie van dese geleertheyt (ghelijck als oock de eere en alle eerwaardighe staten mede zijn) geheelijcken vernielt en te niet ghedaen: ende dat dies te snooder, dat dit in desen tijden geschiet is, als de sulcke was, die lichtelijc alle ons voorouders (die hy in eeren ghelijck was) in dese gheleertheyt te bouen gegaen soude hebben. Dese behulpelicheyt dan is veel luyden aenghenaem, en bequaem om veel menschen met weldaden te verbindē. Aldernaest hier aen is treffelijc te connen segghen: twelck noch bouen tvoorsejde behaghelick ende chierlick is. Wat machmen doch soo treffeliken ende waert vinden als de welsprekentheyt wel is, oft door de verwonderinghe vanden hoorders, oft door den hope vanden behoefstighen, oft door den danck van die beschermt zijn. Daeromme dese const ooc van onse voorvaders in d' alderopperste waerdicheit gestelt is. De weldaden ende tvoorstant dan van eenen man, die met cleyenen arbeyt na tvaderlijcke ghebruyck willichlijck ende om niet veel luyder sake beschermt, spreyc en strecken sich breedt wte. Hier vermaende my de sake om oock op dese plaetsc het ophouden (oft om bet te seggen) den on-

M

dergano

derganc van de welsprehenheyt claechlic te verhalen, hadde ick niet geducht dat ic dan yet om mi selfs wille soude geschenen hebben te beclaghen. Nochtans sien wy wat welsprekendemannen datter ghestoruen zijn, datter tot weynighen noch hope van wordē is, in noch vele minder de conste, en datter in seer vele groote stoutheyt is. Maer wantse niet al tsamen (ia ooc niet vele) welsprekēde noch ooc inde rechten en mogen geleert zijn, so machmen nochtans met naerstighe bystant vele menschen behulpeliken zijn: als met hulp te soeckē, met yemant inder rechters oft ouerheys hulp te beuelen, met het besorgen vā eens anders sake, en met bidden aen die ghene die in een sake raden, oft diese voorstaen. Die sulcx doen, vercrijgē veel luyder ionste, en wert hunlieder cloecheit onder seer veel volcx gespreyt. Voorts en is niet van node datmen dese vermanewel voor haer te sien, datse int helpen vanden eenē, dander niet misgunstich maken, om dat sulcx hem seluen wijst. Want dickwils doetmen te nae den ghenen diemen dat niet en behoort te doen, oft den ghenen daert niet nut en is. Gheschiet dit onwetende, soo ist versuymelheyt, oft ghebuert het wetende so ist vermetelheyt. Men moet sich (somē beste mach) ontschuldigen tegen dē genē diemen.

diemen ongaerne wederstaet, ooc verclare waerome, tgene men gedaen heeft, nootlic most ghedaen zijn, ende datmens niet anders doen en mochte: ende ooc met ander weldaden ende dienstbaerheyt versoeten datter misdaen is.

Datmen den schamelē en goedē sculdiger is te helpen, dan de rijcken,

Het xiiij. Capit.

MAer wantmen in de behulpelickheyt meer placht te mercken op de zeeden dan opte goedē vādē persone, twelc licht om seggen valt, en ooc gemeenlic gheseyt wert datmen meer op de duechde dā op de rijcdomme vanden ontfangher siet, soo is dit voorwaer wel en eerlick gheseyt: maer wie vintmen doch die de danc vandē rijcken en mogenden niet meer en soect, dan hy naerstich is om een vroom en oprecht schamel man te helpen: want ons wille is ghemeynlick meest gheneghen totten genen vā welcke wy d' eerste en sekerste vergheldinge verhopē. Maer men moet wel naerstelijcken aenmercken, wat de nature der dinghen is. Want indien die schamele man, een goet man is, soo mach hy wel (al en heeft hy gheen macht om den weldaer te verghelden) dancken ende danckbaer

*De rijcken
hebbē vele
vrienden.*

M 2

zijn.

M. T. Ciceronis ij.boeck

zijn. Tis seker sijn gheseyt (so wie dat ooc ghesproken heeft) dat sulck een tgeleende ghelt noch niet weder gegeuen heeft, diet noch by hem heeft, ende dat hijs niet meer en heeft diet weder betaelt heeft: maer dat hy de danck noch wel by hem mach behouden, die al ghedanct heeft, en dat diese noch by hem heeft, oock wel mach ghedanct hebben. Maer die hun seluen rijk, eerlick ende gheluckich achten, en willen aen niemant door eenige weldaet verbonden zijn: iae dat meer is, si wanen self een ander weldaet ghedaen te hebben, als si yet (al waert noch soo groot) ontfanghen: want si vermoeden datmen daer door wat van hen liden begeert oft verwacht: si en achten oock gheen dinck swaerder, dan dat si eens anders hulpe oft voorstant behoeuen souden. Maer als den schamelen eenighe weldaet gheschiet, soo verstaet hy wel datmen hem om sinen wille, ende niet om zijn rijcdomme (dat hy niet en heeft) gedaen heeft. Dese is niet alleen naestich om hem danckbaer te toonen aen den ghenen daer hem goet af geschiet is, maer ooc aen den ghenen daer hy noch weldaet af verhoopt te ghecrijgen: want hy behoefter vele, noch sulck danighen en maect zijn vergheldinghe (indien hy eenighe mach bewijfen) niet groot met veel woorden:
maect

maer verdeleynt die oock ter contrariën. Soo staet oock te aenmercken indien men eenen rijcken gelukkigē man bystant doet ofte beschermt, dat de danck alleen by die man oft moghelic mede by zijn kinderen blijft; maer doet men eenē schamelen oprechten en bescheyden mensche, so mercken alle goede schamele luydē (die onder volck een groote menichte is) dat si tē noot een helper en voorstander aen sulckē souden hebben. Daeromme acht ick beter dat men de weldaet aen den goeden dan aen den rijcken bestede. Nochtans moeten vlijtich en naerstich zijn, om een yoghelic te moghen voldoen. Maer indien de sake twijfelachtich ware, dan mach men Themistoclem tot een raetsman gebruycken: die welcke van eenen gevraecht zijnde, oft hy hem riede zijn dochter te besteden aen eenen goeden armen man, oft aen een rijckaert, die soo duechdelick niet en was, antwoorde aldus: ic hebbe liever een man den welcken gelt ontbreeft, dan gelt dat een man ontbreeft. Maer de zedē zyn nu verkeert ende bedorven door de liefde totter ryckdommen, die wy nochtans seer luttel behoeven. De ryckdomme helpt moghelic den ghenen wat diese heeft, doch niet altyt. Maer laet dat nu soo zyn datse helpen, dat hy machtigher is die andere

Men sal de goede belopen voor de rijcken.

M. T. Ciceronis ij. boeck

helpt • waeromme sal hy doch beter zijn?
maer indien een goet man oock rijk is, so
en behoort zijn rijkdomme tbehulp dat hi
behoeft niet te hinderen : maer noch min
yet daer toe te helpé. Men sal niet oordee-
len hoe rijke dat yemant sy, maer hoeda-
nich de mensche is. Het laetste ghebot on-
der de weldaden is , datmen wel naersteli-
ken gade slaet datter niet teghen de ghe-
rechticheydt, oft met ghewelt ghedaen en
werde: want de rechtuaerdicheyt (sonder
welck gheen dinck looflick en mach zijn)
is het fundament van een goet gerucht en
eeuwighen goeden name.

*Van de weldaden tot alleman int
ghemeene, ende van schattin-
ghen op te stellen.*

Het xv. Capit.

MAer want nu ghenoech geseyt is van-
den weldaden diemen elcx bysonder
behoort te doen: so wil ic nu voort seggen
van sulcke weldaden diemen int ghemeen
en ooc het gemeen goet sculdich is te bewi-
sen: vā welcke de sommige alle de gemeen
burgers aengaé, en sommige eenige vandē
burgers op hun selfs, welcke weldadē ooc
aengenamer zijn. Men behoort zijn beste
te doen tot beyden (indient zijn mach) en
dat

dat dies niet te min een yeghelic bysonder oock wel besorcht werde: maer dat nochtans in soodanigher voeghen, dat sulcx het ghemeen goet ooc nut sy, oft ten minsten niet scadelijc: ghelijck als de wtdeylinghe die C. Helius en P. Gracchus deden vant coorne, welck seer groot was, ende ydelde daer door des stadts schatcamer. Maer die M. Octavius dede was de gemeente nootlijcker, oock des stadts gheltekiste draechlijcker, en daeromme profijtelijck soo wel voor de stadt, als voor de gemeente. Sonderlinghe staet een regent van tghemeene goet wel te letten dat yegelijc tzijne mach behouden: noch datter openbaerlijc geen verminderinge en come inde goeden van eenige burgeren. Philippus handelde met allen qualijck in zijn tribunaet, doen hi de wet maecte van de landen ghelijck te deylen: welcke wet hy oock lichtelijcken toeliet vernielt te werden, waer inne hy hem met allen bescheydentlijck droech. Maer onder veel dinghen die hy ten behaghen van de ghemeente sprack, dede hi ooc seer qualijcken, dat hy seyde de goeden tot Romanen so onghelijck ghedeylt te wesen, datter gheen twee duysent burghers en waren die goet besaten. Dit waren halfwaerdige redenen, streckende tot de gelijcdeylinge van alle de goeden: machmen ooc eenige

groter pestilentie in een stadt vinden? wie
 het ghemeen weluaert ende de steden al-
 dermeest inne ghestelt zijn om dese sake,
 op dat yegelick tzijne soude beschermen.
 Want alhoe wel de menschen door aen-
 porren der naturen tsamen vergaderden,
 soo sochtense nochtans de bescherminghe
 van de steden, op hope van huere goeden
 te bewaren. Ooc staet te voorhoeden, dat-
 men (soo onse voorvaders dickmaels ghe-
 daen hebben) gheen schattinghen inne en
 stelle door ghebreck van ghelde, ende om
 idaghelijcx oorlogen, daer lange te voren
 inne voorsien moet werden, op dat sulcks
 niet en geschiede. Maer indien eenich stadt
 oft lantschap daer toe ghenootsaect wert,
 (twelcke ick lieuer anderen dan ons sie ge-
 bueren, noch en spreke niet alleen van on-
 se regeringhe, maer van alle regeringhen
 ant ghemeene) soo moeter naersticheyt ge-
 daen zijn om al tvolc te doen verstaen, dat
 si de noot moeté gehoorsamé, indien si be-
 houden willen blijuen. Ooc behoren alle
 regeerders naerstelick te besorghen datter
 oueruloet voorhanden si vanden dingen
 diemen nootlic behoeft: welcke dinghen,
 hoemen die plach ende behoort te vercrij-
 ghen, en is nu niet van noode gheweest te
 segghen: want het licht om mercken is, en
 en hebs maer willen roeren;

**Dat onthoudelichey (optlatijn ab-
stinētia) vele vermach om svolcx
ionste te vercrijghen.**

Het xvj. Capis.

DE hooftsake in alle saken die yemandt te besorgen beuolen zijn, in alle staten ende in ghemeen diensten, is datmen hem oock voort alder minste gerucht of quaet vermoeden van giericheit moet wachten. *Den nama vā gieric- beyds staet dē regentē bouē al te schouwen.*
Och seyde C. Pontius een hertoghe vanden Samniten, oft my de fortuyne tot die tijt gespaert ende eerst ter werelt gebracht hadde als de Romeynen eerst gauen begonsten te ontfanghen: ken soude niet ge doocht hebben dat si langher gheregeert hadden, Hy en hadde oock niet lange be- hoeft te beyden: want dat gebrec onlanx daer nae onse stadt oueruiel. Ick bekent voorwaer ooc beter geweest te zijn voor onse stadt dat hy doen ter tijt was, dan oft hy nu waer, indien hy soo machtich was. Want ten zijn noch gheen hondert ende thien iaren verleden dat van L. Piso inge- stelt werdt de wet (voor welcke geen dier- ghelijck geweest en was) daer door mense beschuldicht, aenclaecht ende tot rekenin- ghe dringhet die hun inde handelinge van tghemeen gelt qualick gedragen hebben.

M. T. Ciceronis ij. boeck

Daer nae zijnder noch so vele wetten ghe-
maect, waer af de laetste altijt scherper en
strenger dan de voorgaende waren: door
welcke ooc so vele besculdicht, so vele ver-
oordeelt zijn geweest, en sulcdanigen Ita-
lischen oorloge (wt vreesen vant gerecht)
verweect is, daer ooc ten laetste (als de wet-
ten en de iustitie vernielt warē) sulckē be-
rouinge en plonderinge van ons medege-
selte nauolchde, dat wy nu niet wt ons selfs
kracht, maer door ander luyden swacheyt
noch wat machts hebben. Panætius prijst
Africanum dat hi onthoudelijc was: maer
waeromme en soude hy hē niet louē? doch
so waren in hem noch loofliker duechden.
Want de onthoudelijcheyt was in die tijt
so ghemeen, dat haer prijs niet alleen dien
man, maer ooc mede den tijt en ghemeen
zeeden toe te scrijuen staet. Paulus Æmi-
lius verouerde alle de schat vant coninck-
rijc van Macedonien: welcke schat het al-
dergrootste was daermen af weet: dies hy
soo vele ghelts inde ghemeen schatcamer
bracht, dat alle de schattinghen door den
buyt van een Romeynsch veltheer eynde
namen en op hielden: maer in zijn eyghen
huys en bracht hy niet met allen dan een
ewighe ghedenckenisse van sinen name.
Sci Africanus zijns vaders duecht na vol-
gende en werdt door zijn victorie vā Car-
thago

thago niet een gulden rijcker dá hy te voren was. Maer wat sachmen Luciū Mummium zijnen medegheselle int officie van Censura, oock yet gherijct te zijn nae dat die alder rijcxste stadt vā Corinthen door hem wtgheroeyt was: hy hadde lieuer Italien te verchieren, dan zijn eyghen huys: hoe wel dat ic zijn huys oock te meer verchiert achte, om dat Italien verchiert was.

Daeromme (op dat mijn reden wedercome daer zijt ghelaten hadde) soo en vintmen gheen schandelijcker noch leelijcker ghebreck dan ghiericheit, bysonder inden Princen oft in regeerders vant ghemeene goet. Want het is niet alleen snoode datmen het regiment ghebruycke tot eyghen profijte, maer ooc lasterlijc en een onmenschelijke boosheyt. Aldus en was de waersegginge van Apollo (dat de stadt Sparta nergens anders door vergaen en soude dan door ghiericheyt) niet alleen die van Lacedemonien voorseyt oft gepropheteert, maer is ooc geseyt van alle machtige volcken op aerden. Voorwaer de regenten en moghen door gheen ander sake beter in des volcx gonste gheraken, dan door onthoudelicheyt vā des gelts begeerte. Maer die rgemeen volck behaghen willen, ende om dies willen de ghelijcke deylinge vanden ackeren onderwinden te voorderen,

om

om de rechte besitters daer wt te moghen drijuen, wanende datmen den schuldenaren behoort te quijten, dese breken de fundamenten van tghemeen weluaert: en alder eerst de eendracht, die niet staende en mach blijuen, als men den eenen tghelt berooft, ende den anderen quijtet: ten laetsten veriaghense alle rechtuaerdichoyt, die gantselijcken wech ghenomen werdt, als niemant het sine behouden mach. Want dat is den natuerlijcken aert van een stad (soo ick voor gheseyt hebbe) dat elck met een vrye ende sorgeloose bewaernisse sine goeden besidt. So en crijghen ooc de sulcke die ghewaende oft ghehoopte gonste der burgheren niet in soodanigen gemeen verderuen: want die zijn goeden berooft zijn, is viant. ende diense ghegheuen zijn, veynst hem dan als oft hijse ongaerne ontfanghen hadde: so verbercht ooc de quijt ghelaten schuldenaer zijn blyschap aldermeest, op dat hy niet en schijne tot zijn betalinghe onuermoghende geweest te zijn. Maer seker de veronghelijcke gedencket, ende geeft zijn leedt wel te kennen. Noch ten sterct henluyden niet datter meer zijn die wat ontfanghen hebben, dan diemen thaer benomen heeft: want dese dinghen niet nae tghetal, maer nader saken swaerheyt gheoordeelt werden. Wat ghelijc ist doch,

doch, dat die noyt gheen acker en hadde, nv een sal hebben die welck lange (ia veel hondert iaren) van een ander beseten is geweest: ende diese beseten heeft, false verliefen. Om sulcdanige maniere van onrecht verdreuen die van Lacedemonien haren Ephorum Lysandrū:iae si doden hieromme haren Coninck Agis, twelc noyt te voren by hunlieden ghebuert en was. Van welcke tijt af daer soo vele tweedrachten resen, datter de tyrannen regeerden, de beste burgheren verdreuen werden ende dat de heerlijcke stadt die met soo goeden regimente opghecomen was, verdwijnde. Maer dese stadt en verghinck ooc alleene niet, want heel Grieckē lant voorts bedoruen is door dese smettelijcke plaghe vanden Lacedemoniers, die haer voorts ouer al tlant verspreyde. Maer wat, quamen onse Gracchi, dat sonen waren vanden heerlijken Romeyn Tiberio Graccho en dochters kinderen van Africano ooc niet door de twisten van de ghelijcke deylinghe der veldē in haer doot: wel te recht wert Aratus Sicyonius gepresen, de welcke van Argis troc totter stadt Sicyonem (wel vijftich iaren van tyrannen ouerweldicht zijnde) die hy heymeliken inne nam en becrachtichde, de tyran Nicoclem veriacchde, welses hondert ballingen (die de machtichste burghe-

En looflike daet Arati.

M. T. Ciceronis ij.boeck

Burgheren vander stadt geweest hadden) weder inbracht, en het ghemeen weluaert door zijn comste gants verloste. Als hy nu grote swaricheit beuant inde goedē (ouermits hi voor gants onrecht aensach dat die burgheren by hem weder inder stadt ghebracht ende wiens goeden nu ooc van anderen beseten worden, ghebrec soudē lijden) en hem ooc niet seer recht en dochte, datmen de besittinghen oft possessien van vijftich iaren veranderen soude, ouermits door soo langhe tijt veel goeden als erfennisse beseten worden, veel goedē door coepe, en ooc veel goeden, als vanden ouders te huwelijck ontfangen ende dit al tsamen sonder eenich onrecht, soo heeft hy besloten dat hijt d'een niet benemen, noch ooc den ghenen die sulcke goeden eertijts toe behoort haddē, niet onuernoecht laten en wilde. Maer als hy nu tot dit voornemen te volbrengē, groot ghelt moeste hebben, so heeft hy den burgheren geseyt dat hy nae Alexandrien wilde reysen: ende beual datmen tot zijn wedercomste alle saken in wesen soude laten. Alsoo is hi haestelijck ghereyft by zijnen vrient den Coninck Ptolomeus de tweede die daer regneerde nae dat Alexandria ghebout was. Als hy dien nu dat hy zijn vaderlant wilde vry maken geseyt, ende hem zijn saken te kennen

kennen ghegheuen hadde , soo heeft dese edele man lichtelick vercreghen van sulcken moghenden coninck dat hi met groot ghelt van hem gheholpen werdt: dit ghelt tot Sicyonem ghebracht hebbende , heeft hy daer vijfthien vā d'opperste vander stede tot zijnen rade ghenomen, met welcke hy alle dinghen ondersochte, so der geenre saken die ander luyden goeden besaten, als der geenre diet hare verloren hadden: ende bracht dat soo verre, nae dat de goeden ghewardeert waren, dat sommighe te vreden waren (tghelt ontfanghende) van hare possessien oft besittingē te scheidē: oock sommighe hem vernoeghende met de ghetelde sommen, den besitters in haer possessie lieten sonder thare weder te beghereen: ende heeft alsoo ghemaect, dat se al tsamen vereenicht werden ende vreedelijck ghescheyden zijn. O alder heerlijkste man, die waerdich waer geweest om in onse stadt gheboren te zijn . Alsoo behoortmen metten burgeren te handelen, eñ niet (so wi nu tweemaal binnen Romē gesien hebben) der burgeren goeden als roof geweldich by executie oft ghemeen wtroep te vercopen . Maer die Griek hielt voor tbeste dat elck burgher vnoecht eñ ghepaeyt wert: twelc een edelen eñ heerliken mans daet was. Het behoort bouen al eñ is

de

M. T. Ciceronis ij. boeck

de meeste wijsheyt in een vroom burger,
dat hy der burgheren oorbaer bescherme,
maer niet oneens en make, ende dat hyse
al tsamen met een ghelijcke rechtuaerdic-
heyt regere. Maer men vinter die om niet
in eens anders huysinghe wonen. Waer-
omme dat? op dat ghy, als ick gecocht, ge-
timmer, beschermt ende becosticht heb-
be, mijn goeden mijns ondancx gebruyc-
ken soudet? wat is dit anders dan eenen
tzijn te benemen, ende den anderen eens
anders goet te gheuen? wat hebben dese
nieuwe brieuen anders inne, dan dat ghy
met mijn ghelt een acker copen sult, dien
ghy fout hebben, en ick sal mijn ghelt mis-
sen? daerome behoortmen te voorcomen
datter gheen schulden ghemaect en wer-
den die tghemeen weluaert schadelick zijn
mogen: twelck door veel middelen voor-
hoet mach werden, indien dit niet en ghe-
schiet, dat de rijcken thaer niet en verlie-
sen, noch de schuldenaren gheen onrecht
ghewin en hebben aen eens anders goet.
Noch men vint niet dat het ghemeen wel-
uaert meer ende beter onderhout dan ghe-
loue te houden: twelck geensins wesen en
mach, ten sy datter een nootlike voldoe-
ninghe oft betalinghe sy vanden dinghen
diemen elck anderen borcht, leent ofte be-
trout. Tot genē tijden en wasser ernstliker
op

Op aenghestaen, om alle schulden te niet te doen, dá als ic burgermeester was. Dese sake wert van alderley manier van volc met wapen en met heyrlegers besocht : alle de welcke ic so machtich tegé stót, op dat sulc groot quaet wter stadt mocht ghedreuen werden. Noyt en wasmen meer schuldich, oock noyt beter noch lichteliker betaelt. Want na dat de hope vā anderé te verongelijcken wech genomé was, is de noot vā te betalé geuolcht. Maer dees ons verwiner die nu verwonné is, volbracht die saké by hé bedacht als hé daer veel aen gelegen was, doe hé die niet aen en gingé. So groten lust tot misdoen was in hé, dat hé sulc sondighen ooc noch vermaecte, alhoewel daer geen oorfake en was. Daeróme fullé de regenten vā tgemeene goet hem voor sulcke maniere van miltheyt wachten, die deen schenct datse dáder berooft: en fullé voor al benaerstigen, dat een yegelijc met rechtuaerdige wetten en oordeelen tzijne mach behoudé : so dat mé de scamelen om haer onuermogen niet en bedriecht noch achterhaelt, noch dat derijcké door gené nijt behindert werdé om thaer te behoudé oft wederte vercrijgé. Daer en boué fullé si met wtstreckinge vā macht, met ackeré, met incomsté en met alle tgeen daer mede si connen tgemeen goet so int oorloch als

*Cesar wert
aengetast.*

in vrēde beteren en vermeerē. Dese dinghen betamen den edelen mannen, en zijn dicmael van ons voorfaten gepleecht. Die dese manieren vā officien ofte behoorlike wēckē volbrēgē, verweruē daer door seer grote glorie en ionste: en dat tot profijt en weluaert vā tgemeen goet. Antipater Tyrius de Stoyciē die onlancx tot Athenen ouerledē is, seyt vā Panætio twee saken in desen ouergeslagē te zijn: te wetē de besorginge des gesontheyts, en des gelts: welcke beide sakē ic vā diē grotē filosofhe voorby gegaē houde te wesen, om dattet lichte dingen zijn, nochtans zijnsē nut geweten.

*Van ghesontheyt ende vanden
huyslijcken oorbaer.*

Het xvij. Capit.

DE gesontheyt wert onderhouden door goede kennisse van zijn selfs lichame en nature: door goede achtneminge opte dingen die ons schadelijc oft gesont zijn: door soberheit in spijsen en cleederē diemē alleē ter noodtrufft behoort te gebrückē: door willige deruinge van wellustē: en ten laetsten door de conste der medecijnen en diergelijcke constē welcke tottē lichame streckē en dienē. Maer dē huysoorbaer behoortmē te soeckē in dingē daer geen oneerbaerheit met allē in gelegē en is: en dā bewaert.

bewaertmē tgewonnē door naerlich toe- Sparen en
toeficht
sicht en sparē: die tgoet ooc wel doē verme vermeere
tgewonnen
goet.
rē. Xenophon Socraticus heeft dese mate-
rie bequamelic bescreuen in tboec datmen
Oeconomic⁹ noēt: twelcke ic, vā uwer ou-
de wesende wt griecx in Latijn vertaelde.

*Vā gelijkenisse tusschen twee oor-
baerlijcke saken, en welck van
beyden het nutste is.*

Het xviii. Capit.

SO is de vergelijkinge vā dingē die nut
zijn, ooc dicmael noodtruflich: en dit is
de vierde sake die Panætius achter gelatē
hadde. Wantmen veel tijts met twijfelē
ouerweecht tgene dat dē lichame goet is,
tegen wtwendige goedē: ooc wtwendighe
goeden tegen des lichaems: van gelijken
ooc dingē die den lichame aengaen onder
malcanderē: en ooc wterlijcke goeden, te-
gen wterlike goeden. Duytwendige saken
houtmen aldus tegen des lichaems, te we-
ten oft ghy lieuer ghesont zijt dan rijck.
Duyterlijcke goeden verghelijctmen met
de lichamelijcke aldus, oft ghy lieuer rijck
zijt, dan seer sterck van lijf: de goeden des
lichaems aldus, oft de ghesontheydt be-
ter is dan de wellust: oft cracht beter is
dan snelheyt. Tusschen d'uterlike goeden

M. T. Ciceronis ij. boec vandē Officien.

twijfeltmen oft glorie beter is dá rijcdomme, oft beter is te hebben huyspachten dá lantpachten: van welcker aert de ghelijckingē zijn vandē oudē Cathone, de welke ghevraecht zijnde wat alder nutste was indē huyslijckē oorbaer? antwoorde wel te weydē: wat het tweede was? so vele wel te weyden datter genoegh sy: wat het derde was? wel cleeden. Wat het vierde was? ploegen. Als nv de vrager weder vraechde wat is woekeren? doe sprac Catho wat is een mensch te doden? hier wte eñ wt veel anderē behoortmen te verstaē datmen aldus welc het nutste was plach te ouerwegen: eñ dat hieromme dese vierde maniere vant onderfoeck der officien te recht by geuoecht is. Maer alle dat desen aēgaet als van tgelt te winnen, te besteden eñ te ghebruycken, werdt beter by sommighe oude eerbare mannē eñ besochte huys houders gedisputeert opter marcten eñ in kerckē, dá vā eenige filosofhen in de scholen: de welke men nochtans behoort te weten, want si dienen totten oorbaer, daer af ick in dit boeck gesproken hebbe.

De reste sal ick nv voorts
af segghen.

Eynde vant tweede boeck.

*Wat Cato
vanden
woecker
bielt.*

99

☞ Het derde boeck der
Officien van M. T. Cicero.

¶ Voorreden.

Atho heeft gēcreuen van Publio Scipione diemen al der eerst Africanum noēde (wiens tijt ghenoot hy by na was) dat hy placht te segghen, ick ben nimmermeer minder ledich, dan als ick ledich ben, noch nimmermeer min alleen, dan als ick alleen ben. Dit was voorwaer eē edele spruecke, die sulcken heerlijcken en wijfen man wel betaemde: te kennen gheuende dat hy in zijn ledicheyt op zijne saken dochte, en in zijn eenicheydt met hem seluen ghewoon was te spreken: alsoo dat hy nimmermeer ledich en was, en somtijts eens anders ghesprake niet en behoefde. Dies maecten hē twee saken, te weten ledicheydt ende eenfaemheyt wacker ende lustich, die een yghelijck doen quelen. Ick wilde ick mede dat selfde waerlijck van my mochte segghen: maer can ic in desen d'edelheyt zijns heerlijcken verstants niet geheelic nauolgen metter daet, ick fals ymmers (soo ick naest mach) met de wille genaken. Want ick nu ledich ben, ouermidts ick my met

N 3

godlose

godlose wapenen ende met gewelt, vande regeringe en vanden vierschare verstiten vinde. Daeromme ick de stadt oock verlaten hebbe en dicwils wandelende lanx de velden alleen ben: maer noch dese mijne ledicheyt noch oock mijn eenfaemheit en zijn by de zijne niet te gelijcken. Want Africanus verlatende d'alderheerlicste officien vā Romē, nam somwijlen zijn ruste, en ginc onderwijlen vā de grote vergaderinghen en menichte in zijn eenfaemheit als wt eē onrustige forchlike zee in eē stille sekere hauen. Maer mijn ledicheydt comt wt ghebreck van hant ghebaer, en niet wt begheerte van rust. Want wat isser doch (nae dat den raet te niet ghedaen en tgherecht vernielt is) dat ick met eeren opt raethuys oft inde vierschare soude mogen handelen? dies ick nu, die in vergaderinghe van eerlijcke luyden ende voor allemans ooghen plach te leuen, vlieden moet wten gesichte der schelmen dier oueruloe dich zijn: ende my selfs verberghen niet teghenstaende ick noch veel tijts alleen ben. Maer want de gheleerde mannen ons leeren dat wy niet alleen wt twee quaden het minste behoren te kiezen, maer daer oock yet goets wt te plucken indient daer inne is, soo ghebruyck ick ooc mijn ruste: doch niet sodanighen ruste, als den genen

wel

wel toe behoort die de stadt eertijts in rusten gheholpen heeft: noch ick en laet ooc die eenfaemheydt niet quelen die my de noot ende niet mijn wille toebrenghen. En alhoe wel dat Africanus (iae oock na mijn oordeel) meerder lofs vercreech, soo en vintmen nochtans niet van zijn schriften ouergebleuen daermen zijn verstant noch aen mach mercken: noch men siet gheen werck zyns ledicheyts, noch ons en blijckt gheen dienst van zyn eenfaemheydt daer wt men mach verstaen dat hy door zyns ghemoets beweghinghe, ende door de nasporinge der dingen (die hy al denckende onderlochte) nemmermeer ledich noch eenfaem en was: maer want ick soo vele crachts niet en hadde, dat ick my met myn swyghende gedachten af mochte trecken van de eenfaemheit, so hebbe ick alle myn naersticheyt en sorchvuldicheyt tot desen arbeyt van schryuen ghetrect. Also hebbe ic in weynich tyts de wijle tghemeen weluaert ter neder lach meer geschreuen, dan ic in veeliaren by staēde regiment gedaen hebbe. Nu alhoe wel de gheheele Philosophia (myn lieue Cicero) vruchtbaer en rijc is, noch oock in gene plaetsen woest noch ongebouwen: soo en isser nochtans gheen plaetse die oueruloediger is, dan vande officien, daer de leeringē om stantuaestelyck

M. T. Ciceronis ij.boeck

ende eerlijck te leuen wt gehaelt werden. Daerōme alhoe wel ick betrouwe dat ghy daghelijcx dese dingen leert en hoort van onsen Cratippo de fleur vanden tegewoort dighe filosofhen: so acht icx v nochtans nut dat sulcke saken altijt in v oren clincen: ia dat ghy (indient wesen mochte) anders niet met allen en hoorde. Ende al ist soo, dat sulcx een yeghelijck die den wech van eeren denckē te bewandelē, vā noode is te doen: soo en weet ick niet, dattet yemandt nootlijcker is dan v. Want ghy en hebt gheen cleyne wacht opten halse om mijn naersticheyt na te volgen, een grote wacht om mijn eere, ende oock al yet wat om mijn fame nae te volghen. Soo hebby daer en bouen een swaer pack geladen, te weten van de Atheniensers ende van Cratippo, totten welcken ghi ghereyft zijt, als tot een marct van goede consten: vā waer het v met allen schandelijc is ledich weder te comen: want sulcx des stadts en v meesters vermaertheyt tot groter oneeren wesen soude. Daerōme suldy v met herte met sinnen ende met vlijtigen arbeyt (indient leeren anders meer arbeyts dan lusts is) begheuen en strecken totter leeringhen: op dat ghy niet en maect dat ghy v selfs ont helpt als ick v met alle behoeften besorge ende helpe. Daer van ist ny dan genoech:
want

want ick v dicwils veel gheschreuen hebbe om aen te porren ende te vermanen. Maer nu wil ick weder tot de deylinge van mijn voortstel gaen.

Vergelijkinghe tusschen de eerbaerheyt en den oorbaer.

Het eerste Capit.

PAnætius dan, die sonder alle twijfele alder vlijtelijcste van d'officien gheschreuen heeft, die ick oock bouen yemant anders (met eenderhande bygevoechde verbeteringhe) na gheuolcht hebbe, drie manieren voort ghestelt hebbende daer inne hē de menscen plegen te beraden (waer af het een is als men twijfelt oft gene dat men voor heeft eerlic is dā scadelic: het tweede, oft oorbaerlic oft scadelic is: het derde alst geen dat eerlic schijnt tegen tgene dat oorbaer scijnt strijdet, en hoemen die dinghen behoort te onderscheyden) heeft de twee eerste manieren in drie boecken bescreuen: de derde maniere belooft hi, maer en heeft dat niet volbracht: het welck my dies te meer wōdert om dat vā zijn ionger Possidonio gescreuē is dat Panætius noch dertich iarē leefde na dat hi die boeckē liet wtgaē. My geeft ooc wonder dat Possidonus dese selfde materie in eē boec so licht ouerloopt, sonderlinge so hy scrijft datter

gheen soo noodtlycken sake inde gantle
philosophia en is. Ick en stemme ooc niet
met de gene die daer seggen dat dese ma-
terie van Panætio niet voorby gheslaghen
en is maer met voorraet achtergelaten, so

*D'oorbaer
mach tegē
d'eerbaer-
heydt niet
stryden.*

dat hy daer af niet meer en heeft willen
schryuen, om dat de oorbaerheydt nēmer-
meer stryden mach tegen de eerbaerheydt.
Waer af men noch anders twijfelē mach-
te weten of men daer de ander maniere die
inde deylinge van Panætio de derde is, ooc
noch by voegē, dan of mens heel achterla-
ten soude. Vant een en mach men niet twy-
felen oft ten was van Panætio voorgeno-
men, maer achtergelatē. Wát het nootlyc
is dat het derde noch ouerblijft, als men vā
eē drieuuldige deylingē de twee deelē vol-
doet. Daer en bouen beloofst hy int eynde
vát derde boec voorts van dese derde ma-
niere te seggen, Hier toe comt ooc de ghe-
loofwaardige tuyge Possidonius, die mede
scrijft in eē brief, dat Publius Rutilius Ruf-
fus (die eē ionger vā Panætio was) placht te
seggē, dat also men geen schilder geuondē
en hadde, die het deel, twelc Apelles aendē
Venus onuolmaect ghelaten hadde, dorste
voorts op maken, ouermits de ouer grote
schoonheydt vant aensicht yegelic den hope
benam om sulcke schoonheydt ooc te con-
nen na volgē int lichaē: also en hadder ooc
niemand

*Geē scilder
en dorste
bestaē het
begonnen
werck van
Apelles te
volmakē.*

niemant achteruolcht noch volbracht het gene dat Panætius onvoldaen achter gelaten hadde: en dat om de treffelickheyt der boecken die by hem volmaect zijn. Aldus en is dan niet te twifelen aen het oordeel vā dese philosophe: maer men soude mogelijk yet mogen twifelen oft hy dit derde deel om tbehoren te onderfoecken, oock rechtelikē hier toe gevoecht heeft of niet. Want al ist soo dat de eerbaerheyt (soo de Stoyciens seggē) het eenige goet is; of dat het gene dat eerbaer is, in sulckermanieren het opperste goet is (soo onsen Peripateticis dunct) dat alle andere dinghen daer teghens ghehouden zijnde, niet met allen bid'eerbaerheydt te ghelijcken zijn: soo en machmen noch niet twifelen, dat sich den oorbaer ymmermeer teghen d'eerbaerheyt soude connen stellen. Alsoo hebben wy verstaen dat Socrates de ghene plachte vervloecken, die alder eerst door haer opinie dese dingen van een schoerden oft deylden, die natuerlijcken aen elck anderen cleyen: met welckē Socrate die Stoyciens alsoo ouer een draghen, dat sy oock alle tghene dat eerlijc was, oorbaerlic achten: noch datter oock niet oorbaerlijc en is, dat niet eerlick en is. Maer oft Panætius sulcx waer, dat hy wilde segghen, men behoort de duecht aen te hanghen
ouer.

ouermidts si de moeder is vanden oorbaer
(soo de ghene doen die alle begheerlijcke
dingen alleen na de wellust oft nae de on-
smertelijcheyt rekenen en achten) soo liet
ick hem ooc seggen, dat d'eerbaerheyt en
den oorbaer somwijlen teghen malcande-
ren opstaen. Maer want hy die ghene is die
dat alleenlijck goet te wesen oordeelt, dat
eerlijck is, ende dat oock des menschen le-
uen niet beter en werdt doort hebben van
die dinghen, die onder een schijn van nut-
ticheyt d'eerbaerheyt weder vechten, ooc
mede door tderuen van dien niet arger: so
en behoorde hy aldusdanighen beradinge
niet voort te brenghen, in welcke tghene
dat nut schijnt, geleken soude werden met
het ghene dat eerlijck is. Daeromme dat
vanden Stoyciens gheseyt wert, des men-
schen opperste goet te wesen, dat hy nader
naturen oft natuerlick leue, heeft (soo ick
dencke) desen meeninge, te weten dat ons
leuen metter duecht ouer een stemme, en
dat sy dander dinghen die na der naturen
souden zijn alsoo nemen, te weten, indien
sulcx niet teghen de duecht en ware. Ende
want dit alsoo is, wanen sommighe dat de-
se verghelijkinghe niet te recht by ghe-
bracht is, noch datmen niet met allen van
dese maniere en behoorde geleert te heb-
ben. Maer die eerbaerheyt, de welcke ey-
ghentlijc-

*Natuerlick
leuen is
duechdelic
leuen, en is
des menscē
opperste
goet.*

ghentlijcken ende met alle recht eerbaer-
 heyt genoemt wert, is alleen inden wijfen:
 noeh si en mach némermeer vâder duecht
 ghescheyden werden. Dese oprechte vol-
 comen eerbaerheyt, en mach geenfins we-
 sen inden ghenen daer gheen volmaecte
 wijfheyt inne en is: maer de ghelijckenif-
 sen oft schijnselen van dese eerbaerheydt
 wel. Dit zijn dan alle de officien daer af ic
 in dese drie boecken segge, de welcke van-
 den Stoyciennen middelbaer dinghen ghe-
 naemt werden: ende die zijn gemeen, ver-
 spreyden haer oock breedt wte: ooc mede
 zijnder vele die dese door haer goet ver-
 nuft en tvolherdē inder leeringē verwer-
 uen. Maer het officie dat die Stoyciens op-
 recht noemen en in als volcomen seggē te
 zijn, en is by niemāt anders, dan byden wij-
 fen man. Nochtans als men yet gedaē heeft
 na dit middelbaer behoren ofte officie, so
 schijnet met allen volcomen te zijn, ouer-
 midts dattet gemeen volck daer inne niet
 merckē en can wat hem noch vant volco-
 men ontbreeft, en hoe wijt dat daer af ver-
 sceyden is: en (so vele als si daer af verstaē)
 en achten si daer inne niet vergetē te zijn:
 twelc mede inde Poetrije, in schilderije en
 dierghelijcke dinghen ghebuert, daer inne
 tvolc dicmael dingen prijsen, die niet prij-
 sens waerdich zijn: twelc ick vermoede te
 gheschie-

*Verstāt en
 oeffeninge
 brengē tot
 duechden.*

M. T. Ciceronis iij. boeck

gheschieden om dat in dien dinghen oock yet wat goets is dat den onuerstandighen verlusticht, die de gebreken in alle dingen niet oordeelen en connen. Daeromme sy ooc lichteliken van haer eerste meyninge wijckē, na datse vandē verstandigē anders onderwesen zijn. Dese officien dá, vā welke ic in dese drie boeckē spreke, noemen si als de anderde eerbaerheydē te wesen: die niet alleen den wijzen toegeeygent werdē, maer ooc alderley maniere vā menschē gemeen zijn. Alsoo worden se al tsamen door dese dingē (daer een goedē duechdeliken aert inne is) geloet ofte beweecht. Noch ic en wil niet, als de twee Decij oft de twee Scipiones voor vrome mannen ghepresen werdē, oft als men Fabritiū ofte Aristidem als rechtuaerdigē prijst, datmen vā die een exēpel vā vroomheit, oft vā dese het exempel vā rechtuaerdicheyt nemen sal, als van wijse mannen · wāt geen vā dese en waren so wijs, als ic hier een wijs man meene ende verstaen wil hebben. Noch M. Cato en C. Lælius en warē niet wijs, al waren si wijs genaemt en daer voor gehoudenē. Ooc de seue wijzen vā Griecken niet: maer hadden een gedaēte en gelijkenisse vā wijsheyt, door de menichvuldicheyt vā dese middelbaer officien die in huer waren. Daerōme en ist niet geoorloft datmen tghene dat oprecht serlick

eerlick is, vergelijcke oft schatte tegen een wederstāt des profijts: noch men moet ooc tgeen datmen gemeenlijk eerlic noemt. en dat van sulcke, die goede mannen gheacht willen zijn, geeert wort, nemmermeer gelijcken oft wegen tegen de profijten. Ooc staet ons so seere dese eerbaerheyt (die wy met ons verstant begripen mogen) te beschermen en te onderhouden, als die oprechte en volcomene eerbaerheit den wijzen toestaet: wāt anders en machmen niet weten oftmē yet in duechdē gevordert en voortgegaē is. Dits dan vandē genē geseyt die doort onderhoudē vā d'officien goede mannē geacht werdē. Maer die alle dingē aen de profijt en bate hāgē, en dē oorbaer niet willē ouerwegē latē vā de eerbaerheit dese zyn gewoon int beradē de eerbaerheit te wegen tegen tgene dat si nut waenden, twelc geen goede mannē te doē en plegē. Daerom vermoede ic als Panætijs seyde, dat de menschen in sulck ouerleggē plegē tetwifelen, dat hy dat selfde meynde, als hy maer seyde dat sy sulcx maer pleghen, maer niet behooren te doen. Aldus en ist niet alleen schandelijcken datmen tgeen dat profijteliken schijnt beter waent dan dat eerlick schijnt, maer is ooc alder schandelijcxste datmen dese twee tegen malcanderen weecht, oft daer inne yet twijfelt.

Wat

Wat ist dan dat somwijlen tusschen de eere ende profijte twijfel en beradinghe schijnt te veroorsaken? ick vermoede d'oorfaken te wesen, als men twijfelt hoedanich tgene is datmen voorhanden heeft: want het ge buert dicmael, dattet gene dat meestédeel schande was, alsoo door den tijt verandert datmens geen scande en rekét. Ic sal hieraf bi gelijckenisse yet stellé dat verder strect. Wat machmen meerder boof heyt vindé, dan datmé niet alleen een méfse maer ooc een vriét doot slaet? sal hi daeróme booflic ghedaen hebben die een tyranne (al waert noch soo grooten vrient) dootslaet? dit en dunct den Romeynschen volcke niet, die sulcx onder alle edele faiten dé alder heerlicsten daet achté te wesen. Also heeft dan den oorbaer de eerbaerheyt verwonnen, iae de eere is den nut nae gheuolcht.

*Datmen rechtuaerdicheit voort op-
perste goet, en donrechtuaerdicheyt
voort archste quaet sal houden:*

*van eyghen ende ghe-
meen profijt.*

Het ij. Capit.

NV dan ist van noode eenderhande re-
gule te maké, op dat wy sonder dolen
recht

recht moghen oordeelen, als tgene dat ick hier nut heete schijnt te strijden teghens tghene dat ick hier oock eerlijck noeme: welcke regule int ouerweghen deser dinghen geuolcht zynde, ons in alle behoerlijcheyt en officie houden sal. Ende dese regule sal metten maniere en leeringhe vanden Stoycienen seer ouer een comen: die welcke ick daer omme lieuer in dese boecken nauolge dan de Peripateticien: ouermits dat alhoe wel, so vanden Academien als vanden Peripateticien (die eertijts selue warē dat de Academien zijn) de eere bouen tprofijt ghestelt werdt: nochtans so werden dese dinghen claerder en beter beschreuen vanden genē die welcke alle dat eerlick is ooc nut achten, noch geen dinck nut en noemen dat niet eerlic is: dan vanden ghenen die welck yet dat niet nut en is, eerlick, oft yet dat nut is oneerlijck wanen. Want ons Academie geeft my grote vrijhey, omme met ons recht te moghen voorstaen, alle tghene dat my alder meest bewijfelick voor handen sal comen. Maer nu come ic weder tot de regule. Aldus dan ist meerteghens alle natuerlicheyt dat men eenen wat beneme, en dat d'een mensche met eens anders schade zijn profijte doet, dan de doot, dan armoede, dan smert ende dan alle andere dingen die smenschen lijf

*Onrecht
doe is on-
natuerli-
ker dādoot
smert, ar-
moede oft
diergelijc-
ken.*

O

oft

oft goet mogen opcomen: ghemerct sulc-
danighe inden eersten de gemeenschap en
geselschappe der menschen veriaecht. Want
zijn wy also gesint, dat een yegelic om zijn
eyghen baet een ander bescadigen oft be-
rouen wil, so moet nootlic het gheselschap
der menschen (het welc bouen alle ander
dingen natuerlic is) van een geschuert en
gebroken werden. Recht oft elck lidt ons
lichaems so mochte gesint zijn, dattet hem
seer gesont en dá eerst weluarende wanen
soude, indient de gesontheit vā zijn naeste
ledeken tot hem troc: so soude nootlic het
gantse lichaem swack worden en vergaen
moeten: soo mede indien elck van ons om
zijn eygen profijt het weluaren van zijnen
naesten na hem trect en een yeghelick be-
neemt dat hi mach: so moet ooc nootlijck
de gemeenschappe en tgeselschappe der men-
schen vernielt werden. Maer tis yeghelick
gheoorloft en toegelaten dat hy zijn selfs
noodtrufst voor eens anders mach benaer-
stigen oft foecken, alst niet tegens naturen
en gheschiet: ouermidts de nature niet en
mach lijden dat wy ons rijckdomme, haue
en besittinghe metten roof vā anders goe-
den vermeeren. Want dat niemant geoor-
loft en is om zijn profijts willen een ande-
ren te beschadigē, en is niet alleen inne ge-
stelt doort recht der naturen, maer oock
door

Schoon ge-
lijckenisse
vandē ey-
ghen baet-
foeckelijc-
heyt.

door de wetten daer alle stedē en gemeen regimenten inne bestaen . Want daer toe zijn de wetten, dat willense, dat der burgeren eendracht gants en onuerbroken bliue: dies vangen, verdoemen, bannen ende doodense die gene, die desen bant vā eendrachticheyt schoeren. Maer bouē alleert dit noch de redelicheyt der naturen, twelc een godlike en menschelike wet is: so dat wie haer gehoorfaem wil zijn (twelck si al doen moeten die na der naturen willen leuen) en sal nemmermeer eens anders goet begheeren: noch tot hem nemen, wat hy een ander benomen mocht hebben. Hieromme is de grootmoedicheyt, vriendelicheyt, rechtuaerdicheyt ende miltheyt veel natuerliker dan wellust, leuen ofte rijcdōme: want het oock een teeken is van een grootmoedich ende heerlijck herte (twelc alle dingen totten gemeen oorbaer strect) dat hy dese dingen versmadē en voor niet achten ean. Maer yemant het sine te benemen om eyghen bate, is meer teghens de nature, dan doot, droefheyt oft diergelijcke dingen. Het is oock natuerlijcker datmen om alle volcken (waert moghelijck) te helpen ende te besckermen, groote moeyte ende arbeydt doe, datmen Hercules na volgheden welcken der menschen same zijnder weldaden ghedenckende int

O a

ghesol.

Wetten dienen tot der burgeren eendracht.

M. T. Ciceronis iij.boeck

gheselschappe der goden gheschiedt heeft: dan eensaem hē selfs te leuen en dat noch (niet alleen sonder eenighe moeyelicheit, maer oock) in d' aldermeeste wellusten en oueruloedicheydt van rijckdomme: iae al waermen dan noch al ouer schoon ende sterck van lijue. Daeromme oock een yghelic die een goet en edel verstant heeft dat behulpelycke leuen verkiest voor dit wellustige. Waerwte dan bemerct en verstaen werdt dat geen mensche die de nature gehoorfaem is, een ander mensch besca-digen mach. Voorts, so wie een ander veronghelijct om hē selfs wat profijts te doē, ofte dese moet meynen dat hy niet tegens nature en doet, ofte hy acht datmen de doot, armoede, pijn, verlies vā kinderen, maghen, oft van vrienden meer schuwen oft vlieden sal, dan yemant onghelijck te doen. Indien hi tveronghelijcken vanden menschen niet tegens de nature en acht te wesen, wat wilmen met sulckē disputeren, die geheelijcken den mensche wt dē mensche wech neemt: acht hi dan ooc datmen sulcx behoort te mijdē, maer dat de doot, armoede oft pyne noch veel argher zijn; soo doolt hy daer inne dat hy eenich ghebreck oft schade in lijf oft in haue swaerder acht dan de gebreken der sielen. Daeromme behoren wy al tsamen een voornemen

*Behulpsaē
leuē is be-
ter dant
wellustige.*

men ende meninghe te hebben, alsoo dat een selfde oorbaer ons alder ende yegelijc bysonders nut sy: ende als yemant dese tot hem trect, soo schuert hy alle menschelike ghesellicheyt. Ooc mede indien de nature selfs ons leert, dat elck mensche een ander mensche (wie dat ooc sy) goet iont en gaerne welberaden sage: om geen ander sake, dan om dattet mede een mensche is, soo volcht nootlick dat elck mans nut ooc gemeen is nae die selfde nature. Is dit dan sulcx, soo werden wy al tsamen onder een wet ende nature begrepen. Indien dit dan mede soo is, soo verbiet ons ooc voorwaer de wet der naturen een ander te verongeliken. Het voorste is waerachtich, so moet oock het laetste zijn. Want het luyt qualick dat sommighe seggen, si en willen haer vader noch broeder om haer eyghen profijte niet veronghelijcken: maer met dander burgeren ist een ander dinck. Dese en stellen hun seluen niet rechts noch gheen meng te hebben metten anderen burgheren int ghemeene weluaert: welcke meyninghe schuert af ende breeft alle gesellicheyt van de stede. Ende die daer segghen datmen de burgheren oock sparen moet, maer de vreemdelingen niet, dees breken de ghesellicheyt van al menschelike gheslacht: waer door goetdadicheit, miltheyt,

goetheyt en gherechticheydt inden gront
wech genomen werden. Die dese dinghen
wech nemen, zijn ooc godlosen en gewel-
digers te achten tegē de onsterflike godē:
als die de gemeenschap (die vanden goden
inne gestelt is) tusscen de menscē vernielē:
van welke gemeensaemheit oft vriende-
licheyt dit den alder onbrekelijcsten bant
is, datmen gelooft onnatuerliker te wesen
dat d'een mensch dē anderen om zijn pro-
fijt yet wat benemen soude, dant is alle sca-
de te lijdē in haue, in lijf, ia ooc int gemoet
alst gedaen wert tegens de gerechticheyt:
want dese duecht is alleen een coninginne
en vrouwe van alle duechden. Hier sal mo-
ghelick yemant segghen, sal dan een wijs
man eer hi van honger steruen soude, niet
lieuer een ander, die nergēs toe nut is, zijn
spijse benemen? gheensins: want mijn le-
zen en is mi niet waerder, dan dese ghene-
gentheyt mijns herten, te weten, dat ic nie-
mant om eygen baet beschadighen en wil.
Wat dan: soude een goet man, om niet te
vervriesen den wreeden en onmenscheli-
ken tyranne Phalarim zijn cleederen niet
berouen indien hijs vermochte? dese din-
gen zijn seer licht om oordeelē. Want be-
neemdy een mensce die nergēs nut toe is,
yet om v bate, so doedy onmenschelick en
segen de wet der naturen: maer sidy soday-
nighen,

nigen, dat ghy (indien ghi leuēdich bleeft) het ghemeen goet. ende tgheselschap der menschen grotelick muecht nut zijn ende veel goets doen, so en sidy niet te laken, in dien ghy om dier saken wille en tot sulckē eynde sulcken tzijne benaemt: maer heeft hem de sake also niet, so sal elck lieuer zijn selfs schade lijden, dá een anders goet verminderen. Aldus en zijn siecten, armoede noch deser ghelijcke dinghen niet so sere teghens de nature, als het begheeren ende berouen van eens anders goet. Soo is ooc mede het verlaten van tghemeen profijt teghens nature, want het is onrecht. Daeromme wijst de wet der naturen selfs, die smenschen weluaert onderhout ende bewaert, datmen de noodtrufft (in sulcken geualle) behoort te nemen vā eenen onnutten mensche, om die een verstandigen goeden ende vromen man te geuen, by wiens doot tghemeen weluaert veel soude verliezen: alst maer alsoo gheschiet, dat hi niet te vele van hem selfs houdende, oft hem selfs te vele beminnde dese sake niet en misbruycke tot een decsel vā zijn geweld. Also moetmen dan altijd de behoorlicheyte plegen ten oorbaer vā alder menschen weluaert, en (datic dick verhalet) van de menschelike gemeenscappe. Want dat vanden tyranne Phalaris gheseyt is, valt licht om

O 4

oordec-

oordeelen , ouermits wy met de tyrannen
met allen gheen ghemeynschappe en heb-
ben , maer een gantse afkeer en schuwen.
Ten is oock niet tegen de nature datmen
eenen berooft, diemen ooc wel (indient ge-
legen waer) met eeren mach doden: want-
men alsulcdanighen verderfiken en god-
losen volcxken van de menschelicke ghe-
meenschappe behoort wt te roeden. Hier-
omme alsomen sommige leden afsnijt die
sonder bloet ende leuen zijnde, dander le-
den des lichaems schadelick zijn : soo be-
hoortmen oock de wreechtheyt en onmen-
schelicheydt der wilde dieren schuytende
onder een menschelijke gedaente, vant lic-
haem (twelc de gemeene menschelicheyt is)
te scheyden. Van deser aert ende sodanich
zijn alle de twijfelen waer inne men ter
noot en voor de hant het behoren onder-
soeft. Sulcdanige dingen vermoede ic dat
Panætius achteruolcht soude hebbé, waer
sijn voornemen niet door eenich geual oft
onlede behindert geweest. Tot welcke be-
radingen inde twee eerste boecken leerin-
ghen genoech beschreuen zijn: daer door
men wel verstaen mach, watmen om zijn
snootheyt behoort te vlieden: ende oock
wat het ghene is, datmen niet al heel en
behoort te schuwen om dattet niet ghe-
heel snoode en is. Maer op dat ick myn
begon-

begonnen ende by nae volmaecte werck
 eens soude mogen eynden, so begeere ick
 van v (myn Cicero) ghelijc de geometers
 niet alle dingen pleghen te bewijfen, maer
 somwijlen te begeeren datmē haer sommi
 ge dingen verwilligē soude, om lichter dat
 si voor handen hebbē te verclaren: dat ghi
 ooc my (indiē ghi muecht) niet anders toe
 en laet ofte verwillicht, dan dat het ghene
 dat eerlick is, om zijn selfs willen te begee
 ren staet. Maer indien sulcx door Cratippū
 niet wesen en mach, dat ghy my ten min
 sten dit toelaet: dat het ghene dat eerlick
 is, aldermeest om zijn selfs willen te begee
 ren staet: elck van beyden welck ghy wilt,
 sal my genoegh zijn. Dan salt eene, dan het
 ander bewijselicste schijnen, maer behaluē
 dese en machmen niet bewijfen. Eñ eerst
 is Panætius daer inne te verantwoorden,
 dat hi niet geseyt en heeft dat de nutte din
 ghen somtijts teghens de eerbare moghen
 stryden (want hy en mochts niet doen)
 maer seyt de dingen die nut schijnen. Wāt
 hy voorwaer dickwils ghetuycht datmen
 niet en vint dat nut is, dwelc ooc niet eer
 lick en is: noch niet dat eerlic is, twelc ooc
 niet nut en is. Ende seyt datter noyt scha
 deliker pestilentie smenschen leuen en be
 stormde, dan d'opinie der geenre, die dese
 meninghen wech ghenomen heeft. Daer

Omme en heeft hi dese wederstrijdinge oft
twijfel tusschen baet ende eere (die wel een
wederstrijdinge schijnen, maer niet wesen
en soude) niet voort ghebracht om dat wi
sommijl de bate bouen de eere soudē ach-
ten: maer op dat wy dese twijfelen (als sy
ons voor ooghen quamen) sonder dolin-
ghe souden connen oordeelen. Also wil ic
nu dit ouergebleuen deel niet met yemâts
behulp, maer (somen seyt) wt mijn selfsco-
ker, voldoen ende eynden. Noch van dit
deel en is nae Panætio niet geschreuen dat
my voldoet van alle dat my ter hant ghe-
comen is.

*Datmen gheen dinc, dat met oneere
ghemengt is, profijtelijck en
behoort te achten.*

Het iij. Capit.

ALs ons dan eenighen schijn van profijt
voortkomt, so werden wi nootlick daer
toe beweecht: maer als mē de sake te recht
aenmerckende beuint dat het gene twelc
nut scheen, met schande gemenget is, dá en
salmen sulc profijt niet begeren: maer ver-
staen datter geen profijt en mach wesen int
gene dat snode en schandelick is. Seker in-
dien geen dinck so seere tegens naturen is
als leelickheyt en snootheyt (ghemerct de
nature

*Niet scan-
delijck en
is oorbaer-
lijck.*

nature alle dat recht, bequaem en bestendich is, begeert, en de contrarien van dien versmaet) en ooc geen dinc so natuerlic en is, als nutbaerheyt: so en mogen seker den oorbaer en snootheydt oft schande niet te samen in een sake wesen. Voorts, ist so (als Zeno seyt) dat wy tot de eerbaerheyt gheboré zijn, oft dat die alleen te begeré staet, ofte (so Aristoteli behaecht) behoortmen de eerbaerheyt in alder wijsen bouen alle ander saké hooch te achté: so moet nootlijck volghen dat het ghene dat eerlick is, oft het eenige oft het opperste goet moet wesen: wat dan goet is, dats ooc seker nut: so moet dan ooc al wat eerbaer is nut zijn. Daeromme so scheyt de delinghe der oneerbaren menschen tgheen dat sy vinden nut te schijnen vād' eerbaerheit: en nemen dat nae hem. Hier wt spruyten dan moorderijen, veninige morfeelen, en valsche testamenten: dit maect dieuerijen so int ghemeen goet, als anders, berouingen en plonderingen vanden vriende gesellen en burgeren: dits tvoetsel vāde ondrachlike mogentheyden door oueruloedige rijcdommen: ten laetsten so werden hier wt oock gheboren de begeerlicheyden om te heerschappen ouer vrije steden, twelc het alder archste ende schandelijckste is datmen bedencken mach. Sy sien met een verkeert oordeel

oordeel op het profijt vanden dinghen
 maer en sien niet, kē segge niet op de straf-
 fingen van de wetten (die si dicmael ouer-
 weldigen en verschueren) maer oock niet
 op de snoode leelicheyte en schandelicheyte
 (twelck noch het alderbitterste is) vander
 saken selfs. Aldus moet dese maniere vā be-
 raet gantselijcken achter rugghe ghestelt
 werdē (want si is heel boos ende godloos)
 daermen ouerleyt oft men tghene dat men
 verstaet eerlick te wesen, volghen, oft dat-
 men willens ende wetende hem selfs met
 boosheyte beulecken sal: want dese twijfel
 al lasterlick is, al quaem sy oock niet totter
 daet. Daeromme en salmen hem ooc niet
 beraden in alsulcke saken, daer het beradē
 selfs schande is. Men sal oock wt alle bera-
 dinghe den hope oft waen van de sake te
 heelen ende te verbergen, veriagen en ver-
 driuen. Want wy (ist dat wy yet inder phi-
 losophien gevordert zijn) vast ende verse-
 kert behoren te houdē datmen niet ghie-
 richlijcx, niet onrechtuaerdelijcx, niet on-
 cuyschelijcx, noch niet onmatelijcx doen
 en sal: al waert ooc datmens alle de goden
 ende alle de menschen ewich verberghen,
 mochte. Hier toe brengt Plato de fabule
 te passe vā Gige, die welcke ter plaetse quā
 daer de aerde door een seer grote slachre-
 gen van een geschoert was, en gaepte wijt
 van

*De vromē
 en moghen
 geen quaet
 doē, al wis-
 sen sy dat
 doc gode en
 de menscē
 verholē
 te sullen
 bliuen.*

van een. Hy vant daer een diep hol daer hi inne steech, al waer een groot coperé paert stont met eē veynster in de zijde. Dit geopent zijnde, sach hy eē lichaem vā een veruaerlike grote ruese, die een gouden rinck aen zijn vingher hadde, dese nam hy ende deedse aen (want hy was een van sconincx herders) ende quam weder bi dander herders. Als hy daer zijnde den gesteente vanden rinck inwaerts na zijn palm stelde, soo werdt hy van niemant gesien, eñ hy sachse al tsamen : maer als hy den steen wtwuert keerde, soo sach hem een yeghelick. Alsoo ghebruycte hy de gheleghentheyte van desen rinck: hi boeleerde metter coninginne (door wiens bystant hy oock den coninck vermoorde) hy versloechse al die hy een hinder tot zijn voornemen waende: noch niemant en mochte hem, als hy dese quade stucké bedreef, sien: eñ is ten laetsté door hulpe van dien rinck also schieliken eñ onvoorsien, als een Coninck van Lydien geert. Nu ten propoofte, al waert so dat een wijs man desen selfden rinck hadde, hy en soude hem niet een hayrken meer oorlofs gheuen tot sondighen, dan oft hijs niet en hadde: want vanden goeden mannen werden eerlijcke, maer gheen verborgen dinghen ghesocht ende begheert. Maer sommighe niet vanden quaetsten, oock niet vanden

vanden scherpsinnichstē filosofhen seggen dees fabule en versieringe vā Platone verhaelt te wesen, als oft hijse geschiet achte, ofte voorstont te mogen geschiet zijn. Dits den sin van dese fabule ende van dit exempel : waert dat ghy yet oneerlijcx mocht doen, daer door ghy tot grote rijkdomme oft tot macht, oft tot heerschappije oft tot wellusten comen mocht, ende dat niemant sulcx weten noch vermoedē soude, iae dat het God noch mensche nemmermeer vernemen en mochte, sout ghijt oock doen? sy segghen dat sulcx niet en mach gheschieden. Maer ick vraghe oft tghene dat sy loochenen te moghen gheschieden wel gheschieden mochte, wat sy dan soudē doen? sy quellen seker plompelijck segghende dat sulcx niet en mach zijn ende daerinne volherdense. Maer sy en mercken niet wat dat woort vermach. Want als ick vraghe, waert dat zijt helen mochten, wat sy doen soudē, soo en vraghe ick niet oft mens oock heelen mach, maer ick voeghe daer de quellinghe oft straffinghe by, op dat sy luyden, indien zijt doen soudē ontsaghen sy gheen straffe, hun selfs misdaders soudē moeten belijden : oft soudē zijt oock sonder straf te duchten niet willen doen, soo laten sy my toe dat alle oneerbare snootheyt om haer

*Snootheyt
staet om
zijn selfs
lelicheyte
te schumpē,*

haer selfsleelicheyte te schuwen staet. Maer
 nu weder tot ons voornemen. Daer co-
 men dicmael saken die ons beweghen on-
 der een ghedaente van nutbaerheyt, niet
 en meyne ick als men hem beraet oft men
 d'eere om grootheydt vande baet verla-
 ten sal (want dit is boosheydt) maer dit:
 oft tselfde dat nut schijnt, oock niet wel
 sonder schande en mach gheschieden.
 Men mochte ghewaent hebben dat Bru-
 tus onrechtelijck dede als hy zijnen me-
 de Burghermester Collatinum Tarqui-
 nium wt den regimente stelde, alsoo hy
 een gheselle van Bruto gheweest was int
 verdrijven vande coninghen, ooc een hul-
 per in zijn aanslagen: maer want douerste
 vander stadt besloten hadden, dat alle die
 vander maechschappen Superbi, ende alle
 die vander bynamen Tarquinij waren en
 oock mede de gedenckenisse des rycx ver-
nielt souden werden: soo wast ghene dat
 voortvaderlants bescherminghe nut was,
 hem oock soo eerlyck, dat dit Collatino
 selfs behagelick en aenghenaem behoor-
 de gheweest te zyn. Alsoo was dese oor-
 baer goet om de eerbaerheits wille: sonder
 welke sulcx ooc gheensins nut en moch-
te geweest zyn. Maer inden Coninc die de *Romulose*
 stadt boude, en wast alsoo niet: want de
gedaente vanden oorbaer beweecde hē,
 ende

ende alst hem nutter dochte alleen, dā met een ander te regeren, so versloech hi sinen broeder, daer inne hi de broederlike liefde ende menschelicheyt verliet: om tgene te vercrijgen dat profijt schein ende niet en was, ende verschoonde hem onder dat eerlike deexel, dat zijn broeder ouer de muere ghespronghen hadde: twelck nochtans niet bewijfelick noch oorfaecx ghenoech en was. Daeromme misdede hy daer inne, twelck ick doch by oorlof van Romulo gheseyt wil laten zijn.

Hoe verre het yeghelijc gheoorloft is zijn selfs profijt te soecken.

Het iij. Capit.

NOchtans en sullen wy ons eygen profijt ooc niet versuymē, noch oock die geē andere geue, als wt die selfs behoeuē: maer yegelic sal zijn profijt doen, die buyten eens anders hinder vercreghen mach werden. Hier af seyt Chrysippus (soo hy oock in veel ander saken doet) gants sijn: die na de wet stake loopt, mach zijn beste wel doen, en hem snellick haesten om den prijs te winnen: maer hy en behoort een ander, die teghens hem loopt geensins met handen noch voeten te beletten oft hinderen. Alsoo en ist niet onrecht, dat yegelijck in dit leuen zijn noodtruff beiaecht:

Baet buytē yemandts scademach elc beiaegē.

maer

maer een ander tzijne te rouen, is onrecht.

*Hoemen hem metten vrienden dra-
ghen sal, en dat de ionst tot vrients
profijt niet teghen eerbaer-
heyt mach staen.*

Het v. Capit.

ALdermeest werden de officien inde vrientscappe verwert: en is so veel tegens tbehoren, datmen den vrienden wey gert, tghenemen rechtelic soude moghen doe, als datmen se verwillicht int gene dat onrecht ende tegens het betamen is. Maer van alle dese maniere van officie is een cor te leere die oock niet swaer en is. Want alle dinghen die nut schijnen, als state, rijkdomme, welhuft ende dierghelijcke salmen nimmermeer hooger achten, dan de vrientscappe. Maer een goet man en sal om geen vrients willen yet doen tegē tgemeen weluaert, teghen sinen eedt, noch teghen zijn trouwe: al waert oock so, dat hi selfs rechter waer ouer zijn vrient: want als men des rechters persone aen doet, so leytmen des vrients persoon af. Soo vele mach hy zijn vrientschappe toe gheuen, dat hy zijns vriets sake wel wilde rechtuaerdich te zijn: ende dat hy hem (soo vele dat de rechten

*Vrietscap-
pe salmen
hoger ach-
ten dā alle
dat nut
schijnt.*

P roela-

toelaten) tijt geeft, om zijn sake te vollen
 wite segghen. Maer als die gheede rech-
 ter oordeel spreken sal, so moet hy gedene
 ken God tot een ghetuyghe daer ouer te
 roepen, dat is (soo ick vermoede) zijn ghe-
 moet bouen twelcke God selfs den men-
 sche niet godlijckers verleent en heeft. Al-
 soo hebben wy een goede zeede van ons
 voorvaders gheerft om den rechters te
 bidden, te weten, so veel als behoudē eere
 en eedt wesen mach. Dese begheerte dient
 tot die eerlijcke saken, inde welcken (soe ic
 onlanx hier voor geseyt hebbe) een rech-
 ter zynen vrient wel te wille mach wesen.
 Maer soument al moeten verwilligen dat
 vrienden begheeren dat en sulde gheen
 vrientschappe, maer muytetijc ende sla-
 men swesinghe zyn. Ick spreke hier van
 die ghemeen vrientschappen, want inden
 wijsemende volmaecten mannen en mach
 niet suldanichs wesen. Men seyt darter tus-
 schen Damon en Pythia Pythagoriens al-
 suldanighe vrientschappe gheweest is, dat
 als de tyran Dionisius den eenen zynen
 sterfdaach hadde doen vercondigen, en die
 selfde een weynich daghen tijt begheert
 hadde om zijndinghen te bestellen, dan-
 den borge wert voor zijns gesellen weder-
 comste onder voorwaerde, indien zijnge
 selle opten bestelden tijt niet weder en
 kerde,

Wat den
 rechters
 int vōnis-
 sen betaet.

Vā vrient-
 scappe een
 merckelijc
 exempel.

keerde, dat hy dan selfs steruen soude. Als
 nu deerste weder op zijnen dach quam, so
 verwonderde hem die tyranne, en begeer-
 de dat sy hem voor de derde in hunlieder
vrienschap inschrijven souden. Daerom-
 omme dan alst gheualt tusschen vrienden,
 dat het ghene dat nut schijnt gheweghen
wordt tegen tghene dat eerlic is: soo laet
 den oorbaer vare, hout v aen die eerbaer-
 heyt. Maer als een vrient dingen begheert
 die niet eerlijck en zijn, soo moet die con-
 scientie ende trouwe voor alle vrientscap-
 pe gaen. Also vercrijchtmen de kuere van
 de behoorlicheyt die wy loecken.

*Conscientie
 gaet bouen
 de vrient-
 schappe.*

*Datmen in ghemeen raet slagen ver-
 kiesen sal tghene dat eerlijck is
 bouen ongerechte profyt.*

Het vj. Capit.

DAer wert ooc seer dicwils in de gemeen
 regimenten ghesondicht door schijn
 van profijt: alsoo de onsen deden int ver-
 nielen van Corinthen. Die van Athenen
 handelden noch wreeder tegens de Aegi-
 nensers: de welcke si al tsamen (om datse
 machtich ter zee waren) de duymen al de-
 den houwen: sulcx docht hunlieden nut
 ouermits dat Aegina soo dicht lach tegens
 ouer hunlieder hauen ghenaeint Pyrens.

Vreetheit
is onna-
tuerlijck.

Maer geen dinck en is profijlich dat wreet
is : want de wreetheydt is d' alder grootste
viant van de menschelike nature, welcke
nature wy behoren na te volgen. Ten ga-
ter oock niet recht als men de vreemdelin-
ghen des stadts ghebruyc verbiet, ende als-
mense verdriift, so Petronius in tijden van
ons voorvaders ende Papius nu onlanck
ghedaen heeft. Tis wel recht dat men den
ghenen die geen burgher en is, niet en be-
hoort toe te laten, voor een burgher ghe-
houden te werdē : welcke wet door de al-
derwijste burghermeesteren Crassus ende
Sceuola gemaeft is maer datmē dē vreem-
delinghen tghebruyck vander stadt ver-
bietet, is niet menschelic. Daer gaet het heer-
lijck te wercke, daermen oock alle schijn
oft ghedaente vanden ghemeen oorbaer,
om der eeren willen versmaet : van twel-
ke onser stadts regiment veel edele exem-
pelen betoont heeft, tot veel reysen : maer
sonderlingē int tweede Africaensche oor-
loghe, als onse stadt nae die ellendighe ne-
derlaghe van Cannas noch grootmoedi-
gher bleef, dan sy oyt in eenige voorspoet
gheweest hadde : daer en was geen teeken
van vreesē, noch men spracker van ghee-
nen vrede. De cracht van d' eerbaerheyt is
soo groot ende claer, datse den schijn van-
den oorbaer gantselijck verduystert . Als
die

die van Athenen den macht vanden Per-
 sen in geender wijsen meer wederstaen en
mochten, ende sy voorghenomen hadden
 die stadt te verlaten, haer wijue en kinde-
 ren tot Troezen te schicken, en tischepe te
 gaen, omme also de vryheit van Griecken
 lant te water te beschermen: soo hebben si
 een man genaet Cyrsilum gesteenicht, al-
 leen om dat hy hunlieden raet gaf in haer
 stadt te bliuen en Xerxen tot een heere te
 ontfanghen: nochtans scheen die Cyrsilus
 den oorbaer te willen raden, dier geen en
 mochte zijn, ghemerckte teghen d'eere
 vocht. Nae de victorie vant oorloch dat
de Athenieners tege de Perfen voerden,
 seyde Themistocles voor de ghemeente,
 dat hy eenen sonderlinghen oorbaerliken
 aenslach int hooft hadde voort ghemeen
weluaert, maer was niet van noode van elc
geweten te worden: begeerde daeromme
 aende ghemeente datmen hem eenen man
 toevoeghen soude, om daer mede va dien
 aenslach te beraden. Also is hem Aristides
 toe gheuoecht: totten welcken hy seyde
 datmen de vlote vanden Lacedemoniers
 (die tot Gytheum opgeleyt was) wel hey-
melijcken verbranden mochte: daer door
 demacht va die van Lacedemonien gants
 ghecrenct soude zijn. Aristides sulcx ghe-
 hoort hebbende quam voor de versaemde

verlanghende gemeente en seyde dat den raet die Themistocles voort brachte seer profijtelick, maer oneerlijck was: en want die van Athenen niet profijtelick en achten te zijn, tghen dat niet eerlijck en was: verworpen sy die gantse sake (die sy oock niet gehoort en hadden) doort geloof vā Aristide. Dese deden al beter dan wy, die de zeerouers vry maken en ons ghesellen beschatten. Laet ons dan vast houden dat het ghene dat schandelijc is, nemmermeer profijtelijck en mach zijn: noch oock dan niet, als ment ghene dat nut schijnt al vercrijcht: want het ghene dat oneerlijck is, profijtelick te achten, is oock selfs een elendicheyt.

*Dat de eere de baet behoort te ouer-
weghen in coopmanschappe en
in alle handelinghen.*

Het vij. Capit.

MAertgheualt dick (so ick voorgeseyt hebbe) datter faken comen, in welcke als de profijte tegē de eere schijnt te vechten, wel moet gheavenmerct zijn, oft sy ooc gantselijc daer teghen strijdet: dan oft sy wel metter eeren mach gheuoecht werden: van sulcker aert zijn dees twijfelen. Oft ghebuerde (om by ghelijckenille te segghen)

segghen) dat een oprecht man van Alexandrien geuaren zijnde met veel coren aen-
gecomen waer tot Rhodis, daer seer grote
hongher, dierte ende ghebreck van coren
waer: ende dese man wel wiste datter noch
veel ander coopluyden van Alexandrien
gheuaren waren met geladen schepen vol
corens die ooc na Rhodis quamē behoor-
de dees coopman die vā Rhodis alsulcx te
kennen te geuen: oft mach hy dit verswij-
ghende zijn coren wel ren alder diersten
vercopen? ick stelle hier een wijsen goet
man, ende ondersoecke van zijn beraet in
sulcken gheualle: die welcke (indien hijt
verberghen oft swijghen oneerlick achte)
die van Rhodis alsulcx niet verbergen en
soude: maer hy twijfelt oft oneerlijc is dan
niet. In alsulcdanighe saken placht Dioge-
nes van Babilonien (die een treffentlijc en
ernstlijck Stoicus was) anders te gheuoel-
len, dá zijn ionger Antipater die seer scerp-
sinnich was. Antipater hielt dat mens alte-
mael behoort te segghen, soo dat den coo-
per met allen niet verborgen en soude we-
sen, van tgeen dat die vercoper wiste. Dio-
genes seyde dat de vercoper wel ghehou-
den was (soo veel nae beschreuen rechten
gheboden is) de gebreken in zijn waren te
verclaren: maer dat hy voorts sonder be-
droch moste handelen, en (om dat hi ver-
copen

M. T. Ciceronis tij.boeck
copen wil) gaerne so dier, als hy mach, ver
copen soude. Ick hebt goet hier geuoert,
ter merck ghestelt, en vercope tmijne: niet
hoogher, iac moghelijck minder dan dan
dere doen fullen, alsser meer goets gheco
men sal zijn, wie gheschiet onghelijc? de
redene van Antipater seyt daer weder te
ghen. Wat segdy? aenghesien ghy de men
schen behoort te helpen en de menscheli
ke ghemeenschap te dienen, en ghemerck
ghy ooc onder sulcken wet gheboren zijt,
ooc sulcke beghinselen uwer naturé hebt
(die ghy altijt schuldich zijt ghehoorsaem
te zijn en te volgē) dat v weluaert ooc het
gemeen weluaert is, en also wederóme het
ghemeen weluaert oock v weluaert is, sult
ghy dan den menschen het profijt en den
oorbaer die haer voorhanden is noch ver
berghen ofte helen? Diogenes sal mogelic
hier tegens weder antwoorden, daer is on
derscheyt tusschen heelen en tusschen swij
ghen, noch ick en verberghe v nu niet met
allen, al en verclare ick v niet wat der go
den nature is, wat het hoochste eynde is v á
alle goeden: hoe wel de kennisse deser din
gen v meer baten souden, dan profijt vant
coorne: maer ten is my niet van node al te
seggen dat v wel nut ware om hooren. Tis
doch van noode sal dander seggen, indien
ghy anders verstaet datter v á naturen een
tsamen

tsamen gheknoopte ghemeenschap is tus-
schen alle menschen. Dat weet ic wel (seyt
Diogenes) maer is de ghemeenschap soda-
nich datter niemant yet eyghens heeft: is
dit soo, soo en machmen oock niet verco-
pen, maer men moet dat al om niet geuen.
Hier en siedy in alle dese disputatie niet seg-
ghen aldus: alhoe wel dat oneerlick is, soo
wil icx nochtans doē om dattet my profij-
tich is: maer dattet alsoo nutste ghedaen
ware, want het oock gheen schande en is:
aen dander zijde seyt mens onghedaen be-
horen te bliuen, om dattet scande is. Item
daer vercoopt een goet man zijn huys om
eenderhande ghebreken die hem bekend,
anderen onbekent zijn. Het huys is pesti-
lencioos en werdt voor een gesonde woo-
ninghe aenghesien: men weet niet datter
in alle cameran serpentes zijn, dattet huys
van cranck stof ghebouwen is, ende dattet
haest vervallen sal: niemant en weet ditte,
dan alleen de meester vandē huysse. Indien
dan de vercooper den cooper sulcx verfweg-
ghen heeft, en alsoo zijn huys dierder ver-
cochte dan hijt anders gewaēt soude heb-
ben te vercopen, soo vraghe ick, heeft hy
sulcx rechtelijck oft oneerlijck ghedaen?
Antipater sal seggen dat hy oneerlic doet:
want wat is anders eē verdoolde dē wech
niet te wijfen (twelck by die van Athenen

op sware veruloeckingen geboden was te doen) indien dit sulcx niet en is, dat de co- per doolt en door groot bedroch in scade valt: ia het is al veel arger dan yemant den wech niet te wijfen: want dit is ooc willens en wetens een ander te verleyden. Hier tegen seyt Diogenes, heeft hy v gedwongen te copen, die v daer niet eens toe vermaet en heeft: hi heeft te cope gestelt tgeen dat hem mis haechde: ghy hebt dat v behaechde gecocht. Indien de gene die een goede en welghebouwen hofstede te cope stelt, noch niet geacht en wert yemant bedrogē te hebben, al waert al sake datse niet goet noch welghebouwen beuonden en werdt: hoe vele te min die zijn huis niet gepresen en heeft: daer des coopers oordeel is, hoe mach daer des vercopers bedroch wesen: maer behoeft men niet alle te leueren dat men geseyt heeft, sal men meyndy dá leuerē datmē niet geseyt en heeft: wat macher doch sotters zijn, dan dat een vercopert gebrec van zijn ware vertellen soude: wat isser doch onbetamelikers dá dat de wtroeper door smeesters beuelē aldus soude roepen: ick veyle hier een pestilentioes huys: also wert de eerbaerheyt in sommige twijfelachtighe saken aen d'een zijde verantwoord: vā d'ander zijde wert wederomme vāde profijt geseyt, dattet niet alleen eerlic

is te doen het ghene dat nut schijnt, maer dattet ooc schande is sulcx niet te doē. Dit is dan de twijfele die van de nutte saken te ghen de eerlijcke dick plach te vallen.

Hier verclaert de Author zijnen sinne vande voorgaende questie, en seyt dat een goet man om zijn profijt niet en behoort te veynsen.

Het viij. Capit.

DEse dingen staen ons dan te oordeelē, wāt icse hier niet gestelt en hebbe omme te onderfoeckē, maer te verclarē. Aldus en scijnet niet dat die Rhodische coorncooper, of dese huysvercoper sulcx behoordē te helen. Want dat en is geen helen als ghi yet verswijcht: maer als ghi om v bate wel fout willē dat andere (die daer aen gelegē is) niet en wisten tgene dat ghy weet. *Wie: Siet hier o*
 en merckt nu niet wat maniere van helen *Christen*
 dit is, ende wat luyden sulcx betaemt? dit *coopluyden*
 en betaemt seker gheen onbeueynst man, *eēs heydēs*
 geen eenvuldich, geen vroom, geen recht- *oordeel*
 uaerdich, noch gheen goet man: maer een *ouer v.*
 schalck, dubbelt, listich, slim, boos, oneerlijc, loos beschijter ende een valsch bedriegher. Ist dan niet schadelijck alle dese ende
 noch

noch meer dierghelijcke schant namen op
 zijnen halse te halen: machmense dan met
 recht lasteré diet quaet heelen: wat salmen
 dan vanden ghenen segghen, die tghebrec
 van de ware noch met loghens bedecken
 ende verchieren? Caius Cannius een ghe-
 noechlick ende niet ongeleert ridder van
 Romen, was eens tot Syracusa ghecomen
 alleen om hem wat te vermaken (so hi dick
 placht te segghen) ende niet om coopman-
 schap te doen. Daer wesende sprac hy dic-
 mael van een boomgaert te copen, daer hi
 zijne vrienden noden ende hem selué son-
 der ouerlopén te worden, met henluyden
 daghelijcx verlustigen mochte. Dit quam
 onder de man, oock ten oren van een wif-
 selaer ghenaeamt Pythius, woonende in de
 voornoemde stadt. Dese seyde tot hem hi
 en hadde gheen boomgaert te cope, maer
 een die Cannius (indient hem beliefde) als
 oftse zijn eyghen ware, wel ghebruycken
 mochte: en badt met een Cannium tegen
 tanderdaechs tsauonts in zijn boomgaert
 termaeltijt te willen comē, twelc Cannius
 hem toe seyde. Terstont dede Pythius (so
 hy een wisselaer ende by veel volcx aenge-
 naem was) een deel visschers bi hē comen,
 van hunheden begheerende dat sy des an-
 deren daechs voor zijn boomgaert wilden
 comen visschen: ende onderwees haer wat
 hy

hy begheerde ghedaen te hebben. Daechs daer nae teghen den auont quam Cannius ter maeltijt, twelck hi heerlic bereyt vant: sach ooc een grotē hope schuytgens voor den boomgaert, van welcke elcx zijn vāgt brachte: en worpen de visschen opteraerden voorde voeten van Pythio. Cannius verwondert zijnde seyde, segt my Pythi, wats dit? so vele vischs? soo vele visschers schuytgens? dander sprack, wat wonder is dat toch? in dese plaetse hout meest alle de visch die tot Syracusa is: hier is de waterin ghe, dese hoeue en moghen sy gheensins ontberen. Cannius noch heeter en begeerliker ghemaect zijnde om copen, badt dat hysē hem wilde vercopen: dander hielt hē costelijc ende wilde se eerst ongaerne deruen. Wat behoeuet veel woordē? dander verwillichde. Alsoo cocht dese begeerlike ende rijcke mensche de boomgaert: so dier als Pythius selfs wilde. De schultbrief wert gemaect ende de cope volbracht. Cannius noot des anderen daechs zijn vrienden: hi selfs gaet vroeck derwaerts, daer siet hy schuyt noch boot. Hy vraecht de naeste ghebuere oft een visschers feest oft vierdach was, om dat hyer daer gheen en sach: die seyt datter gheen feest en was, daer af hy wiste, maer datmen daer niet en plach te visschen: dies hi hē gisteren verwondert hadde,

hadde, wat dat beduydē mochte. Canrius
werdt toornich, maer wat soude hy doen?
want Aquilius mijn medeghenoot int of-
ficiē ende grote vrient, en hadde noch de
wetten vant quaet bedroch niet gemaect.
Den welcken ick selue naemaels vraechde
wat hy daer inne verstont voor quaet be-
droch daer hy my op antwoorde, alffer an-
ders gheueynst en ghedaen wert. Dats se-
ker oock wel claerlijck wtgedruet, als van
een man die geleert was om een sake te be-
schrijven. Daeromme oock Pythius ende
alle die hun anders gelaten dan si doen, on-
trouwe en oneerbare schalcken zijn: want
gheen van huere wercken, die met so vele
boosheyden besmet zijn, nut en moghen
wesen. Indien dan dese Aquiliaensche be-
schrijvinghe vant quaet bedroch waerach-
tich is, soo behoortmen oock alle dubbel-
heyt ende beueynstheydt gantselijcken te
verlaten: noch een goet man en sal hem
gheensins anders ghelaten dan hy denct,
noch oock niet veynsen om eenighe ware
dierder te vercopen, ofte tot minder prijse
te copen. En dit quaet bedroch werdt ooc
nae de wetten ghestrafst als die momber-
schap in die twaelf tafelen, en het bedroch
der ionghelinghen met de wet *Latoria*, en
sonder wetten nae de discretie oft beschey-
denheyt vanden rechteren, daermen hat-
delic

Wat
quaet be-
droch is.

delt ter goeder trouwen. Ende van dander rechtvorderingē onder welcke dese titulen d'uytghesonderste zijn: *In arbitrio rei vcorie, Melius, equius: in fiducia, Ut inter vos bene agier.* Maer wat macher dá eenich bedroch zijn int ghene dat beter en rechtuaerdiger is: oft als daer gheseyt werdt dat onder den goeden recht ghehandelt moet werdē: macher dá ooc yet bedriechlicx oft argelistelic geschiedē: maer quaet bedroch is int veynsen (so Aquilius seyt) ghelegen.

Daerōme moetmen het liegen gheheelijoch wech doen wt alle handelen en coopmanscappen: de vercooper en sal niemāt wt maken die hoger biet, noch de copper niemāt die de ware tot minder waerde veylt: elck van beyden sal alst aent spreken comt ees bouen en eens biedē. Als Q. Scæuola de sone vā Publio begeerde datmē hē tlāt daerhy copper af was, ees louē oft infettē soude, en de vercooper sulcx dede, so seyde Scæuola dat hijt beter achte, en gaf hē daeromme hōdert duysent meer. Niemāt loochet, dat dit ee goet man wel betaēt: maer si seggē, dat tē ee wijs man niet toe en behoort, als diet dierder dant hē verlaten wert cochte. Dit is die vnderoffenisse datmen sommige menschen goet ende sommighe wijs acht. Daerwt comt dat Ennius seyt, dat ee wijs man te vergheefs wijs is, als hy hē selfs niet

Och of iliegen wt den coophādel ghebaxnen waer?

nut

nut en weet te zijn. Twelc ooc seker waer is, waert dat Ennius ende ick eens waren wat dat is nut zijn. Ic sie Hecatonem Rhodium een iongher Panætij segghen inde boecken vande officien die hy Q. Tuberoni toe gescreuen heeft, dat een wijs man behoort teghen de lants zeden, wetten en insettinghen niet te doen, ende achte slaen opten oorbaer zijns huys: wát (seyt hi) ten is ons niet ghenoech dat wy voor ons selfs rijck zijn, maer oock voor ons kinderen, vrienden, maghen ende sonderlinge voor tgemeen weluaert: ouermits dat elc mans rijckdom, macht ende haue in sonderheydt, oock tgemeen weluaert toe behoort. Desen en mach dese daet van Scæuola (daer ick terstont af geseyt hebbe) geensins wel behaghen: maer seyt alleenlijc dat hy niet onbehoortlijcx en soude willen doen om zijn profijts wille: sulckdanighe en is niet seere te prijsen noch te dancken. Maer indien quaet bedroch een schoon gelact oft een beueynstheyt is, soo vintmen luttel saken daer dit quaet bedroch niet inne ghebruyct en werdt: of is dat een goet man, die nut is, wien hy nut mach zijn, ende niemant en beschadicht: soo en sullen wi niet lichtelijc wel te recht een goet ende rechtuaerdich man vinden. Hierome en ist sondigen nemmermeer profijtelic, want het is
altijt

*Sondigē is
altijt scade
en scande,
maer wel-
doen nut
en eerlijc.*

altijt oneerlick ende schandelick: en want
 het altijt eerlick is een goet man te wesen,
 soo ist oock altijt profijtich. Ooc is by ons
 inde beschreuen rechten van de leggende
 eruen oft landen geboden datmen int ver
 copen de ghebreken van dien, die de ver
 copen bekend zijn, te voren seggen en ver
 claren moet. Wát na dattet genoeg was,
 nae de twaelf tafelen als men leuerde tgene
 dat mette monde beloofte was ende dat hi
 tweevoudighe straf leet, die zijn woorden
 weder loochende, soo hebben de wetghe
 uers oock daer by gestelt de straf vant ver
 swijghen. Want si stelden inne dat de ver
 copen vā eenige eruen, alle de verswegen
 ghebreken die hy te voren geweten ende
 niet by namen wt ghesproken hadde, boe
 ten ende beteren moeste. Ghelijck doe de
 Augures bouen op huer toorn haer vogel
 vluchten pleghen souden, en Titum Clau
 dium Centimalum zijn huys beualen af te
 breken, dat hy staende hadde opten berch
 Cælio, ouermits het henluyden inder vo
 gelen vlucht te aenmercken behinderde:
 soo stelde Claudius terstont zijn huys te
 cope, ende vercocht dat: waer af Publius
 Calphurnius Lanarius de copen was: den
 welcken dit selfde oock daer nae beuolen
 werdt vanden voghelbeduyders. Als nu
 Calphurnius thuyt afgebroken hebbende

Q

verstont

verftont dat Claudius thuyſ te cope ghe-
 ſtelt hadde, en hem ooc vanden vogelbe-
 duyders geboden was thuyſ af te breken:
 ſo heeft hy hem voor den rechters beroe-
 pē, die ſonder wetten na huer discretie oft
 beſcheydenheyt vonniſſen, en geuraecht
 wat zijn partye hem in die ſake ter goeder
 trouwen behoorde gedaen te hebben. Het
 vonniſſe ſprac M. Cato de vader van deſe
 onſe Cato. Want alſo anderen na haer ou-
 ders genaemt werdē, ſo is deſe Cato daeric
 nu af ſpreke, die ſulckē licht ter werelt ge-
 bracht heeft, nae zijn ſone onſen Cato te
 noemen. Die Cato dá rechter zijnde, heeft
 het vonniſſe aldus wtgeſprokē. Aēgemerēt
 de vercooper deſe ſake int vercopen al ghe-
 wetē en niet verclaert hadde, ſo behoorde
 hy den copper zijn ſcade te boetē. Alſo hielt
 die, dat int hādelē ter goeder trouwē, de co-
 per tgebrec mede behoorde te wetē, dat de
 vercooper wiſte. Hierōme, indien deſe Cato
 recht en wel gevonnift heeft, ſo en mogen
 die coorncooper, noch die vercooper vā dat
 peſtilentieuſe huys met recht niet ſwijgē.
 Doch en mogē aldusdanige verſwijgingē
 niet alle inde rechtē begrepē werdē: maer
 diemen daer inne ſtellē mach, onderhout-
 mē naerſtelic. M. Marius Gratidian⁹ mijn
 buerman hadde C. Sergio Oratē het ſelf-
 de huis vercocht, dat hi vandē ſelvé Sergio
 binnen

binnen weynich iaren daer voor ghecocht hadde. Op dit huis hadde Sergius seruituit oft eē eygēscap, twelc Marius int vercopē verswegē hadde. De sake quā voor recht, Crassus hielt woort voor Sergio, Anthonius sprac voor Mario. Crassus porde met die wet dat de vercooper tgebrec wetende verswegē hadde, en behoordet daerōme te voldoē. Anthonius verátwoorde met de redelicheit en billicheyt, wát de last of seruituyt Sergio niet verborgē en was: gemerct hi selfs dat huys vercocht hadde, en en was daerom niet vā node geseit te werdē: noch dat hi niet bedrogē en was, die selfs wel wist te wat recht hi hadde opt gene dat hi cochte. Waertoe dient dit? op dat ghi verstaen moecht dat de argelisticē, oſe voorouders niet aēgenaem geweest en zijn. Maer āders verdriué de wettē de argelistichedē, anders veriagēse de philosophē. De wettē doet, so verre zijt metter daet en macht bereycken eōnē: maer de philosophē, so verre zijt met verstat en redē volstreckē mogē. De redē dá, eyscht datter geē dinc beueynsdelic, be drieblic noch verradelic en gesciede. Sijnt dá geē lagē, ist geē pandē oft nettē wt streckē, al en drijft oft en iaechtme daer het wilt niet inne: ia de wilde dierē blijuē daer die mael inne verrast, sonder vā yemant veruolcht te werden. Stelt ghy v huys dan te

cope, sladyer een brief (als oft een strick waer) voor, vercoopt ghy thuys om eenighe ghebreken, op dat daer yemant onbedachtelick aen soude bliuen hangen: Dit dan, hoe wel het om de quade ghewoonte ende verdoruen zeden, niet oneerlick geacht en werdt, noch met geen wet ofte burgherlick recht verboden en is: so ist nochtans door de wet der naturen verboden. Dat is de vriendelijcke ghemeenschappe (twelck hoe wel het dickmael gheseyt is, nochtans meermaels geseyt moet werdē) die haer onder alle menschen bi een yege-lijc soo breet opent: doch wat meer onder den genen die van een natie zijn, maeral-dernaest ende meest bi luyden van eender stadt. Daeromme ons voorouders wat anders hielden vā *Ius gentium*, dats trecht der volcken, dā van *Ius ciuile*, dats het burgher recht. Doch ist niet al tsamē eē recht voor alle volcken dat burgerrecht is: maer wat der volcken recht is, behoort ooc het burgerrecht te wesen. Maer wi en hebbē geen volcomen noch wtgedruete gedaente vāt ware recht, oft vā de natuerlike rechtuaer dicheyte. Wi en gebruyckē niet dan de scaduwen ende beelden daer af. Maer och oft wy die selfde noch wel onderhielden: ghemerct si genomen worden wt d'alderbeste exempelen vander naturen ende vander
waer-

waerheyt. Want wat treffeliker woorden zijn dat, *Maect niet dat ick door v, oft door v gheloue behaelt noch bedrogghen werde.* Wat gouden woorden zijn dit, *Onder den goeden behoort recht ende sonder bedroch ghehandelt te werden.* Maer wat goede menschen zijn, ende wat recht ghehandelt te werden heet, is een groote twijfele oft questie. **Q.** Scæuola d'opperste bisscop seyde dat d'aldermeeste cracht ghelegen was in de vier scharen daermen handelē ter goeder trouwen, ende dat dit woort *ter goeder trouwen*, hem alderbreetste verspreide: dat het ghebruyct werdt in voochdyschappe, in ghelichappe, in verpandingen, in leninghen, in copingen, in vercopingen, in hueringen, in verhueringen in welcke dingen tghemeen tgeselschappe der menschen begrepen is: en dattet eens wtgenomen rechtters werck is, in dese dinghen wel te conuenen oordeelen, wat yeghelijck den ander behoort te leuerē: sonderlingen ouermits men in sulcke saken veel vonnissen d'een tegen dander vint. Daeromme moeten de listicheden ende de schalcheyden wech gedaen werden: bysonder die, welck arbeyt om wijfheyt te schijnen ende nochtās opt alder verste daer af verscheyden is. Want de wijfheyt bestaet int verkiesen tusschen goede ende quade dingen: maer de schalcheyt

heyt (indien alle dat oneerlick is, quaet is) verkiest het quaet voor tgoet. Noch het burgher recht, dat wter naturen spruyt, en straft niet alleen de schalcheyt en bedroch int vercopen van eruen: maer het verbiet ooc alle bedroch int vercopen van slauen, daer de vercoper tghebrec wel behoort te weté; oft si wechlopers, dieuē, oft ongesont zijn: dies de vercoper (indien daer gebrec van hem geweten inne wert beuondē) tsel ue beterē moet. Met de erffenisse ist eē ander sake. Daer wt verstaen wert (aengesien de nature dé fonteyne is vande rechten) ooc natuerlikē te wesen dat niemant sulcx en bedrijue, dat hy roue wt eens anders onwetenheit; noch daer en is niet schadelijckers in smenscen leuē, dan dé schijn vā verstandicheyt in schalcheyt: daer wt dese ontallike twijfelen spruyten, dat de nutte saken tegen eerlike schijnen te strijdē. Wāt hoe vele werdter doch geuonden die hem soude connē onthoudē vā onrecht te doē alst onghestraft en sonder yemants weten geschieden mochte? Laet ons dat eens befoeckē (bèlieuet v) ooc in sulcke exempelē daer inne tgemeen volc mogelijk geen sonde en reket: want ick en wil hier niet seggen van moorders, vā venijn cokers, van valsche testament makers, van dieuen, van gemeen lant dieuen, die niet behoren ghestraft

Verstādicheyts sijn in schalckheit, ist alder scadelijste in smenschen leuen.

Kraft te werden met de woorden en dispu-
 tation van de filosofhen, maer met kerc-
 kers en ketenen: Ick denck te seggen vant
 geen, dat sulcke doen, die noch voor goe-
 de mannen gheacht werden. Daer zijnder
 gheweest die een valsch testament vanden
 rijcken man L. Minutio Basilio wt Gric-
 ken tot Romen brachtē: en om te lichten
 tot haer meninge te comen, so schreuen sy
 tot mede erfghenamen M. Crassum en Q.
 Hortensium d'aldermachtichsten vander
 stadt: de welcke niet tegenstaende si sulcx
 wel valsch te wesen vermoeden, nochtans
 om datse hun selfs in die valscheyt onscul-
 dich kenden, en weygherden si dit profijt-
 gen van eens anders boosheyt niet. Maer
 wat dan? is dat genoeg datse schijnen niet
 misdaen te hebbē: ten dunct mi voorwaer
 niet: hoe wel ic den eenen leuendich zyn-
 de bemint, en dander doot niet ghehaet en
 hebbe. Maer want dese Basilius zijns su-
 sters sone met zijnen name hadde doen
 noemen, dien hy oock zijn erfghenaem
 ghemaect hadde: dien beschermer mey-
 ne ick van der Picener ende Sabiner vel-
 den (o schandelijcke smette van dien tij-
 den) so en waft niet recht dat de ouersten
 vander stadt, het goet, ende dese ionghe
 Satyrius niet dan den name hebben en sou-
 de. Ist dan oock soo dat die ghene die

Q 4

tonrecht

tonrecht niet en keert, noch vandē zijnen
en weert (als hijs macht heeft) onrecht
doet, alsoo ick in deerste boeckten gheseyt
hebbe: wat salmen van sulcken seggen, die
niet alleen het onrecht niet en keert, maer
dat oock helpt? Ick en achte seker d' erffe-
nissen die noch al waerachtelijcken op ye-
mant comen niet eerlijck te wesen: indien
si met listighe smeekende weldaden ende
niet met waerheynt maer door schoon ghe-
laet vercregen zijn: ende in alfulcke saken
placht de profijte somtijts wat anders te
schijnen, dan de eere is: maer tonrecht, wāt
de bate ende eerbaerheynt staen onder een
selfde regule. Die dit niet en merct, en sal
van gheen bedroch noch hoosheynt vry
zijn; want aldus denckende, dats wel eer-
lijck, maer dits nut, sal hy door zijn dolin-
ghe doruen van een schoeren de dinghen
die vander natueren tsamen ghecoppelt
zijn: Het welck d' eenighe fonteyn van be-
droch, schalcheynt ende van alle hoosheynt
is. Daeromme al waert sake dat een goet
man de macht hadde om met zijn vinger-
ken eens te knippen hem selfs in eens rijc-
ken mans testament als erfgenaem te drin-
ghen, soo en sal hijs niet doen, al wist hy
ooc voor seker, dat nemmermeer yemant
fulcx vā hem vermoedē soude. Maer gaef-
men M. Crasso de macht om so door eens
vinghers

Eer ende
profijte van
een se scey-
den, is die
fonteyne
van alle
quaden.

vinghers verrueren erfgenaem te moghen ghemaect werden daer hijs van rechts weghen niet en ware: hi souder (gelooft my) oock op de markt wel om dansen willen. Maer een rechtuaerdich man, twelck ick een goet man achte, en sal niemandts goet verminderen om tzijne te vermeerē. Wie hem hier af verwondert, die belijdt daer mede, dat hy niet en weet wat eē goet man is. Maer die in zijn gront wil gaen ende onderfoecken de verborghen kennisse zijns ghemoets, sal by hem seluen verstaen, dat tet een goet man is, die yeghelijc helpt die hy mach, ende niemant en beschadicht ten waer hi verongelijct ware. Wat dan? schadet dese niet, die als door eenrehande venijn zijn beste doet om d' erfghenaem wt het testament te drijven en hem selfs daer inne te helpen? salmen dan (mach yemant hier segghen) niet doen dat oorbaerlic en profijtelic is? Dese leer eerst verstaen, dat gheen dinck, twelck onrechtuaerdich is, oorbaerlijck oft profijtelic zijn mach: die dit niet gheleert en heeft, en mach gheen goet man wesen. In mijn ioncheyt hebbe ick van mijn vader gehoort, dat een raetsman Fimbria tot een rechter gecoren was van een Romeynsch ridder, voorwaer een eerbaer man, die gewet hadde te bewijfen dat hy een goet man ware: tot den welckē

Die elck helpt daer hi mach en niemāt en beschadicht is een goet man.

Q 5

dese

dese Fimbria seide dat hi sulcx nēmermeer
oordeelen wilde, op dat hy (indien hi tegē
hem vonnisse) den goeden name van een
eerlic burgher niet schenden en soude: oft
dat hy niet lichteliken yemandt een goet
man soude schijnen te achten, om welck te
wesen soo ontallijcke vele duechdelijcke
daden en lofwaerdighe saken eysschen en
nootlic behoeuē. Als dan igē goeden man
dan, die Fimbria (ic late Socratem achter)
hiervoor oogen hadde, en mach geen sake
nut achten, die ooc niet eerlic en is. Daer-
omme en sal sulcken man niet alleen niet
doen, maer ooc niet derren denckē, twelc
hy alleman niet en soude derren seggē. Ist
niet schandelic dat de Philosophen twijfe-
len aen dese dinghen, daer de boeren niet
eens aen en twijfelen? wten welcken oock
dit oude spreekwoort ghesproten is, twelc
si bruycken int prijsen van yemāts duecht
oft ghetrouwicheydt, ick soude hem (seg-
ghense) ongetelt gelt betrouwen doruen.
Wat heeft dit spreekwoort doch anders
inne dan dat gheen dinck profijtelic en is,
dat niet behoorlijck en is, al mocht mens
oock sonder yemants wedersegghen ver-
weruen en behouden? Siedy wel dat mens
nae dat spreekwoort oock den voornoem-
den Gygi niet en mach toe laten noch ver-
gheuen, noch oock niet desen, dien ick
dicht

Sicht hier voor stelde, als oft hy met het be-
weghen van een vingherken alle mans erf-
fenisse te samen mochte schrapen: want ge-
lijc het gene dat schandelijk in sich selfs is,
nemmermeer eerlijck en mach werden, al-
hoe verborgentlijcken dattet geschiede:
alsoo en mach tgene dat niet eerlic is, nem-
mermeer profijtelyck werden, want sulcx
teghens de nature is. Maer (sal yemaent seg-
gen) men heeft oorfake om misdoen alsser
groot loon voorhanden is. Als C. Marius
niet vele hoops meer en hadde om burger
meesterte worden (ouermidts hy nv al se-
uen iaren nae zijn prætoræet vergheten
was, soo dat hy niet en schēen ymmermeer
nae tburghermeesterschap te sullen staen:
heeft hy Q. Metellum een heerlijck man
ende trestich burger (wiens legaet hi was,
en was ooc vā dien veltheere tot Romē
gesonden) voort volc van Romē bescul-
dicht, seggēde dat die het oorloch verlāg-
de - maer wilde men hem burghermeester
maken, hi soude binnen corten tijt Iugur-
tham leuendich oft doot leuerē in handē
vandē Romeynschen volcke. Also wert hi
opper veltheer gemacēt: maer hy weec af
vā de getrouwicheyt en rechtuaerdicheit:
als die eē dalderbeste en treffelicste burger
(wiēs legaet, en vādē welckē hi gesent was)
door valsce besculdiginge inder gemeentē
haet

Tribuni
Plebis wa-
ren voor-
standers
der ghe-
meenten.

haet brachte. Noch onse Gratidianus en heeft oock niet als een eerlic man gedaen, ten tijden als hy Prætot was. De Tribuni Plebis hadden desen Gratidiano noch by gheuoecht al de gheheele vergaderinghe vande Prætores: om ghelijckelijcken met malcanderen ordonnantie te maken inde saken vander munten, want het ghelt tot dien tijden so op en neder liep, dat niemāt en mochte weten wat hy hadde: also hebben si ghelijckelijck alle te samen een eualuatie ghemaect met wetten en straf daer by en na dat si met malcanderen gesloten waren alle ghelijck nae den maeltijt te comen op de puyt (daermen af leest oft publicatie doet) omme die ordonnantien te vercondighen, zijns alle van een gescheyden, d'een ghinck hier, d'ander daer. Maer Gratidianus ghinck stracx weechs nae der puyen en heeft daer alleen afghelesen ofte vercondicht dat onder hen allē gelijc besloten was welcke sake (indiē ghijt vraecht) hem tot so grooter eeren gheueil, datmen zijn beelt in alle straten maecte, daermen wieroock ende waskaersen voor brande. Wat behoebet veel woorden? daeren was noyt yemant beter gewilt vāder gemeente. Dit zijn dan de dingen die somwijl int beraden swaricheydt maken. alst onrecht datter gheschiet niet groot, maer tprofijt datter

datter af comt seer groot schijnt: ghelijck het desen Gratidiano niet seer schandelijc en dochte te zijn, dat hy des volcx gonste van zijn medebroeders en Tribunis plebis roofde en die alleen tot hem troc: om daer door burghermeester te werden, twelc hy voor hem seer nut waende. Maer van alle dese dingen is een regule, dien ic wensche dat v bouen alle dinghen wel condt sy: te wetē of tgeen dat nut schijnt, en mach niet schandelick zijn: oft indient schandelic is, en mach niet eerlic schijnen. Wat salmen dan hier toe seggen? machmen dien voor-noemdē Marium, noch desen Gratidianū gheen goede mannen achten? opent ende doorsoect v verstat eēs, op dat ghi muecht sien wat gedaent, schijn oft teeken vā een goeden man in henluyden is. Sal dan een goet man om zijn baets willen liegē, bedriegen en een ander te onrecht besculdigen? voorwaer gheensins. Vintmen eenich dinc dat so nut oft soo te wenschen is, daermen een goet gherucht ende goeden name om verliesen sal? wat isser doch soo groot dat dees profijt (somen dat noēt) schijnt mede te brengen, alst wel groot is datse met haer wech schoert, wanneer sy een goet mans goede fame, ghetrouheyt en gerechticheit berooft? wat onderscheyt ist doch, oft yemant wt een mensch in een wilt dier verandert,

*Niet beters
dan eē goe
de name.*

dert, oft dat hy de beestelijcke wreetheyt onder menschelike gedaente pleecht: wat dingen dan? die alle dat recht en eerlick is achter rugge stellen, alleen om tot mogē- heyt te comen, doē dese het selfde niet, dat hy dede, die den ghenen tot een schoon- vader begeerde te hebben, door wiens ver- metele stoutheyt hy machtich soude zijn? hy waendet profijtelick hē veel te vermo- gen door den haet vā een ander: maer hy en mercte niet hoe onrecht, hoe onnut en hoe schandelick dat teghen zijn vaderlant was. Zijn schoonvader self hadde altijt in de mont twee Griecxe vaersē Euripidis in Phœnissis, die ick hier (soo ic best can) stellen sal: moghelic wat ongeschict, maer soo nochtans dat de meyninghe verstaen mach werden.

*Ist recht te breken, men salt doen om tregeren:
Maer in alle ander dingē staet duecht te eere.*

Dits seker een hals stuck van Etheocles oft (veel eer) Euripide die dat alleēlic wt- sondert, twelc het alder lasterlijcke is van alle boofheyden. Wat wil ic de cleyne din- gen ondersoecken? erffenissen, coōpman- schappen oft bedriechlike vercopinghen? Hier hebdijer eē, die Coninc en heere vāt Roomscē volc en van alle natien begeer- dete wordē, en dat oock volbrachte. Sou- de yemant dese begeerlicheyt eerlic willeq
noemen,

noemen, die waer van sinnen berooft: wát
 sulc een soude tverlies van vryheit en van
 wetten voor goet aensien, ende de gruwe-
 lijcke veruloecte verdruckinge van dien,
 looffijck wanen. Maer soude yemant wel
 belijden dattet niet eerlijck en is in dese
 stadt die vry was, ende behoort te blij-
 uen, als heere te regeren, daer by noch-
 tans willen segghen dat sulcx dien regent
 nut ware: wat berispinghe ofte (om bet
 te segghen) wat bescheldinghe soudick
 (meyndy) bruycken om sulck een wt zijn
 dolinghe te trecken? Ach Godt: mach
 dan d'alder schandelijcxste ende grouwe-
 lijcxste moort van tgheheele vaderlandt
 (al waert al schoon dat die ghene die hem
 hier toe tegheuen heeft, vader ghenoeemt
 worde vanden verdructen burgeren) ooc
 noch yemandt nut zijn? men moet dan
 de profijt nae de eere buyghen ende schic-
 ken, ende dat alsoo, dat by dese twee woor-
 den, eere ende baet, die onderlinghen schij-
 nen te verschillen, een selfde dinc verstaen
 werdt. Nv gae ick tot de opinie van ghe-
 meen volck: wat mach daer profitelijcker
 zijn dan de macht om regeren? so en vin-
 de ick oock niet dat den ghenen, diet on-
 rechtelijc vercregen heeft, onnutter mach
 zijn, als ment nader waerheit rekenen wil.
 Accius seyt.

Vol

*Veel baten den macht met ontrouwe sinnen
Luttel goeden vintmen diese beminnen.*

Mogen dan benautheyden, forchuuldicheyden, nachtlijcke en dagelijcx vreesen, en een leuen dat vol periculen en lagen is, yemanden ooc nut zijn? maer van wat rijc is dat gheseyt? dat van Tantaloe en van Pelope gesproken zijnde te recht geseit wert. Maer hoe vele meerder vianden meyndy heeft hy, die metten heyrleggher der Romeynen, het Romeynsche volck selfs verdructe? iae die niet alleen een vrije stadt, maer oock een ghebiedende stadt ouer landen en volcken dwanc om hem te dienē? wat smette meyndy dat dese in zijn conscientie ghehadt heeft? wat wonden? hoe mocht dies mans leuen hē seluen nut zyn? alst sodanich was datter den aldermeesten danck ende glorie inne gelegen was vordē ghenen diet hem beneemt? Ist dan so, dat dese dinghen die d'aldergrootste schynen niet profitelick en zyn, om datse vol lasters ende schanden steken, soo behoortmen ooc vastelick te ghelouen, datter niet en is dat nut mach zyn, alst niet eerlick en is. Het welcke dicmael te voren ende ooc van C. Fabritio in zyn tweede burgermeesterschap ende van onsen raet int oorloge teghen den Coninc Pyrrhum geoordeelt is. Want als de Coninck Pyrrhus onuer,
oorfact

oorfaect de Romeynen quam beſtrijden en men met eenen ſtrijtbaren machtighen Coninc om de heerſcappie oorloch voerde, ſoo is een ouerloper vanden Coninck Pyrrho heymelijck int legher ghecomen, tot Fabritium den burgermeester: dien hy beloofde, alſo bedectelick weder int leger Pyrrhi te gaen, als hy herwaerts was ghecomen, ende den Coninck met venijn te verghen, indien de burgermeester hem dat wilde looné. Fabritius dede deſe weder tot Pyrrhum brenghen: welcke zijne daet de Romeynſchen raet ghepreſen heeft. Maer ſietmen hier opten ſchijn ende waen vanden oorbaer, ſoo mocht die eené verrader den Romeynen van dat ſware oorloch en van dien grooten viant verlost hebben: twelck ſeker een groote ſchande en boofheit geweest ware, datmen den gené, metten welcké men om d'eere ſtreet, niet met vroomheydt, maer met boofheydt tonder ghebracht ſouden hebben. Welc was dan van beyden nutter, het ſtrijden met wapenen, oft met venijn, en dit ſo wel inde oge vanden Senaet van Romén, die noyt den oorbaer va d'erværdicheyt en ſcheyde, als van Fabritio die ſulcken man tot Romén was, ghelijck Ariſtidés tot Athenen? begeertmen het regimét om de glorie: laet het ſonder boofheydt gheſchieden, die niet

R inde

Scandelijke
rijckdom en
is niet nut.

inde glorie welen en mach: wordt dan de
rijckdomme begheert, die en mach doch
in gheender wijze met schande nut wesen.

Daeromme en was die meyninge oft sen-
tentie van L. Philippo de soon van Quin-
to niet nut: willende dat die stedē, die om
tontfanghen gelt door L. Syllam met des
raets belieuen vry gemaect waren, weder-
omme chijns baer soudē wesen: sonder
hunlieden tghelt dat sy om haer vryheyt
betaelt haddē, weder te geuen. De Senaet
heeft desen meyninghe geuolcht: dit was
schandelic voort rijc. Dus ist geloue van-
den zeerouers beter dan vanden Raet van
Romen. Maer d'incomsten zijn daer door
vermeerdert: so ist ymmers profijlich. Hoe
lange sullense doruen seggē datter yet nut
is twelc niet eerlic en is: mach oock eenich
rijc dat met glorie en ionste vandē onder-
saten behoort onderfet te wesen, nut ghe-
schieden ofte comen vā haet en blaemte?
Ick ben ooc dicmael selfs met mijnē Ca-
tone oneens gheweest: want hy dochte mi
te seer streng zijn int voorstaen van de
chijnsen en incomsten: den tollēnaren oft
pachters van exchijns ontseyde hijt al, dē
vrienden veel: daer wy nochtans teghen
sulcke weldadich behorē te wesen, en met
hunluyden alsoo te handelen als wy met
onse pachtenaers pleghen te doen: en dies
oock

boeck te meer dat de vereenighinghe van sulckdanighe ooc mede totter stadsweluaert dient. Curio en dede ooc niet recht, als hy der Transpadaners sake seyde recht te zijn: daer hy dan altijd byvoechde, laet den oorbaer d'ouerhandt behouden. Hy hadde alsoo lief moghen segghen, dat de sake niet recht en was om datse tghemeen weluaert niet nut en was: als dat hijse profijtelyck seyde te wesen, en beledse nochtans niet recht te zijn.

Sommige lustige vragen, vā welcke d'een den oorbaer, d'ander d'eerbaerheyt schijnt te vermanen.

Het ix. Capit.

HEt seste boeck dat Hecaton van d'officien gemaect heeft, is vol aldusdaniger vragen: ooc een goet man betaet dat hy in een leere grote dierte zijn gesinde niet en sal voeden: daer disputeert hy ouen weder zijde, en sluyt nochtas int eynde, datmē behoort te doē na dē oorbaer eyst, en niet na dē mēscelike medogētheit. Hi vraecht, als mē sceepwerpinge doē moet, oftmē eer eē costelic paert inde zee sal werpē, ofte eē onwaerde slaue: hier leert dē oorbaer weder anders dā de mēscelicheyt. Waert dat eē dwaes in eē scipbrekinge eē planck gegrepē

R a

hadde

M. T. Ciceronis iij. boeck

hadde om hem opte berghen · sal een wijs man hem dien benemen indien hijs mach doen? hy feyt neen, wát dat waer onrecht. Maer oft de meester vanden schepe dien name, soude hy tzijne niet nemen? gheen- fins, niet meer dan hy den ghenen die met hem in de diepe zee seyléde is, wt zijn scip, om dattet zijns is, soude moghen werpen; wát tot dier tijt toe, dattet schip gecomé is ter plaetsen daert verhuert is, en behooret zijnen meester niet, maer die daer inne va- ren. Maer oft daer maer een plancke en waer voor twee schipbrokigen, dat beyde wijse mannen waré, sal elc de plácke voor hē seluē na hē rucken, oft false d'een d'an- der willens wijcken? Deen false voor dan- der laten, maer dien, aen wiés leuē oft voor hem, oft voort ghemeen weluaert gelegen is. Maer oft aen hun beyden ghelijcke veel gelegen waer? So en sal tusschen hem geen twist zijn, maer sal die gene die worstelēde vanden ander verwonnen wert (als oft by lotinghe gheschiede) den verwinner wijc- ken. Wat sal een soon doen oft zijn vader kercken roofde, ende holen onder der aer den tot de schatkist delfde, sal hijt den raet te kennen geuen? Dat ware onrecht, ia hy sal ooc zijn vader beschermen indien hi be schuldicht werdt. So sal dan vaderlant in alle officien de ouerhant niet hebben. **Her sal**

sal ymmers: want het ist vaderlant nut, getrouwe burghers te hebben voor haer ouders. Maer oft de vader de macht vander stad bestont onder hem te brengen, oft hi vaderlant wilde verradē: sal de sone hier toe swijghen? hy sal de vader bidden zijn voornemen te verlaten, helpt niet, soo sal hy hem belchuldighen, ia hy sal hem oock dreyghen, ten laetsten, indien de sake tot slants verderuen soude strecken, soo sal hi het weluaert vā zijn vaderlant bouē zijns vaders soecken. Hy vraecht ooc, waert dat een goet man onwetende hagemunt ontfanghen hadde, sal hy namaels, als hy sulcx weet, dit valsche ghelt ooc voor goet gelt betalen den genē die hy schuldich is? Diogenes seyt ia: Antipater, neen; mettē welken ick lieuer stemme. Die afgaende wijn vercoopt, behóort hijs niet te seggē? Diogenes achtet onnodich, Antipater seyt dat sulcx een goet man betaēt, Dit zijn quantuis de twiltighe rechten vanden Stoycienen. Oftmen de ghebreken int vercopen van een slaue niet seggen en sal? sulcke gebreken niet, de welcke oftmen die versweghe, de cope te niet maken, maer dese dattet een loghenaer, dobbelaer, dief, dronckaert is d'een houdt datmen dese ghebreken seggen sal, d'ander hout neen. Waēde yemant cooper te vercopen, daer hy gout

vercochte, salt een goet man den vercopper te kennen geuen dattet gout is? oft sal hy om een penninc copē datter duisent waerdich is? Nu blijft ghenoech claer wat mijn gheuoelen is, ende wat gheschille datter is ruffchen de philosophen die ick ghenoeemt hebbe. Salmen de copen ende belofte niet altijd onderhouden oft volbrengchen, die noch door ghewelt, noch door quaet bedroch (so de Prætores plagē te seggen) gedaen zijn? Oft yemant een ander eē medicijne gaue tegens de watersucht, met sulker voorwaerden, dat de watersuchtighe (indien hy daer af gheneest) die medicijne oft raet nemmermeer nae dien meer ghebruyckn sal: werdt hy daer door gesont, en hy na een deel iaren weder inde selfde sieckte valt, can hy niet weder vanden meester oorlof ghecrijgen om dien raet oft medicijn te gebruyckē, wat sal hy doen, is d'ander so wreuel dat hijs niet toe en laet, daer hy nochtans niet beschadicht on is? men moet het leuen en de gesontheyt te hulpe comē. Wat? oft een wijs man te voren gehouden werdt van een die hem erfgenaem wil maken vā vijsentwintich hondert duysent croonen, dat hy voort ontfangen vā d'erffenisse by lichten dage opentlic opter marēt soude gaē dansen, en d'ander dat belooft hadde dē genē die hē anders geē erfgenaem

genaem gemaect en soude hebbē: sal hi gaē
 dansen: oft niet? Ic hadde lieuer dattet ont
 beloof waer, dat waer dapperliker en tref
 lijcker geweest: maer heeft hijs beloof, en
 acht hijt schande op de marct te dansen, so
 valt zijn liegen ofte belofte brekē hē eer-
 liker, indien hi d' erffenisse verlatē, dan oft
 hijse ontfangē hadde: ten ware hi dat gelt
 in so groten gemeenē noot aen stadts wel-
 uaert bestede, dat hem ooc zijn dāsen om
 tvaderlant bystant te doen, gheen oneere:
en ware. Maer de beloften die den ghenen *Belofte die*
 selfs, diese gedaen wordē, niet nut en zijn, *d' ontfanger*
 en behoefmen niet te houden. De sonne *schadelijc*
 (op dat ic weder tot de fabulē keere) had- *zijn, is men*
 de Phætontizijnē sone beloof te doē wat *niet schul-*
 hi begheerde: hy wenschte op zijns vaders *dich te vol-*
 wagen geuoert te mogē werdē, daer op hy *brenghen.*
 quā maer eer hi stille hielt, was hi verbrāt.
 Hoe vele beter waert gheweest, dat de va-
 der zijn beloften niet gehoude en hadde?
 maer wat? vercreech Theseus ooc niet een
 belofte vā Neptuno: als hē Neptunus drie
 wensché gegeuē hadde, so wenschte hy de *Vercrijgen*
 doot van sinen Hippolito: alsoo de vader *van sotte*
 daer quaet vermbeden op droech door de *begeerte is*
 stiefmoeder: dies Theseus doort verweruē *schadelijc.*
 vā desen wensche in d' alder swaerste droef-
 heyt quā. Ooc mede Agamennon beloof-
 hebbē Diane op te offerē tsoonste dat

R 4 binnen

binnen dien iare int landt soude gheboren werden, moſte zyn ſelfs dochter Iphigeniã offeren, die de ſchoonſte geboren van alle dat iær was. Beter waer de beloſte gebroken geweest, dan ſulcken wreeden onmenſchelijcken daet volbracht. Daeromme en ſalmen ſomtijts zyn beloſten niet houdē: noch niet altyt wedergeuen datmen in bewaringe ontfangen heeft. Heeft v yemant wel by ſinne zynde een ſwaert te bewaren ghedaen: heyscht hijt v dul zijnde weder: ſo iſt wedergheuen miſdaet, en het niet wedergheuen behoorlijck. Maer hoe? oft die ghene die v zyn gheſt te bewaren gedaen heeft, v vaderlant wilde beſtryden: ſoudijt hem oock weder gheuen? Ick geloue wel neen: want ghi ſout tegens gemeene wetuaert doen, twelc v bouen al lief en waert behoort te wesen. Also werdē veel dingē, die vannaturen eerlick ſchynen te wesen, door veranderinghe van tijden oneerlic: So wert beloſten te volbrenghe, coop te houden, tontfangen weder te gheuen oneerlic, als den oorbaer in ſchade verandert is. Also vermoede ic nu genoegh geſeyt te wesen vanden dingen, die daer onder een decxel van wijsheit nut ſchynen te zyn tegen de rechtuaerdicheyt. Maer want ic int eerste boec de officien ghetrocken hebbe wt de vier fonteynen van de eerbaerheit:

soo wil ick my daer noch in houwen: als ic leeren sal hoe seer contrarie die dingen teghen de duecht zijn, die nut schynen ende niet nut en zyn. Dit sy dan vā de wijsheyt, die door schalckheyt naghebootst werdt, ende van de rechtuaerdicheydt (die altijt nut is) tot nu toe ghedisputeert.

Vā vroomheyt oft stercmoedicheyt.

Het x. Capit.

DAer zyn noch twee deelē vā d'eerbaerheit: vā welcke hem het een verschynt in de grootmoedicheyt en vroomheit van een edel herte: tander in de gelycmakinge en matiginge van onthoudelicheyt en getempertheyt. Van Vlysse wert ghescreuen door sommighe Tragedische poeten (hoe wel vā sulcx met allen geen quaet vermoeden vermeld en werdt byden alderbesten Poete Homerum) dat hi hem veynsde sot te zyn, op dat hy niet mede soude trecken ten Iryde voor Troyen. Dit docht hem dā nut, maer ten was geenē eerlikē ract. Maer (sal yemandt segghen) het was hem nut te regeren, en in zyn lant Ithaca met zyn ouders, wyf en kint rustich te leuen. Sout ghi eenige eere in daghelycxen periculen en arbeiden by dese gerustheit gelijkē willē? voorwaer ick houde die ruste versmadelic en verwerpelic: want wat niet eerlic en is,

R 5 achte

achte ick niet te moghen nut zijn. **Wat** waendy dan, soude Vlyffes al hebben moeten horen, hadde hi in sulcke beueynstheit volherdt? die noch na dat hy d' alder heerlijkste feyten in d' oorloge bedreuen hadde, dit van Ajax moeste hooren.

Dese ginc (so ghy weet) alleen sijn trou beuleckē Vandē eedt daer hy oyt eerst af heeft gesprokē.

Hy veynsde hem sot, om niet met ons te treckē:

Hadde Palamedes niet connen ontdecken

Soo schalcken list, die cloeckelijck was geroken,

Dees mā. eedt waer eewich met scādē gebrokē.

Hem waer beter geweest te strijdē niet alleen tegen de vianden, maer ooc tegens de

vloeden (so hy noch dede) dan te beswijcken

tgemeene Griecken lant, dat alle ghe-

lijck ghesint was om tegens de Troyane te

oorloghen. Maer wy willen de fabulen en

buytēlantse geschiedenissen achter wegē

laten, en come tot ons selfs daden en sake.

Als M. Attilius Regulus ten tweeden maect

burgermeester van Romē zijnde, in Afri-

ca geuangē was door de lagen daer vā d'o-

uerste een Lacédemonier was, ghenaeht

Xantippus, ten tijden dat Hamilcar de va-

der van Hannibal het opperste regimēt vā

dē Carthaginer voerde: en Regulus tot

Rōmē gesent was om de verlossinge van

sommige edelen wt Africa, onder eedt van

selfs weder tot Carthago te comen, indien

men

men hunlieden haer geuāgens niet weder en leuerde, so heeft hi tot Romē gecomen zijnde, wel connē sien wat hē nut was. wels zijn oorbaer hy nochtās (so tblijct) valsch en onrecht oordeelde, te wete daer in zijn vaderlāt te bliuen, thuyt te leuē met zijn wijf en kinderkes, zijn geledē verdriet als ee gemeen ongelijc vāt onsekere oorlochte achtē, en in zijn vaderlāt in burgermeesterlike staet te leuen. Wie sal dese dingeloochenē nut te zijn? wat dunct v hier af? De vroomheyt vā hertē en de grootmoedicheyt en wil hier nochtās niet aen. Soect ghi noch heerliker exēpele: dit is ymmers de natuerlike aert deser voorscreuē duechden, geen dinc te vreesen, alle menschelike dingē te verachten, geen sakē die mensche opcomē mogē, onlijdelic te wanen. Maer wat dede dese man? hy quam indē raet, verclaerde de sake vā zijn comste, hi weigerde zijn opinie in desen te seggen, ouermits hy geen raetsman (so hi seyde) en was, so lāge hi met zijn eedt dē viādē was verbōdē. En dat noch meer is, so seyde hi (o arm dwaes, sal yemāt hier seggē, die tegē zijn eygē weluaert en oorbaer is) dat het geē oorbaer en was, de geuangens den Cathaginers weder te geuē, ouermits dat dit noch iogelingen en goede capiteynē waren: als hi daer tegen van outheyt een afgaēde man was.

Alsmen

Alsmen hem daer inne volchden, so hieltmen de geuangens, en hy keerde weder na Carthago also en mochte noch die liefde van tvaderlant, noch van zijn wijf oft kint hem daer niet houdē. Hem en was doe ooc niet verborgen, dat hy na d'alderwreetste vianden en tot onmenschelijke grouwelike pijnē reysde doch en wilde hi sinē eedt niet breken. Aldus was hy in beter sake als hy met waken gedoot wert, dan oft hi binnen zijn huys out, geuangen, meyneedich en een out burgermeester gebleuen waer. Maer twas sottelick, niet alleen dat hi niet en riedt datmen de geuangēs weder soude sendē, maer dat hijs ooc af riedt. Waeromme sottelick? oock mede als het noch nut was voor tgemeen weluaert? vintmen dan yet dat eenich burgher mach nut zijn, als sulcx tghemeen weluaert schadelick is? de menschen verkeeren die dingen, die de fundamenten der naturen zijn, als sy den oorbaer van d'eerbaerheydt scheidē. Want wy ymmers al tsamen den profijt begeerē: daer toe werden wy geruct en gedrongen, so dat wy geensins anders en mogen doe. Wie ist doch die voor de profijt vlucht oft wech loopt? oft wie isser (om bet te seggē) diese niet naerstelijcken en soect ende nae volcht? Maer want wy de profijtelike dingen nergens anders dan in lof, in duechdelijcke

lijcke verchieringhe ende in eerbaerheyt en moghen vinden. so achten wy dese dinghen voort meeste ende alderopperste, en houden de name van profijt niet voor so heerlic als nootlic. Wat salt dan zijn (sal yemant seggen) int sweeren? sullen wi den vergramden Iupiter ontsien? dat de godē nimmermeer gram en worden, noch niemant en beschadighen, is een gemeen gheuoelen by alle Philosophen: niet alleen by den ghenen die daer seggen dat hem God met der menschen saken niet en bemoeyt, maer oock by sulcke die segghen, dat God alle dingen bestiert en regeert. Want wat gram zijnde Iupiter hadde Regulū meerder mogen beschadigen, dan hy hem selfs beschadichde? dese cracht dan die sulcdanigen oorbaer verachte, en quam wt geen vreesse van de goden. Maer soude hy niet schandeliken doen? eerst so stont het minste quaet te verkiesen. Was dan in die scande so vele quaets ghelegen, als in die pijnlike doot? voort datter by Accium is, hebby v trouwe niet gebroken? ick en hebbe noyt ontrou man mijn trouwe beloof, noch en beloofs hem niet: hoe wel dit van een godloose Coninck gheseyt wordt, so ist nochtans artich gheseyt. Hier toe voeghense ooc ghelijck als wy seggen dat somighe dingen nut schijnen diet nochtans
niet

M. T. Ciceronis iij. boeck

niet en zijn: dat si ooc alsoo sommige dinghen segghen eerlick te schijnen, diet niet en zijn: ghelijck oock dit selfde, te weten, weder tot sulcker pijnen te keeren om zijn eedt te houden, eerlijck ghedaen schijnt te wesen: maer dit verandert dattet niet eerlijck en is, want wat door dwanck der vianden gheschiet, en behoortmen niet te houden. Hier en bouen seggē sy noch, wat seer oorbaerlic is, dat wert ooc eerbaer, al en scheent te voren alsulcx niet. Dese dinghen dan schijnen by na teghen Reguluma te wesen. Maer laet ons het eerste besien: Jupiter en was niet te vreesen, op dat hy vertoornt zijnde, niet verderuen en soude: die welcke niet en plach te vertoornē, noch te schaden. Voorwaer dese reden en doet niet meer tegen Regulum dan tegen alle eedtsweeren. Maer men behoort niet te mercken wat ontsich, maer wat cracht datter inden eedt is. Want den eedt is een beuestighinge daermen God voor oogen heeft. Nu moetmen vast houden watmen vastelijck (God tot ghetuyge nemende) belooft heeft. Hier en sietse dā niet opter godē gramscappe, dijer geen en is, maer op rechtuaerdicheyt ende trouwe: so Ennius meesterlick seyt: O fides alma apta pinnis, & iusjurandū Iouis. Hierōme so wie zijne eedt breeft, die breeft de trouwe: den welcken onsen

onsen voorouders (soo in Catonis oratie staet) seyden int Capitolium aldernaest dē oppersten god Iupiter te wesen. Iupiter al vergrāt zijnde en soude ooc Regulū niet meer leedts hebbē connen doen, dan hi hē seluē aē dede. Tis so, indiē daer niet quaets en waer, dan in pijnen zijn. Dat dit, ken segghe niet het meeste quaet niet en is, maer met allen gheen quaet en is, segghen oock d' alderghelooftwaerdichste Philosophen: vandē welckē dese Regulus geen middelbaer, maer wel een vā d' alder treflijcste gezuige is, wilt diē toch niet lasterē. Wāt wat claerder oft oueruloediger ghetuychnisse willē wi doch wenschē, dā vā een prince vā den Romeynscen volcke: die om zijn geloof te houdē willichliken in dootliker pijnē ginc: maer dat sy seggen datmen tminste quaet sal kiezen, dat is, dat zijt minder quaet achten schandelijck te leuen dan elendelijc. Isser dā eenich meerder quaet dā schandelicheyt: issen eenich mis hagē inde leelicheit des lichaēs, hoe mis hagelic moet dā de snootheit en leelicheit vāde besmette siele zijn? Daerōme die daer crachtichste van dese dinghen spreken, doruen dat alleen quaet noemē, dat scandelijc is: maer diē hier wat ruymmer af seggē, en twijfelent nochtās niet het meeste quaet te noemen. *Maer dat: ken gaf noyt noch ick en gheue mijn trouwe*

M. T. Ciceronis iij. boeck

trouwe gheene ontrouwen: is recht vanden poete gheschreuen, om dat hi de woorden na dē personage Atreum moſte bequaem makē. Maer willen ſi dat voornemen, dat men gheen ontrouwen gheloue en ſal houden: ſy ſien voor hun datſe gheen ſchuyelhoecxkens en ſoecken om de meynedicheyt te verſchoonen. Maer men moet ooc dicmaels int crijehſrecht en inden eedt den vianden gheloue houden: want het ghene dat ghesworen is, moet men alſoo houden, als de meninge was dattet moſte gheſchieden: iſt anders, en doedijt dan niet, ſoo en iſt gheen meynedicheyt. Ghelijc oft ghy den roouers het rantſoen ws lijfs niet en gaeft: ſoo en gheſchiet er geen bedroch, al waert oock ghesworen ghegheuen te worden. Want een roouer, en is onder den name van vianden niet begrepen: als die een ghemeen viant van alle menſchen is. Met ſulcken en behoort de trouwe noch den eedt niet gemeen te wesen: want zijn eedt te breken en is niet valsche ſweeren, maer dat ghy wt ſherten meninge ſweert, alſoo na ons maniere met woordē wtgeſproken werdt: en dat niet te doen is eedt breken. Daeromme ſeyt Euripides ſijn.
*Mijn tonghe ſwoer voor den ooren,
Maer thert heeft niet gheswooren.*
Maer Regulus en behoorde de crijſche ende.

ende viantsche voorwaerden door zijn meyneedt niet te verstoren want wy handelden met sulcdanigen rechten viât, daer wy ooc het recht vanden heraulten ende veel ander crijchfrechten mede ghemeen hadden: so dat (indient sulcx niet geweest en waer) onsen raet nemmermeer sulcke heerlijcke dappere mannen ghebonden in sviants handen gheleuert en souden hebben. Want als T. Venturius ende Spurius Posthumius weder burghermeesters waren, maecten si vrede met de Samniten, nadatter soo qualijck by Claudium ghestredē was, dat onse legioenen doort iuc hadden moeten cruypē: dies si beyde dē Samnitē geleuert wordē, om dat si sulcx sonder beuel vant Romeynsche volck en vanden raet ghedaen hadden. Ter seluer tijt, zijn Titus Numitius ende Q. Aemilius, wesende Tribuni plebis, mede gheleuert in handen vanden Samniten, want de pays oock by hunlieder toedoen gemaeckt was: ende dit alle om den Samniten den pays op te segghen: tot welcke ouerleueringhe Posthumius selfs (die mede geleuert soude worden) oorfake en raetsman was. Het welcke C. Mancinus oock ghedaen heeft langhe iaren daer nae. Dese hadde mede buyten weten vanden Senaet van Romen met de Numantiners verbont gemaeckt: daerōme

S

hy

M. T. Ciceronis iij. boeck

hy selfs, als Lucius Furius met Sextus Atti-
lius om deser handel willen een vraghe in-
den raet deden, daer toe riet datmen hem
de vianden leveren soude: welcke menin-
ghe aenghenomen werdt, dies hy den Nu-
mantiners gheleuert is. Dit was veel eerli-
ker dan Q. Pompeius dede: de welcke in
ghelijcke sake ghesondicht hebbéde, door
zijn verbidninghe so vele verwerf, dat de-
se wet tegens hem geen stadt en hielt. Hier
vermocht het ghene dat nut schein meer
dan de eerbaerheyt. Maer by ons voorou-
ders moeste de valsche schijn vanden oor-
baer wijcken, voor des eerbaerheits waer-
dicheyt. Maer dat wt dwanghedaen was,
en behoorde vā geēder waerde te sijn: dat
geleyt rechts oft men eē vroom man dwin-
gē mochte. Maer waerom reysde Regulus
dā na Romen, sonderlinge als hi van sinne
was te radē tegē het wederwendē vande ge-
uagē Carthaginēfers? T geē dat meest in hē
te prijsen staet, berispt ghy: wāt ten hinck
aen zijn oordeel niet, maer nā de sake aen
om dattet oordeel bydē raet soude zijn, en
en hadde hi daer niet gedaē, men soude de
Carthaginēfers haer geuangens weder ge-
sent hebben: so waer hi ghesont in zijn va-
derlant gebleuen. Maer want hi sulcx niet
oorbaerlic en verstant voor tvaderlant, so
heeftet hē eerlic gedocht sulcx te raden en
selfs

felfs te lijden. En datse seggen dattet gene dat groteliké nut is, eerlic wert, ia dat fulcx niet eerlick en werdt, maer al eerlic is: soo moetmen weten datter niet profijtelyc en is, dan dat oock eerlijck is: noch daer en is niet eerlijcx om dattet nut is, maer tis nut om dattet eerlick is. Daeromme en salmer onder veel ontalliké wonderlike exempe- len niet lichtelyck een noemen, dat edeler en looffycker is dan dit exempel. Maer onder alle dit lof vā Regulo, is dat mæest ver- wonderens waerdich, dat hi de geuangens riedt te behouwen: want ons schijnt nu wonder dat hy weder keerde tot Cartha- go, twelck hy op die tijt niet anders doen en mochte: alsoo en comt die prijs niet op Regulum, maer op die tyden. Want onse vooruaders en hielden gheen bandt ster- ker, om tgheloof mede te verbinden, dan den eedt. De wetten van de twaelf tafelen geuen dit te kenné, die godsdiensten geuē dit te kenné en de verbodé geuē dit te ken- nen: door welcke tgheloof ooc beuesticht, wert metten viandē. Dit verclaert ooc de scerpé opsicht en straffinge vādē Césores: die ouer geen dingen forchuuldiger noch naerstiger en oordeeldé, dá in saké die den eedt beroerdé. M. Póponi^o Tribun^o plebis had L. Manliū de sone Auli, na dat hi Dic- tator was geweest, voor recht gedaecht, en

*Getrouheit
vā eē sone
tegēs zijne
strenghe
vader.*

hem beschuldicht dat hy sommighe dagen
 zijn officie verlanght hadde: ooc dat hy zij-
 nen sone Titum namaels Torquatus ghe-
 naemt, wt den menschen te lantwaerts had-
 de ghebannen. De ionghelinc verneméde
 dat zijn vader aldus belast werdt, liep nae
 Romen waert ende quam smorgens voor
 daghe (somen seyt) ten huysen van Pompo-
 nio: den welcken vercondicht zijnde dat
 daer de sone vā L. Manlio ware, stót strax
 op vanden bedde, liet den ionghelinc by hē
 comen en wanende dat hy vergramt yet
 ouer zijn vader te claghen hadde, beual hi
 al die by hem waren wech te gaen. Als de
 ionghelinc hem daer metten anderen al-
 leen vant, troc hi terstont zijn swaert wter
 seheyden, ende swoer eenē dieren eedt dat
 hy Pomponium doorsteken soude, indien
 hy hē niet by eede en beloofde, de clach-
 ten tegen sinen vader te laten vallen. Pom-
 ponius verbaest zijnde swoer dat by eede,
 twelck hy daer namaels de gemeente sey-
 de, ende verclaerde de sake waeromme hy
 de aengheheuen clachte moeste laten leg-
 ghen: so vele hieltmen in dien tijden van-
 den eede. Ende dit is die selfde T. Manlius
 de welcke nae dat hy by de ryuiere Anien
 den Franchoys (die hem beroepen had-
de) doot gheslaghen ende den half bant af
 genomen hadde, den byname Torquatus

ver-

vercreech: onder wiens derde burgermeester-
 ſchap de Latijnen by Viſerim geſlagen
 ende verſtroyt zijn. Dit was ſeker een dap-
 per ende heerlijck man, maer ſonderlingē
 goedertieren teghen ſinen vader, hoe wel
 weder ſeer ſtrenghe tegen zijn ſone. Maer
 alſoo Regulus te prijſen is, int houdē zijns
 eedts, alſoo zijn die thien te ſchelden die
 Hannibal tot Romē ſende na de ſlach tot
 Cannas, onder eedt van weder in dat ſelf-
 de legher te comen, twelck Hannibal van
 den Romeynen ingenomen hadde, by al-
 ſoo verre ſi niet en conden verweruen dat
 de Romeynen ſekere gheuangens tegens
 haer willen laten wtgaen, indien ſi anders
 niet weder int legher en ghingen. Vā wel-
 ke thien alle de ſchrijuers niet alleens en
 ſchrijuen, Want Polybius, die een vanden
 beſten ſchrijuers is, ſeyt. datter neghen we-
 derkeerden wt thien vā d'edelſten die tot
 Romē geſonden waren: ouermits ſy haer
 bootſchap vanden raet niet verweruen en
 conden. maer datter een vā thienē, nadat
 hy al wten legher van Hannibal ghegaen
 was, weder daer binnen quam: hem ghela-
 tende als oft hy yet vergeten mochte heb-
 ben ende daer na binnen Romē bleef: ſo
 hijt beduyde dat hy van ſinen eedt gevrijt
 was door zijn wederkeer die hy int legher
 ghedaen hadde. Dit was niet rechtelijck:

want bedrochen ontknoopt dē eedt niet,
 maer het breefse. Het was daeromme een
sotte listicheyt, die verkeerdelijck de wijs-
 heyt nae bootste: daer door ooc bydē raet
 ghesloten werdt datmen die arghelistighe
 schalck weder gebonden tot Hannibal sou
 de brenghen. Maer dits noch het alder tref-
 fentlycste: Hannibal (seyt hy noch) hadde
 acht duysent Romeynen gheuangen: niet
datse inden strijdt geuangen, oft wt doots
vreesse gheuloden, maer die vande burger
 meesters Paulo Emilio ende Marco Var-
rone inde leghers ghelaten waren. De Se-
 naet van Romen en wilden dese niet los-
 sen, het welc nochtans om luttel ghelts ge-
 schieden mochte: op dat ons crijchsvolck
mocht ingeplant werden haer viant te ver-
winnen, oft selfs te steruen. Ende schryft
 de selfde noch dat Hannibal dit verhorēde
 den moet liet vallen, om dat hy den Ro-
 meynschen raet in sulcken ellendigen be-
 nautheyt noch soo grootmoedich vant.
 Siet also werdē de dingen die nut schynen
 als men die teghen de cerbaerheyte weecht,
 verwonnen en achter rugge gestelt. Maer
 Acilius die dese historie in Griecx beschre-
 uen heeft, seyt datter meer waren die met
 die selue list weder in Hannibals leger keer-
 den om hem also vande eedt te vryen: die
 al van dē Censores met schanden gestraft
 werden.

werden. Laet hier nu het eynde van desen zyn. Maer het blijft claerlic dat de dingen niet en mogen nut zyn, om datse boos, snoede en scandelijc zyn, die met een veruaert, verworpen bloot en schroment herte ghe daen werden: so hier het feyt van Regulo soude geweest zyn, indien hy int raet geue vader geuangens verlossinge zijn selfs profijt en niet tstadtsweluaert gesocht hadde, oft indien hi tot Romē hadde willē blyuē.

Van maticheyt.

Het xj. Capit.

NV rest noch het vierde deel dat gelegē is in bequaēheit, in besceydēheit in manierlicheit, in onthoudelicheyt en in maticheyt. Macher dan noch yet profijtelic zyn dat stracx tegē sulcdanigē edelen vergaderinge vā duechdē strijdt: de Cyrenailce en Annicerisce Philosophen, die haer biname vā Aristippo houdē, hebbē alle goet in de welluste gestelt, en geleyt dat duechde om dies willen te prijsen staet datse een moeder oft fonteyne vader wellustē is. Als dese nu al verduyftert en vergeten waren, so bloeyde Epicurus, by nae een helper oft voorstander vā die selfde leeringe: teghen welcke philosophē wy met handē en tandē wechtē moetē, indien ons voornemē is om d'cerbaerheyt te bescermē en te behoudē.

Maer ist soo dat niet alleen den oorbaer; maer oock al ons leuens salicheyt, hangen aen de vaste ghesontheit en welgesteltheit ons lichaems ende (soo Metrodorus seyt) aen de hope vā dien : so sal seker dese profijtelicheyt, tegens d'alder opperste eerlicheyt opstaen en strijden. Want waer inne sal de wijsheit dopperste plaetse en hoochste cere ghegheuen worden? int vlijtich soecken ende by een vergaderen van soeticheden? hoe ellendich werdt dan de diest der duechde als sy der wellustē diestmaert moet zijn: maer wat sal dan het officie van wijsheit zijn? sal mensē wellusten sien plucken? acht nu datter niet genoeghliker en sy: maer wat can men leelijcker bedenckē? die nu pijnē het meeste en opperste quaet wanen, wat plaetse sal de steremoedicheyt by desen doch hebben, die een verachttinghe is van pijn ende arbeydt? hoe wel dat Epicurus in veel plaetsen (so hi hier doet) vromelick ghenoech spreekt van de pijnē, soo moetmen nochtans niet aenmercken wat hy seyt, maer wat hem betaemt te segghen: die de goede dingen in wellusten befluyt ende de quade dinghen in pijnē stelt. Want als men hem van onthoudelicheyt ende van maticheyt hoort spreken, so seyt hy veel dingen op veel plaetsen, maer hier is hy (soo men seyt) gheheel driftich. Hoe
mach

mach hy, diet opperste goet in wellusten stelt, de maticheit doch prijfen? wát de maticheydt een viant is van alle gheylheyt en quade begheerte: maer quade begheerten oft gheylheyt zijn nauolghers en dienaers vande welluste. Nochtans handelen sy met dese drie duechden (so sy best connen) listelijck ghenoech: want sy segghen dat de wijlheit wellust brengt, en pijn verdrijft. De steremoedicheyt gheuen sy oock een verwe, segghende datse cracht gheeft om den doot te versmaden ende om pijn te ghedoghen. Also brenghen si de maticheit oock by, niet seer lichtelijcken nochtans, maer soo sy best connen: want sy segghen dat de wellust vermeerdert wert door minderinghe van pijn. Maer de rechtuaerdicheyt wanckelt, ia leyt veel eer al plat, met alle de duechden die totter gemeenscappe en tot het gheselschap van menschelike gheslacht behooren. Want daer en mach noch goetheyt, noch miltheit, noch lieflicheyte wesen: niet meer dá daer vrientscappe mach zijn byden genē, daer dese duechden niet om haer selfs edelheit, maer alleenlijc om eenige wellust oft profijte gebruikt worden. Laet het ons dan int corte besluyten. Ghelijc ic bewesen hebbe datter geen profijt oft nut en is die teghen de eerbaerheit is, also segge ick alle wellust contrary

Eer en mach met geē vleeschelijcke welluste verzels werden.

de eerbaerheit te wesen daer door ic Cal-
liphonem ende Dinomachum meer te be-
rispen achte: als die dese twist meynden te
eynden, indien sy de eere met de wellust
(als een mēsch met een beest) te samē con-
den coppelen. De eerbaerheit en mach de-
se vereeniginghe niet lijden, sy versmaetse
en verstoofte: soo en mach ooe het eynde
van goede en quade saken, dat eenuuldich
moet zijn, niet met verscheydene onghel-
lijke dinghen ghemengt noch getempert
wesen. Maer hier af (wāt het een wichtige
sake is) wil ick op een ander tijt met meer
woorden segghen. Nu ten propooste. Al-
dus is voor ghenoech ghedisputeert, hoe-
men de sake oordeelen sal: als het ghene
dat nut schijnt, teghens de eerbaerheydt
strijdt. Seytmen dan oock dat de wellust
eenighe schijn van oorbaer in haer heeft,
soo en mach men se oock gheensins metter
eerbaerheyt vereenigen. Want ist soo dat
wy de wellust ymmers wat willen toescrij-
uen, sy sal moghelic wel yet vermakelijcx,
maer niet met allen profijtelijcx moghen
hebben.

Slotreden.

Hier hebby lieue sone Marce, een ghifte
van v vader die seker (mijns bedunc-
kēs) groot is: maer si sal v zijn, na dat ghij se
ontfan-

ontfanghet. Hoe wel v dese drie boecken
oock onder de leeringen ws meesters Cra-
rippi, als gasten te ontfanghen staen-Maer
waer ic selfs tot Athenen gecomen (twele
gheschiet ware indien my tvaderlant mid-
den wt mijn lope met luyder stemmen niet
wederomme geroepen en hadde) ghi sout
mijn leeringen ooc onderwijlen gehoort
hebben. Nu dan mijn stemme in dese drie
boeckkens tuwaerts gereyft is, so suldijer
soo vele tijts na luysteren als ghy sult mo-
ghen: maer soo vele suldy mogen, als ghy
selfs sult willen. Ist dat ick v mercke lust te
hebben in dese wetenschappe, so sal ic on-
lancx (so ick hope) reghenwoordich ende
~~ooc afwesende int afwesen met v spreken.~~
Vaert wel mijn lieue Cicero, ende maect v
seluen vryelijcken vroet, dat ick v bouen
alle dinghen beminne: maer dat ick v
noch lieuer sal hebben, indien
ghy v in dusdanige on-
derwijsingen en
leeringhen
verblijt,

*¶ Eynde vant derde ende laetste boeck
der Officien Ciceronis.*

D'inhout vant eerste boeck.

B	Fol. 30
Escrijuinghe vant Officie.	30
Deylinghe der Officien.	30
Van tberaet int verkiesen der dinghen.	47
Van de gauen der naturen.	47
Van de vier hoofduedchen.	60
Vander wijshey.	70
Van rechtuaerdicheyt.	80
Vangheloue oft ghetrouheyt.	90
Van tweederley aert van onrechtuaerdicheyt.	90
Dat deen ongherechtigheyt meerder is dan d'ander.	100
Vanden verongbelijften niet te helpen.	100
Vanden toeuallen die d'officien veranderen.	110
Datmen inden rechte op de gherechtigheyt meest mercken sal, ende niet aen de woorden hanghen.	120
Van twee manieren van oorloghe.	130
Datmen den vianden gheloue houden sal.	150
Datmen oock recht moet doen teghen den minsten.	160
Vander miltheyt, het ander deel vā rechtuaerdicheyt.	170
Datmen de zeeden der gheenre diemen weldaet bewijfen wil, eerst wel aenmercken sal.	180
Hoemen eens anders gonste tonswaerts aenmerckē sal.	180
Hoe wy onse weldaders behoren te dancken.	190
Van de maniere van leuen elck nae zijn state.	200
Van de graden des menschelijke vrientschaps.	210
Hoemen hem metter miltheyt behoort te schicken.	230
Van stercheyt ende grootmoedicheyt.	230
Dat stercheit onduecht wert als si deerbaerheit verlaet.	240
VVaer inne d'oprechte grootmoedicheyt ghelegghen is.	250
Datter meer vroomheydts int burgherlijcke regiment dan inden crijchsbandel ghelegghen is.	280
Dat wreetheyt ende vermetelheydt verre vant officie der grootmoedighen verscheyden is.	310
Hoemen hem draghen sal in periculose saken.	310
VWat het officie is vanden regeerders.	320
Dattet teghens i' officie van een grootmoedighen man is, te seer	seer

<i>seer staetghierich zyn.</i>	33.
<i>Dat den toorn te betemmen rechte stercheyt is.</i>	34.
<i>Datmen int straffen den toorn meest mijden moet.</i>	34.
<i>Dat den grootmoedigē betaemt niet te verheffen in voor- spoet, noch te versaghen in teghenspoet.</i>	35.
<i>Wat ledicheyt een grootmoedich man betaemt.</i>	36.
<i>Van maticheyt.</i>	36.
<i>Van tweederley manieren van bequaemheyt.</i>	37.
<i>Wat de bequaemheyt werct.</i>	39.
<i>Dattet de fonteyne is van alle bescheydenheyt, als begcer- te onder redens bedwanck staet.</i>	39.
<i>Van rabbauwerije ende eerbaer boert.</i>	40.
<i>Dat eerbaer spel oock zyn mate heeft.</i>	41.
<i>Van des ghemoets ende lichaems verlustighinghen.</i>	41.
<i>Van verscheyden manieren der menschen.</i>	42.
<i>Van de tequaemheyt, so wel in de toeuallende als in d'aen ghenomen dinghen.</i>	45.
<i>Van state oft maniere van leuen te verkiesen.</i>	45.
<i>Wat den ionghelinghen betaemt.</i>	47.
<i>Wat den ouden betaemt.</i>	48.
<i>Wat een regeerder, burgher ende vreemde betaemt.</i>	48.
<i>Vanden cleedren ende des lichaems bequaemheyt.</i>	49.
<i>Datmen sommighe deelen des lichaems behoort te bedec- ken, dattet ooc schande is sommige opentlijcken te doen oft segghen.</i>	49.
<i>Vander mannen ende der vrouwen chierast.</i>	50.
<i>Van twee manieren van spreken.</i>	51.
<i>Hoemen sich draghen sal inde daghelijcxē sprake.</i>	52.
<i>Wat mate men int bouwen behoort te ghebruycken.</i>	54.
<i>Van drie dingē diemen in alle leuen onderhoude moet.</i>	55.
<i>Vande hequaemheyt nae oft ende plaetse.</i>	55.
<i>Wat op zyn tijt ende plaetse betaemt oft niet.</i>	56.
<i>Van de snoode consten, daer tegens ooc van d'eerlike.</i>	58.
<i>Welck onder twee eerlijcke saken het eerlijcste is.</i>	59.
<i>Oft rechtuaerdicheyt beter is dan maticheyt.</i>	61.

D'inhout

D'inhouden vant tweede boeck.

Vande oorbaerlijcheyt.	65.
Vande deylinghe der dinghen welck totten noodtrufft ende oorbaer van smenschen leuen dienstlijck zijn.	66.
VVaer door t'volck genegen wort om yemant te eeren.	70.
Dat den regenten niet s'kerders noch eerlijckers is dan der ondersaten ionste.	71.
VVaer door men tot glorie ende eere comt.	74.
Den middel om bemint te werden.	75.
Hoemen int goet betrouwen des volcx comt.	75.
VWat een mensch eerwaerdich oft veracht maect.	76.
VVaer door de iongelingen eerst in s'volcx ionste comt.	80.
Van tweederley miltheyt om s'volcx ionst te winnen.	83.
Vanden midden ende vanden doorbrengbers.	84.
Hoe ende wie men de huyslijcke miltheyt doen sal.	87.
Van miltheyt diemen met raat oft daet bewijst.	88.
Datmen den schamelen ende goeden schuldigher is te belpen dan den rijcken.	90.
Vande weldaden tot alleman in t'ghemeene en van s'chattinghen op te stellen.	91.
Dat onthoudelicheyt s'volcx ionste vercrijghen mach.	93.
Van ghesontheyt ende vanden huyslijcken oorbaer.	97.
Van ghelijckenisse tusschen twee oorbaerlijcke saken ende welck van beyden het nuiste is.	98.

D'inhouden vant derde boeck.

Vergelijckinge tusschen d'eerbaerheyt en d'e oorbaer.	101.
Datmen rechtuaerdicheyt voort opperste goet, ende d'onrechtuaerdicheydt voort archste quaet sal houden: van eyghen ende ghemeen profijt.	104.
Datmen gheen dinck dat met oneere ghemenyt is, profijtelijcken behoort te achten.	109.
Hoe verre een yegelijc zijn selfs profijt mach soecken.	112.
Hoemen metten vrienden leuen sal, dat oock de ionst toe vrients profijt niet tegens eerbaerheyt mach staen.	113.
Datmen in'ghemeen raet'slaghen verkiefen sal t'ghene dat eerlijck	

eerlijck is, bouen ongherechte profijt.	114.
Dat eere bouen baet behoort te gaen in comanscappe.	115.
Dat eē goet man ō zijn profijt niet behoort te veynsen.	118.
Sommighe lustige vragen, van welck d' een den oorbaer, d' ander d' eerbaerheit schijnen te vermanen.	130.
Van vroombeyt of sterckmoedicheyt.	133.
Van maticheyt.	140.

Gheuifiteert ende gheapproveert by den ghe-
leerden Heere Iacob VVy Licentiaet inder
Godtheyt, vander C. M. daer toe ghe-
admitteert, Pastoor vanden
grooten Baghijn Houe
binnen Haerlem.

L 1114 R

